

”...too many rulers are a dangerous thing...”¹

- soldatlojalitet i firekeiseråret -

Av Torgeir Aase.

Masteroppgave i historie.

Historisk institutt, Universitetet i Bergen. November 2006.

¹ Sveton; *Domitian*, 12.

FORORD.

Jeg vil benytte anledningen til å takke følgende personer:

Min veileder, førsteamanuensis Ingvar Mæhle, for uvurderlig hjelp og støtte i prosessen med å skrive denne oppgaven. Professor Jørgen Christian Meyer for gode innspill og ideer. Professorene Erik Østby ved Universitetet i Bergen, og Niels Hannestad ved Universitet i Aarhus, for velvillig hjelp og veiledning med den arkeologiske delen av oppgaven. Og alle ansatte, stipendiater og medstudenter, som har vært med på å gjøre våre antikkseminar og studiereiser til lærerike, nyttige og interessante opplevelser.

Tre personer utover de som er nevnt ovenfor fortjener en spesiell takk: Tore Bjelland for lesing av korrektur, og min mor Ruth Lund-Olsen, for oppmuntring, inspirasjon og positivitet.

Til sist rettes en ekstra stor takk til min samboer Ingvild. Først og fremst for din kjærighet og støtte, men også for å ha lest gjennom manus, påpekt svakheter, og kommet med forslag og ideer som utvilsomt har løftet denne oppgaven.

Bergen 16. November 2006.

Torgeir Aase.

INNHOLDSFORTEGNELSE.

INTRODUKSJON.....	4
Oppgavens gang.....	8
FIREKEISERÅRETS HISTORIOGRAFI.....	10
VÅRE KILDER.....	18
Tacitus, Sveton, Plutark, Cassius Dio og Josefus.	19
Kildenes troverdighet.....	23
FIREKEISERÅRETS FORUTSETNINGER.	35
SOLDATENES LOJALITET.	43
Galba og Otho.....	43
Galbas principat.....	44
Otho gjør statskupp.	49
Otho og Vitellius.	52
Frontene avtegner seg.....	52
Det vitelliske felttoget mot Italia.....	55
Otho forbereder krigen.	57
Synopsis.	60
Vitellius og Vespasian.	62
Vitellius imperator.....	62
Hendelsene i øst.	65
Vitellius i Roma.	70
Den flaviske invasjonen fra vest.	74
Firekeiserårets tilendebning.....	80
Synopsis.	83
DEN VISUELLE DELEN AV FIREKEISERÅRET.....	85
Arkeologi og historie - metodiske utfordringer.....	85
Det numismatiske materialet.....	86
Den romerske mynt - utvikling og bruk.	88
Den romerske mynt - standardkonvensjoner i tidlig keisertid.	91
Propaganda i firekeiserårets myntmateriale.	93
Propaganda i det flaviske myntmaterialet.	100
Synopsis.	103
Statuematerialet.	104
Det romerske statueportrettet.	105
Det julisk-claudiske keiserportrettet.....	107
Det flaviske bruddet med juli-claudernes statueuttrykk.....	109
Statuer av firekeiserårets tre første tronpretendenter.	112
Keisernes statuer satt i forbindelse med deres fall.	116
Synopsis.	119
KONKLUSJON.....	121
BILLEDMATERIALET.	126
BIBLIOGRAFI.....	146
Kilder.....	146
Litteratur.....	147
Referanser til billedmaterialet.	152

INTRODUKSJON.

Domitian, den siste herskeren i det romerske imperiets andre keiserdynasti, erklærte i følge forfatteren Sveton mot slutten av sin regjeringstid at ”for mange herskere er en farlig ting.” Tretten år før Domitians maktovertakelse, fikk de kortlivde keiserne som etterfulgte Nero, det julisk-claudiske dynastiets siste regent, til det fulle erfare at sitatets opprinnelige opphavsmann, den greske dikteren Homer, hadde sine ord i behold.²

Romerriket opplevde i årene 68 og 69 keisertidens første borgerkriger, det såkalte firekeiseråret.³ Denne krisen, som fant sted mellom Neros død og Vespasians maktovertakelse, kom til å medføre store og varige endringer for det romerske imperiet. For første gang siden år 31 f. Kr. og slaget ved Actium, mellom Octavian og Marcus Antonius, støtte hærførere i spissen for sine legioner sammen i kampen om verdensherredømmet. Den første utfordreren, Galba, marsjerte mot Roma for å drive ut Nero. Galbas keiserdømme ble styrtet av hans tidligere allierte, Otho, mens den sistnevnte begikk selvmord etter nederlaget mot Vitellius, kommandanten over Germanias legioner. Den endelige seierherren ble imidlertid Vespasian, øverstkommanderende hærfører i Judea. I løpet av et langt år ble Italia invadert to ganger av romerske hærer. Imperiets byer og hovedstad ble tatt med storm, og fire keisere møtte sitt endelikt gjennom henholdsvis to selvmord, et attentat og en lynsjing.

Denne episoden i den romerske historie danner utgangspunkt for min masteroppgave som skal omhandle soldatlojalitet i firekeiseråret. Neros død den 9. juni, år 68 satte en sluttstrek for det julisk-claudiske dynastiet, og ble etterfulgt av fire hærføreres innbitte kamp om keiserverdigheten. Deres soldater, hærstyrker på hundretusenvise av menn fordelt på 30 legioner og deres hjelpetropper, viste ved flere anledninger i løpet av striden eksempler på skiftende lojalitetsforhold.⁴ Dette ønsker jeg å belyse med følgende problemstilling:

Hvilke forhold og motiver lå til grunn for at de ulike legionene stilte seg bak de respektive keiserkandidatene i år 68 og 69?

Dette vil jeg problematisere med følgende momenter. Det første handler om en lederskikkelses karismatiske egenskaper. Den romerske soldats hengivenhet ovenfor sin øverstkommanderende kunne være en avgjørende faktor i forhold til suksess og popularitet.

² Homer; *Illiaden*, Annen sang, 198-205.

³ Alle årstall i denne fremstillingen er etter Kristus der ikke annet er nevnt.

⁴ Det eksisterte 30 legioner, hver bestående av cirka 5400 soldater, altså rundt 162.000 menn i årene 68 og 69, pluss tilnærmet like mange hjelpetropper, eller *auxilia*, som er den latinske betegnelsen.

Generaler som Gaius Marius og Julius Caesar vant overbevisende militære seirer, ikke bare gjennom strategisk dyktighet, men også i kraft av det grepet de hadde om sine menn gjennom et karismatisk lederskap. Traff firekeiserårets tronpretendenter og hærførere beslutninger som legionærene fant populære i kraft av ledernes personlighet, utstråling og påvirkningsevne?

Det andre retter fokus på at de romerske legioner var kjennetegnet av en høy grad av profesjonalitet. Hæren var preget av god organisering og fast kommandostruktur. Disiplinen var høy og straffene for ulydighet strenge. Det er med bakgrunn i denne tematikken jeg finner det interessant å stille spørsmål om befalet, legionærene og hjelpetroppene hadde noen valgmuligheter i forhold til instruksene som ble gitt. Gjorde disse grupperingene uansett som de fikk ordre om? Hvilke mekanismer lå til grunn for at de fulgte, eventuelt negerte ordrene som ble gitt? Lojaliteten til hver enkelt soldat handlet nok også om temaer som plikt- og æresfølelse, tilhørighet, og trussel om represalier. Disse underliggende strukturene kan bidra til å kaste lys over valgene legionærene tok. Her må det imidlertid understrekes at kildematerialet ikke tillater en analyse på individnivå. Og med bakgrunn i dette begrenses oppgaven til å fokusere på de ulike hærenhetene som en masse, eller en organisme, hvis felles handlinger kommer til uttrykk. Gjennom å granske litteraturen på dette premisset, er det grunnlag for å si noe om soldatenes lojalitetsforhold.

Det tredje omhandler legionærenes mulighet for å overleve, vinne ære og motta belønning. Dette var til dels avhengig av hvilken side de tilhørte i konflikten. Var det slik at soldatene valgte den siden av striden som betalte mest, eller som gav løfter om krigsbytte? Var hærfang gjennom plyndring like aktuelt i en borgerkrigssituasjon som ved regulær krigføring? Og hadde tjenesteforhold i form av geografisk lokalisering noen betydning for valg av side i konflikten?

Den siste innfallsvinkelen går på at en romersk keiser stod ovenfor mange av de samme problemene med hensyn til sikkerhet som våre dagers ledere. Det ble forventet at han viste seg offentlig i prosesjoner, i senatet og i Romas gater. Pretorianergarden utropte Claudius til keiser i år 41. Denne elitestyrken som fungerte som keiserens livvakt fra Augustus' tid, spilte en avgjørende rolle i forbindelse med Galba og Othos principat.⁵ Det er dermed interessant å undersøke hvilke motiver som lå til grunn for denne gruppens valg.

Spørsmålet om soldatlojalitet er et viktig moment i den romerske historie. En keisers maktgrunnlag hvilte i siste instans på hærens lojalitet ovenfor principatet, og keiserens

⁵ *Princeps* og *principatet* er latinske navn på henholdsvis keiseren og keiserdømmet. Benevnelsene ble imidlertid ikke brukt av romerne selv.

personlige forhold til de væpnede styrkene og deres kommandanter. Fra Augustus' tid var det keiseren selv som var hærens øverstkommanderende. Størsteparten av imperiets armeer var i denne perioden fordelt langs rikets mest pressede grenser, i all hovedsak elvene Rhinen, Donau, og i området rundt Levanten.⁶ Relativt få tropper var stasjonert i hovedstaden og Italia forøvrig. Dette innebar at keiseren, med residens i Roma, var avhengig av at hans legater, det vil si provinsenes guvernører eller stattholdere, forholdt seg lojale ovenfor ham. Legatene styrte blant annet provinsenes administrasjon, forvaltning og militære styrker på keiserens vegne.

Augustus' etablering av et autokrati som til syvende og sist var fundert på militærmakt, fordret et gunstig forhold mellom hersker og hærstyrker, spesielt i krisetider, men også i fredelige perioder. Det kan herske liten tvil om at akseptable lønns- og tjenestebetingelser var helt essensielt for at hæren skulle forbli lojal ovenfor principat og imperium. Med dette menes ivaretagelse av soldatenes sold, tjenestetid, tjenesteforhold og eventuelle lovnader om godtgjørelser ved endt tjeneste. Men dette alene var ikke nok. Relasjoner mellom keiser og hærstyrker ble derfor satt inn i rammer der et idealistisk-religiøs aspekt var med på å understreke og ivareta båndene. Portretter av keiseren i permanente forlegninger og feltleirer, i form av statuer eller på standardene, ble gjenstand for religiøs tilbedelse, og tjente både som symbol på unionen mellom keiseren og hans soldater, og som en påminnelse til legionærene om deres lojalitetsed.⁷

Lojalitets - eller militæreden, ble avlagt ved innrulling i troppene, ved en ny keisers tiltredelse, og fornyet ved inngangen til et nytt år. Sanksjonert av gudene og romersk militærtradisjon, var den et uttrykk for soldatenes forpliktelser ovenfor keisermakten, samtidig som det var en formell demonstrasjon av keiserens kontroll over legionærene. Men en ed kan brytes. For å styrke relasjonene mellom principat og militærapparat, søkte mange keisere derfor mot et idealforhold til hærstyrkene, ved å tilnærme seg legionærene som en av dem, som en medsoldat.⁸ Dette kunne for eksempel innebære og tilbringe tid med troppene ved fronten, ute i felten eller i deres forlegninger, for å skape et inntrykk om at keiseren var villig til å ta del i soldatenes daglige virke. Personlig identifikasjon og sterke bånd mellom en keiser

⁶ Kysttraktene i det østlige Middelhav.

⁷ Standardene (*signa*) fungerte som gjenkjenningssignal og samlingspunkt på slagmarken. De var også et symbol på den romerske hærs ære.

⁸ Eksempler fra kildene på bruk av uttrykket "med-soldat": Galbas arving, Piso Licinianus, kaller legionærene medsoldater: Tacitus; *Histories*, bok 1, 29. Otho kaller legionærene medsoldater: Tacitus; *Histories*, bok 1, 37, 83. (Alle referanser og utdrag fra Tacitus' *Histories* er i W. H. Fyfes oversettelse der ikke annet er nevnt). Otho kaller legionærene medsoldater: Plutark; *Galba*, 27. Plutark; *Otho*, 15.

og spesielle hærenheter var ikke uvanlig. En slik samhörighet ble gjerne bekjentgjort gjennom overdragelsen av det imperiale navn til en bestemt legion.⁹

Alt dette var hensiktsmessige virkemidler med hensyn til å etablere, forsterke og vedlikeholde båndene mellom keiser og soldat. Men om det virket, var avhengig av troppenes faktiske hengivenhet, deres tilfredshet med de betingelser og forhold de tjenestegjorde under, befalets holdninger, og om keiseren klarte å oppfylle de krav og forventninger som fulgte med tittelen. De romerske legionenes lojalitet ovenfor keisermakten var med andre ord holdt sammen i en skjør ballanse. Autoritet, identifikasjon, idealforestillinger og gamle konvensjoner var viktige bestanddeler i limet som holdt sammen den statsforfatningen Augustus hadde skapt. Det skulle vise seg at en endring i denne sammensetningen kunne få svært uheldige konsekvenser.

I følge den romerske historikeren Tacitus, avslørte Neros død en velbevart hemmelighet: en keiser kunne skapes andre steder enn i Roma.¹⁰ Slik hadde det ikke vært i den forutgående perioden. Etterspillet til det julisk-claudiske keiserhusets undergang kom til å rokke ved en tradisjon som hadde vært konvensjon siden Augustus innførte principatet i år 27 f. Kr. Fra Augustus' død i år 14, gikk keisertittelen i arv gjennom adopsjon. I det følgende halve århundret var Caesar og Augustus' etterfølgere de eneste som disponerte tilstrekkelig autoritet og legitimitet til å ikle seg keiserverdigheten. En ny keiser var alltid av julisk eller claudisk ætt, og en ny keiser ble alltid utnevnt i Roma. Disse forholdene hadde vært med på å sørge for en stabilitet og kontinuitet som var kjærkommen etter senrepublikkens urolige periode. Neros død - og det faktum at han ikke hadde noen arvtakere - endret begge disse forholdene, i den forstand at herredømmet over den romerske verden i prinsippet ble noe enhver militærkommandør med tilstrekkelige ressurser i form av økonomisk forråd, personlig ambisjon, og lojale soldater kunne kjempe om - hvis den realpolitiske situasjonen tillot det.¹¹ Og det gjorde den i år 68. For første gang i principatets historie utnevnte provinsenes legioner sine egne generaler til keisere - og dette forandret fra denne tid av måten det var mulig å nå maktens tinder på.

Med bakgrunn i dette er denne oppgavens siktemål; delvis å fremstille en analyse på hva som styrte eller la føringer for soldatenes lojalitet i firekeiseråret, og delvis å samle eksisterende kunnskap på emnet så langt det lar seg gjøre innenfor fremstillingens rammeverk.

⁹ Som for eksempel legion II *Augusta* [”Augustus’ ”], VII *Galbiana* [”Galbas”], eller IV *Flavia Felix* [”Den flaviske lykke”].

¹⁰ Tacitus; *Histories*, bok 1, 4. (K. Wellesleys oversettelse).

¹¹ Realpolitikk kan her forstås som politikk som bestemmes av den aktuelle mulighet for å lykkes.

Firekeiserårets begivenheter fikk store konsekvenser, spesielt for sin samtid, men også for ettertiden, da hendelsene avslørte at en keiser kunne utnevnes andre steder enn i rikets hovedstad. Jeg håper at en undersøkelse av hvilke forhold og motiv som lå til grunn for at de ulike legionene stilte seg bak de respektive keiserkandidatene, kan fremskaffe en viss innsikt i hvordan maktstrukturene fungerte og endret seg i antikkens Roma. Firekeiseråret fremstår som et godt utgangspunkt for en slik undersøkelse, da det er en episode i den romerske historie som viser mange eksempler på skiftende lojalitetsforhold innenfor en kort tidsramme.

Avhandlingens tidsperspektiv avgrenses med bakgrunn i dette til å i hovedsak omhandle firekeiseråret, de atten månedene mellom Neros død og Vespasians maktovertakelse, men vil utover dette også gi fremstillinger av perioden mellom senrepublikken og det flaviske dynastiets regjeringstid, der dette synes hensiktsmessig. Særegen fagterminologi, diverse distinksjoner, embeter og latinske begrep, vil bli gjort rede for underveis. Alle latinske oversettelser er mine egne der ikke annet er nevnt.

Oppgavens gang.

Avhandlingen vil i det følgende ta for seg forskningsstatus på feltet og sekundærlitteratur som omhandler emnet. Hovedfokus vil vedrøre litteratur som har vært spesielt nyttig i forhold til tema, og vektlegge hva som er skrevet, hvilke innfallsvinkler forfatterne har til emnet, og hvilke resultater dette har frembrakt i forhold til min problemstilling.

Kildekapittelet omhandler en presentasjon av de litterære kildene som ligger til grunn for oppgaven.¹² Dette innebærer en kritisk evaluering av kildenes troverdighet. I denne forbindelse vil også overleveringen av kildene og problemer som avskriftstradisjon og oversettelsesproblemet bli gjort rede for.

Bakgrunnskapittelet vil forsøke å tydeliggjøre hvilke forhold som foranlediget firekeiserårets hendelser. Et historiekronologisk og deskriptivt narrativ, med hovedfokus på perioden mellom Augustus og Nero, der tegn som peker frem mot borgerkrigene blir diskutert, er valgt som den mest hensiktsmessige fremstillingsformen.

Analysekapittelet vil inneholde drøftelse og fortolkning av de funn jeg har gjort i kildematerialet. Kapittelet er todelt. Første del, kalt soldatenes lojalitet, vil ta for seg hvilke svar de litterære kildene gir i forhold til oppgavens problemstilling. Andre del, omtalt som den visuelle delen av firekeiseråret, vil omhandle resultatene det arkeologiske materialet i form av mynter og statuer har frembrakt. Bilder av gjenstandene som diskuteres, er samlet

¹² De arkeologiske kildene vil bli presentert og diskutert i kapittelet som omhandler den visuelle delen av firekeiseråret.

bak i oppgaven. De teoretiske og metodiske aspektene av avhandlingen vil bli gjort rede for, anvendt og diskutert underveis, der det oppleves som nødvendig og synes mest hensiktsmessig.

Oppgaven avsluttes med et etterord, der resultater og konklusjoner kort vil bli gjort rede for, før vi ser nærmere på hvilke implikasjoner firekeiseråret fikk for det romerske imperium. Dette er også stedet hvor avhandlingens løse tråder vil bli samlet og diskutert.

FIREKEISERÅRETS HISTORIOGRAFI.

Firekeiseråret er en episode i den romerske historie som til tross for mange og gode kilder har fått relativt liten oppmerksomhet av moderne historikere. Jeg antok på forhånd at principatets første borgerkriger var godt bearbeidet i forskningslitteraturen, ikke minst på grunn av rikeligheten av kilder til akkurat disse begivenhetene. Sekundærlitteratur som tar for seg min interesseperiode omhandler gjerne de umiddelbare periodene før og etter borgerkrigene, det vil si juli-clauderne og flavernes regjeringstid. Denne er som regel lagt opp slik at litteratur som tar for seg Nero avslutningsvis behandler firekeiserårets startfase, mens litteratur som omhandler Vespasian innledningsvis tar for seg siste del av begivenhetene. Disse monografiene går imidlertid ikke tilstrekkelig i dybden til at det er mulig å danne seg, med utgangspunkt i dem, et presist bilde på hva som styrte soldatenes lojalitetsforhold i år 68 og 69.

Påstanden om at firekeiseråret ikke har interessert moderne forskere i nevneverdig grad gjenspeiles i den beskjedne mengden sekundærlitteratur som alene omhandler emnet. Med dette menes litteratur med uttalt målsetning om å granske firekeiserårets historikk som en helhet. Det finnes etter min viten kun tre monografier som behandler periodens litterære kilder utelukkende med dette for øyet. Av denne forskningslitteraturen foreligger det imidlertid ikke noe helhetlig studie av soldatlojalitet som et særegent problem i firekeiseråret.

Jeg vil i det følgende presentere en gjennomgang av forskningslitteratur som eksplisitt omhandler perioden mellom Nero og Vespasian. Dernest vil litteratur som ellers har vært nyttig for oppgaven bli diskutert. Til sist vil bøker vedrørende den visuelle delen av firekeiseråret bli gjort rede for. Presentasjonen vil i all hovedsak omhandle det som synes å være forfatternes hensikt med fremstillingene, deres hovedlinjer i forhold til kildematerialet og en redegjørelse av hvilke funn forskningen har frembrakt i forhold til min problemstilling og interessefelt.

Av moderne litteratur med målsetning om å analysere firekeiserårets historikk, var B. W. Hendersons *Civil War and Rebellion in the Roman Empire, A.D. 69-70*, publisert i 1908, først ute. Til tross for et stort tidsspenn siden utgivelsen, med alt det innebærer i forhold til nyere forskning på emnet, er monografien fremdeles nyttig, da den gir en god gjengivelse av firekeiserårets begivenheter. Hendersons siktemål var imidlertid ikke å gi et helhetlig bilde av hendelsene, men å rekonstruere firekeiserårets militære historie. Forfatterens utgangspunkt er periodens litterære kildemateriale, med hovedvekt på Tacitus. Gjennom å skape mening i de litterære kildenes ofte motstridende gjengivelser og kombinere dette med datidens innsikt i

romersk krigskunst, kan vi si at Henderson langt på vei lykkes med sin målsetting. Resultatet ble et grundig og dyptpløyende verk, med sterkt fokus på strategiske og taktiske disposisjoner. Forfatteren tar kronologisk utgangspunkt i de stridende partenes mobilisering og strategiske muligheter, for å så redegjøre for de ulike felttogenes bevegelser. Borgerkrigenes ulike slag håndteres på sikkert vis, analysene suppleres med nyttige kart og skjematiske fremstillinger.¹³

Et trekk ved Hendersons monografi som kompliserer bildet for hans lesere nesten hundre år etter utgivelsen, men som forfatteren knapt kan lastes for, er hans hyppige sammenligninger med sin nære samtids krigsførsel, fortrinnsvis for lengst glemte småkriger fra Victoria-tiden. Selv om det nok gav mening den gang, krever det i dag god innsikt på emnet for å få fullt utbytte av komparasjonene. Således fremstår Hendersons monografi som historiografisk interessant i seg selv, da den er et glimrende eksempel på at enhver forsker er farget av sin samtids tidsånd.

Da Hendersons hovedfokus ligger på militærtaktikk og strategi, har forklaringsmodeller som berører min problemstilling liten plass i hans monografi. Han er inne på forhold som omhandler soldatenes lojalitet, men går aldri lengre i sine fortolkninger enn å skyldte på manglende disiplin i en borgerkrigssituasjon, eller vise til gamle bindinger mellom soldater og kommandanter, et resultat av offiserenes virke på et tidligere karrieretidspunkt.¹⁴ Dette er tematikk som er relevant for mitt studium, men Henderson går ikke dypere i sin analyse enn å slå fast at dette var forhold som var avgjørende for legionærenes lojalitet i borgerkrigene.

Det skulle gå nesten sytti år før firekeiseråret igjen ble gjenstand for en like omfattende granskning. Til gjengjeld kom det nå to monografier samme år, hvorav begge har som målsetting å granske firekeiserårets historikk som en helhet.

P. A. L. Greenhalghs *The year of the four emperors* ble først publisert i 1975. Monografien er ifølge forfatteren skrevet for å nå frem til et publikum som ikke nødvendigvis befinner seg innenfor academia, og bærer tydelig preg av dette. Skildringen av firekeiseråret er lagt opp som et narrativ, eller en historiefortelling. Historie som narrativ skiller seg fra strukturell historieskrivning ved å være deskriptiv heller enn analytisk. En slik fremstilling er mer

¹³ Hendersons skjematiske fremstillinger er spesielt nyttige. Se Henderson 1908, 41, 110, 199.

¹⁴ Se for eksempel Henderson 1908, 59, 65.

fokusert på personer enn omstendigheter, og beskjeftiger seg dermed med bestemte og spesielle forhold fremfor kollektive og statistiske.¹⁵

Selv om Greenhalgh gjennom en slik type formidling fremstår som lett tilgjengelig, er formvalget også bokens store svakhet. Det er komplisert å undersøke holdbarheten i hans fremstillinger og konklusjoner ettersom monografien ikke inneholder fotnoter, kildehenvisninger, eller henvisninger til relevant forskningslitteratur. Nøye lesning avslører at en temmelig ukritisk fortolkning av kildene ligger til grunn for materialet som presenteres. Resultatet er både velskrevet og underholdene, men bringer lite nytt om firekeiserårets realiteter. Mest av alt fremstår *The year of the four emperors* som en slags leservennlig og lettfattelig sammenfatning av de litterære kildene som ligger til grunn for perioden.

K. Wellesleys *The long year A.D. 69* har siden førsteopplaget i 1975 og frem til i dag stått frem som standardverket på firekeiseråret.¹⁶ Wellesley viet store deler av sin akademiske karriere til å granske Tacitus' forfatterskap - han er mellom annet mannen bak en av *Histories*-oversettelsene som ligger til grunn for denne oppgaven. *The long year A.D. 69* er på mange måter *The year of the four emperors* rake motsetning. Her finner vi alt som kan forventes av en vitenskapelig avhandling i forhold til grundighet, dybde og metodikk. Uvanlige illustrasjoner, for eksempel gjengivelsen av et relieff som fremstiller Otho som farao i Egypt, og Leonardo da Vincis tegning i fugleperspektiv over Terracina, bidrar til å gi fremstillingen en ekstra dimensjon.¹⁷

Der Greenhalgh er lite kritisk til kildematerialet, er Wellesley svært kritisk, og da spesielt i forhold til Tacitus. Jevnt over svært gode anmeldelser til tross, er Wellesley i den senere tid blitt kritisert for å stole for lite på Tacitus. I følge G. Morgan har dette resultert i at periodens øvrige litterære kilder i stor grad er blitt foretrukket i analyse og argumentasjon.¹⁸ Øvrig kritikk har gått på at boken er tunglest i tillegg til å være opphengt i topografi. Det siste beror formodentlig på Wellesleys bakgrunn i britisk etterretningstjeneste under den andre verdenskrig.

The long year A.D. 69 berører en hel del av tematikken som er av interesse i forhold til denne oppgavens siktemål. Wellesley fremhever dårlig dømmekraft hos enkelte av keiserne som medvirkende til at misnøye blant soldatene fikk slå rot og spre seg. Det økonomiske

¹⁵ For en nyttig fremstilling av historiefagets ulike perspektiver, se Green & Troups *The houses of history* 1999. Om historie som narrativ, Green & Troup 1999, 204 ff.

¹⁶ *The long year A.D. 69* kom i nytt opplag i år 2000 under tittelen *The year of the four emperors*, og må ikke forveksles med Greenhalghs monografi av samme navn.

¹⁷ Wellesley 2000, 80 f., 176 f.

¹⁸ Morgan 2006, 3.

aspektet vektlegges spesielt i forklaringene på legionenes skiftende lojalitetsforhold. Plyndring av land forklares isolert sett med legionærenes ønske om krigsbytte, gjengjeldelse og ødeleggelseslyst, men i en videre forstand som nødvendig for å finansiere krigføringen.¹⁹ På et eller annet vis måtte en romersk hær, som innebar en betydelig mengde personer, avlønnes, belønnes og ikke minst tilføres forsyninger.

Siste tilvekst på emnet er G. Morgans *69 AD*, publisert i 2006. Morgans målsetting er dels å tilby en fersk gransking av de litterære kildene som ligger til grunn for hendelsene, dels at monografien skal kunne fungere som en ledsager til Tacitus' *Histories*. Jeg vil hevde at forfatteren lykkes med sitt program, ettersom *69 AD* fungerer godt på begge nivå. Et stort pluss er nyttige appendikser på periodens litterære kilder, kildenes karakterisering av de to første keiserne og en sjekkliste på de operative legionene i år 68-69.

69 AD er formentlig den mest balanserte av monografiene som omhandler firekeiseråret i sin helhet, i alle fall i forhold til det litterære kildematerialet, og da spesielt Tacitus. Morgen velger en gylden middelvei ved å stole mer på Tacitus enn hva som er tilfellet hos Wellesley, men mindre enn hva Greenhalgh tillater seg. Dette gjelder imidlertid kun den litterære delen av kildematerialet. I forhold til periodens arkeologiske materiale, fortøner det seg noe annerledes.

Riktignok anerkjenner Morgan viktigheten av denne typen levninger. Men etter min mening inntar han en noe defensiv holdning ved å sterkt vektlegge tendensen arkeologisk materiale har til å skape like mange problemer som det løser. Dette betyr ikke at jeg er uenig i forfatterens formaning mot å kombinere kildemateriale som gir svar på vidt forskjellige realiteter, men heller at han på et vis går i den samme fellen som Wellesley beskyldes for å gjøre, ved å stille vel strenge krav til kildematerialet. Resultatet er at alt som smaker av arkeologi er ekskludert fra Morgans monografi.²⁰

I likhet med Wellesley poengterer Morgan betydningen av det økonomiske aspektet med hensyn til legionenes lojalitetsforhold. Men han setter det inn i en bredere kontekst enn sin kollega ved å peke på de store ringvirkningene en økonomi i ubalanse fikk for de stridende parter. Morgan er også til en viss grad inne på spørsmålet om karismatisk lederskap og betydningen av dette. Men det som peker seg mest ut i forhold til hans forklaringsmodeller på soldatenes lojalitet, er at de samme mekanismer som muliggjorde senrepublikkens

¹⁹ Wellesley 2000, 23 f., 41, 51, 153.

²⁰ Problematikk knyttet til kombinasjonen av arkeologisk og litterært kildemateriale vil bli nærmere diskutert i kapittelet om den visuelle delen av firekeiseråret, side 85 i denne oppgaven.

borgerkriger, også rådde under firekeiseråret. Morgan går imidlertid ikke lenger i sin observasjon enn å fastslå at det var generalenes lojalitet til republikken som dannet forbindelsen mellom hær og stat. På samme måte som denne forbindelsen feilet og ødela republikken, ved at legionene var tro mot sine generaler heller enn staten, produserte den fire keisere i årene 68 og 69.²¹

R. Ashs *Ordering Anarchy, Armies and Leaders in Tacitus' Histories*, publisert i 1999, stiller seg i en annen kategori enn de allerede omtalte monografiene. Den representerer en type litteratur som det finnes rikelig av; bøker som generelt omhandler Tacitus' forfatterskap. Av de mange innfallsvinkler som eksisterer rundt tematikken, har Ash dels valgt å fokusere på Tacitus' karakterisering av invasjonshærenes kollektive identitet, og dels hvordan firekeiserårets individuelle keisere og generaler ble portrettert.

Komparasjon med periodens øvrige kildemateriale, og komperasjon med antikk litteratur som omhandler romerske borgerkrigsoppgjør forut for firekeiseråret, står sentralt i både metodevalg og analyse. Forfatterens mål er å klargjøre hva som er distinkt ved Tacitus' narrative teknikk, ikke bare i forhold til periodens øvrige kildemateriale, men også i forhold til pre-eksisterende litteratur.

Ordering Anarchy, Armies and Leaders in Tacitus' Histories er først og fremst en nyttig fremstilling i kraft av at den tilbyr en dypere forståelse av hvilke litterære tradisjoner Tacitus skrev i lys av. Ash presenterer en mengde komplekse dilemmaer av moralsk, sikkerhetsmessig og artistisk natur som Tacitus var nødt å forholde seg til gjennom å karakterisere en ikke alt for fjern borgerkrigsperiode. I lys av dette analyseres og forklares Tacitus' mange litterære grep og modeller på en overbevisende måte.

Til tross for at forfatterens primære siktemål ikke har vært å diskutere legionenes lojalitetsforhold, så er han innom temaet. I likhet med de andre monografiene utkrystalliserer spørsmålet om økonomi seg som sentralt, men Ash velger å sette det inn i helt andre fortolkningsrammer enn sine kollegaer. Ved å dele ut penger rundhåndet for å gå klar av diverse ubehageligheter, skapte Otho, firekeiserårets andre tronpretendent, en holdning blant soldatene om at ulydighet lønnet seg. Dette fikk ifølge forfatteren svært uheldige konsekvenser for hærens kommandostruktur og bidrog på sikt til keiserens nederlag. Ash fremhever videre borgerkrig i seg selv som et komplekst fenomen, som kreerer spesielle situasjoner og omskiftelige lojalitetsforhold. I forlengelsen av dette understreker forfatteren

²¹ Morgan 2006, 108, 156 f., 145, 264 f.

muligheten for at ingen av firekeiserårets tronpretendenter fullt ut forstod dynamikken i armeene de hadde kommando over. Dette bidrog ikke bare til de tre første keisernes fall, men medførte også en forlengelse av kamphandlingene.²²

Av litteratur med forbindelse til oppgavens numismatiske materiale vil jeg fremheve H. Mattinglys monumentale seksbindsverk, *Coins of the Roman Empire in the British Museum*. Av disse har *Volume I, Augustus to Vitellius* og *Volume II, Vespasian to Domitian*, fra henholdsvis 1965 og 1966, vært av uvurderlig nytte. Dette er ikke bøker om romersk mynt i tradisjonell forstand, men myntkataloger. Hver katalog er tredelt; første del tar blant annet for seg en generell introduksjon til emnet, herunder den romerske mynts utvikling, organisasjon, sirkulasjon, typologi og kronologi. Andre del inneholder en systematisering bestående av skjematiske framstillinger av den informasjon som kan leses ut av myntene, som vises på plansjer i katalogenes tredje del.

Der de eldre utgavene av *Coins of the Roman Empire in the British Museum* skjemmes av uoversiktighet, er 1965 og 1966-versjonene på alle måter imponerende framstillinger med sitt omfang, innsikt og så langt jeg kan bedømme, svært høye fagnivå. Numismatisk metodikk kombineres med periodens litterære kilder gjennom en fin vekselvirkning. Dette belyser grundig ulike trekk ved bestemte myntseriers distinksjoner, og er utført på en måte som oppleves autoritativ.²³

Mattingly finner blant annet at provinsiell utmynting, spesielt den som fant sted i Lugdunum, spilte en langt viktigere rolle enn tidligere antatt.²⁴ I forhold til firekeiserårets tidlige myntmateriale viser forfatteren at tronpretendentene i stor grad brukte republikken, julisk-claudiske, eller militaristiske uttrykk som stilistisk ideal på materialet som ble presentert. Dette er gjerne kjennetegnet av å være mindre kompetent i den visuelle utførelsen.²⁵ Firekeiserårets senere materiale er av langt høyere kvalitet, og nytter et vidt spekter av innfallsvinkler for å formidle det budskapet som syntes mest hensiktsmessig å kommunisere til rikets nobilitet, jevne befolkning og soldater.

I forhold til statuematerialet har D. Kleiners *Roman Sculpture* fra 1992 og E. Varners *Mutilation and Transformation. Damnatio Memoriae and Roman Imperial Portraiture* fra 2004 begge vært nyttige. Det førstnevnte, et oversiktsverk på romersk skulptur, er med sitt

²² Ash 1999, 33, 38, 21 f., 168 f.

²³ Se for eksempel Mattingly 1965, cxxxvii f., ccxix, ccxxiv.

²⁴ Lugdunum er dagens Lyon.

²⁵ Mattingly 1965, cxc, cxciv, cxcviii.

brede perspektiv, gode billedmateriale og rikholdige bibliografi en bra innfallsvinkel til temaet. Bokens intensjon som en studie av romersk skulptur i en sosial, kulturell og politisk kontekst fra tidlig republikk til sen keisertid, favner imidlertid for vidt til at den evner å diskutere problemstillinger relevant for denne oppgaven i dybden. Men den har vært et godt og viktig utgangspunkt for den delen av oppgaven som omhandler periodens statuemateriale.

Mutilation and Transformation. Damnatio Memoriae and Roman Imperial Portraiture er et langt mer spesialisert verk med hensyn til tematikk. Varners monografi omhandler den systematiske ødeleggelse, eller forandring, av et individs representasjon av egen person, kalt *damnatio memoriae*.²⁶ Tilintetgjørelse og endring av artistiske framstillinger av makthavere forekom lang tid forut for det romerske imperium, men i følge Varner viser først denne perioden virkelig omfattende eksempler på at politisk og ideologisk motivasjon avfødte destruksjon og bearbeidelser av slike gjenstander i stor skala.²⁷ Romernes erkjennelse av at det var mulig å endre oppfatningen av ettertidens syn på fortiden, medførte et ubønhørelig innhugg og fordreining av materielle levninger fra deres kultur, slik den fremstår for oss i dag.

Varners målsetting er å katalogisere og fortolke eksempler på *damnatio memoriae* på statuer, relieff og kamé, det vil si smykkesteinmateriale, av imperiets keisere og deres familiemedlemmer, fra tidlig julisk-claudisk tid, til begynnelsen av det fjerde århundre. Gjennom å støtte sine fortolkninger på litterære kilder, mynter og inskripsjoner, demonstrerer forfatteren at utøvelse av *damnatio memoriae* var et sentralt element i det romerske samfunnets selvforståelse og kulturelle identitet.

Varner behandler tema som er relevant for denne oppgaven ved å analysere avbildninger av firekeiseråret tronpretendenter.²⁸ Han redegjør for portrettenes mest sannsynlige overlevelshistorie, og fortolker de til dels sterkt medtatte statuene ut i fra skadene som kan observeres, på en måte som absolutt er innsiktsfull, selv om han ved noen tilfeller går litt vel langt i sin identifikasjonsiver.²⁹ Til tross for dette, gjør grundige kildereferanser, referanser til forskningslitteratur, museer, samlinger, og et omfattende billedmateriale med inngående beskrivelser av gjenstandene som fremstilles, at *Mutilation and Transformation. Damnatio Memoriae and Roman Imperial Portraiture* fremstår som et helhetlig, grundig, og oversiktelig verk.

²⁶ Mer om *damnatio memoriae*, herunder videre betydning, anvendelse og implikasjoner i kapittelet om den visuelle delen av firekeiseråret, side 112 f., i denne oppgaven.

²⁷ Varner 2004, 1.

²⁸ Se Varner 2004, 105 ff.

²⁹ Se kapittelet om den visuelle delen av firekeiseråret, side 113 f., i denne oppgaven.

Det er stor bredde i forskningslitteraturen som vi her har vurdert. Alle monografiene berører tematikk av betydning for denne oppgavens problemstilling, men ingen av dem gir et fullt ut tilfredsstillende og systematisk bilde på hva som styrte soldatenes lojalitet i firekeiseråret. Dermed syns oppgavens delmål om og samle eksisterende kunnskap på emnet så langt det lar seg gjøre innenfor fremstillingens rammeverk, relevant.

Vi skal i det følgende gå over til skriftene som har vært opphavet til forskningslitteraturen diskutert ovenfor - de litterære kildene som ligger til grunn for vårt studium av perioden. Før vi går nærmere inn på dette materialet, er det imidlertid hensiktsmessig og se nærmere på hvordan disse tekstene har overlevd frem til våre dager. I denne sammenheng er det også verd å tydeliggjøre problematikk som er knyttet sammen med litteraturens overlevelshistorie.

VÅRE KILDER.

Antikkens samfunn, kultur og historie har siden sin egen samtid vært gjenstand for stor interesse. Tidsalderen fostret ved siden av forfattere som Herodotus, Thukydid, Xenofon, Fabius Pictor, Cicero og Livius, en lang rekke andre historikere, biografer og skribenter.³⁰ Atskillige sekler senere formet utvalgte, klassiske tekster kjernepensumet på middelalderens universiteter, som tilbød tre hovedtyper utdannelse; jus, medisin og teologi. Ikke alle antikke skrifter passet inn i en slik profil. Dermed ble mye litteratur neglisjert og gikk tapt.³¹ Den ”moderne” klassiske lære, det vil si en systematisk innsamling og gransking av skriftlige og materielle levninger fra antikken, kom i stand i 1300-tallets Nord-Italia. I de påfølgende århundrene ble oldtidens tekster innsamlet og kopiert av europeiske humanister. Gutenbergs oppfinnelse av trykkekunsten på midten av det femtende århundre sikret skriftenes overlevelse i en større grad enn tidligere.

16- og 1700-tallet høstet fruktene av renessansens bestrebelser, da store mengder historiske og antikvariske avhandlinger muliggjorde det for leseren å følge den tiltagende debatten rundt antikkens tekster. Polemikken medførte at den klassiske lære ble utesket mer inngående enn tidligere, blant annet gjennom samtidens filosofi og fremveksten av moderne språk og litteratur. Det vitenskapelige svaret på utfordringen tok ulike retninger. Historikere og filologer som Vico, Perizonius, Leclerc og Bentley arbeidet ut i fra ulike kontekster og antagelser. Men de var enige om at studiet av antikkens verden måtte moderniseres: de klassiske tekster burde leses med et kritisk blikk, tradisjonelle narrativ kunne ikke lenger tas for gitt, og erkjennelsen av at en tekst forandrer seg over tid fikk rotfeste.³² Empirismens fremvekst, både som epistemologi og metode for historisk gransking stod sentralt i denne vendingen.³³

På 1800-tallet ble det moderne, vitenskapelige historiefaget etablert og utarbeidet av blant andre Leopold von Ranke og den tyske historiske skole. Rankes navn er i dag uløselig knyttet til kildekritikkens gjennombrudd, som ble retningsbestemmende for historiefagets

³⁰ Herodotus; cirka 480-420 f. Kr., fra Halikarnassos i Lilleasia. Tradisjonelt ansett som historieskrivingens (og mer skjemtomt, løgnens) far. Thukydid; cirka 460-400 f. Kr., athensk politiker, general og historiker. Xenofon; cirka 430-355 f. Kr., athensk politiker, general og historiker. Fabius Pictor; cirka 254- ? f. Kr., romersk politiker og historiker som skrev på gresk. Marcus Tullius Cicero; 106-43 f. Kr., romersk jurist, embetsmann og forfatter. Titus Livius; 58 f. Kr. - år 17, romersk historiker.

³¹ Periodens åndsliv var riktignok inspirert av oldtidens litteratur, og historikere og biografer som Sallust (86-35 f. Kr.) og Sveton var godt kjente. Men selv om antikkens tekster ble lest og kopiert av munk, forble mange forfattere så å si ukjente utenfor middelalderens klostermurer. Periodens historiesyn og statsfilosofi var først og fremst bygget på den senantikke kirkefaderen Augustins (354-430) verk, *De Civitate Dei* [”Om Guds stat”].

³² Giambattista Vico; 1668-1744, italiensk filosof, historiker og jurist. Jacobus Perizonius (også kjent som Jakob Voorbroek); 1651-1715, nederlandsk forfatter og historiker. Jean Leclerc; 1657-1736, sveitsisk filolog og bibelforsker. Richard Bentley; 1662-1742, engelsk teolog og filolog.

³³ OCD (*Oxford Classical Dictionary*) 2003, 1365 ff.

utvikling.³⁴ Theodor Mommsen, en av Rankes samtidige, står for ettertiden som periodens store mann innen forskning på romersk historie. Hans arbeid blir fremdeles referert til i våre dager, til tross for et tidsspenn på mer enn ett hundre og femti år. Forskningslitteraturen som er produsert siden Mommsen og den moderne historieskrivningens fremvekst, er således fundert på kildene som er overlevert til oss gjennom avskriftstradisjonen og oversettelser av antikkens forfattere.³⁵

Det er imidlertid ulike vanskeligheter knyttet til bruk av disse tekstene i forskningsøyemed. ”Å oversette er å lyve” sier et italiensk ordtak. Til tross for dramatikken poengterer ordspråket aspekter ved problematikken. G. Viden påpeker at en oversettelse i utgangspunktet er en fortolkning. Som et resultat av århundrenes kopieringstradisjon og de feil som har oppstått i denne forbindelse, kan det forekomme ulike versjoner av en tekst, også på originalspråket. I tillegg er det viktig å merke seg at det kan være mange elementer i en tekst som ikke kommer med i en oversettelse. Årsaken til dette er at det er få ord på to ulike språk som nøyaktig tilsvarer hverandre. En oversettelse kan dermed være misvisende, i tillegg til å ikke gi all informasjonen som ligger i originalteksten.³⁶

Tacitus, Sveton, Plutark, Cassius Dio og Josefus.

I forhold til en antikkhistorisk kontekst står vi med denne oppgavens tidsperspektiv ovenfor en unik situasjon med hensyn til rikeligheten av kilder. Forfatterne Tacitus, Sveton, Plutark, Cassius Dio og Josefus skrev alle innenfor rammene av avhandlingens periodeavgrensning og interessesfære, og er dermed de skriftlige kildene som ligger til grunn for fremstillingen.

Litteraturen og deres opphavsmenn vil i det følgende bli presentert i en orden som er fastsatt av hvor høyt tekstenes kildeverdi er vurdert i forhold til oppgavens problemstilling. Vi starter derfor med Tacitus.

Tacitus levde cirka fra år 56 til 117, og blir gjerne ansett som den største av samtlige romerske historikere. Han er også den desidert viktigste kilden til firekeiseråret. Vi vet ikke mye om Tacitus' tidlige år, bortsett fra at han kom fra en velstående familie, og at han hadde opprinnelse i en av Gallias sydlige provinser. Han opptrådte i Roma senest fra år 75, og

³⁴ Green & Troup 1999, 2.

³⁵ Årsaken til dette er at vi stort sett har det samme kildematerialet og forholde oss til i dag som på 1800-tallet. Det dukker opp ny informasjon i form av arkeologisk materiale og papyrus fra tid til annen, men ingen nyopptagede, litterære tekster har forandret vårt syn på den antikke verden i vesentlig grad siden Mommsens dager.

³⁶ Viden 2000, 80 f. Artikkel i *Ad fontes*.

gjorde en uavbrutt karriere under keiserne Vespasian, Titus og Domitian. I løpet av sin karriere nådde Tacitus de høyeste embeter i den romerske stat.³⁷

Hans virke som historiker ble innledet i år 98 med verkene *Agricola*, en biografi om hans svigerfar, Julius Agricola som var stattholder i Britannia, og *Germania*, den eneste genuine etnografiske monografi som har overlevd fra antikken og frem til våre dager.³⁸ Rundt tre år senere kom *Dialogus*, en diskusjon på samtidens dalende standard i talekunst. Disse ble etterfulgt av *Histories* og *Annales*, som ligger til grunn for denne oppgaven.³⁹ *Histories* dekker årene 69-96, ble ferdigstilt i 109 eller 110, og omhandler perioden mellom keiserne Nero og Domitian. Verket bestod opprinnelig av tolv eller fjorten bøker, men bare i underkant av fem har overlevd frem til våre dager. Dette bringer historien frem til år 70 og Vespasians makttiltredelse. *Annales* dateres til år 114 eller 115, og skildrer det julisk-claudiske keiserhus, fra Tiberius' tiltredelse til Neros død. Komplette bestod verket av atten (eller seksten) bøker; seks om Tiberius, seks om Gaius⁴⁰ og Claudius, samt seks (eller fire) om Nero. Av disse er størstedelen av bok fem, alle mellom syv og ti, og alt etter midten av bok seksten tapt.⁴¹

Overlevelsen til *Histories* og *Annales* henger i en tynn tråd. På grunn av Tacitus' påstått negative holdninger mot jøder og kristne, var han lite populær i middelalderen. Kun to manuskript, begge i fra det ellevte århundre, har sikret tekstene for ettertiden. Det ene inneholder de seks første bøkene av *Annales*, det andre rommer bok elleve til seksten av samme verk, i tillegg til det som er bevart av *Histories*.⁴²

Vi vet ikke nøyaktig når den romerske biografen Suetonius, eller Sveton, ble født og når han døde, men antar at han levde mellom cirka år 70-130. Det vi vet, er at han vokste opp i en familie som hadde pleid nær kontakt med juli-clauderne, og at han fikk sin grammatisk-retoriske utdannelse som elev av Plinius den yngre.⁴³ I en periode opptrådte han også som jurist. Det var imidlertid som forfatter og lærd han greidde å skaffe seg et navn. Sveton

³⁷ Tacitus var senator allerede under Vespasian, *Quaestor*, det vil si embetsmann med ansvar for finanser under Titus, *Praetor*, det vil si embetsmann med ansvar for rettspleie under Domitian og *Consul* i år 97. Se Mellor 1993 7 f. OCD 2003, 1469. Morgan 2006, 273. Om konsulembetet, se kapittelet om den visuelle siden av firekeiseråret, side 92 i denne oppgaven.

³⁸ Mellor 1993, 14.

³⁹ Titlene *Histories* og *Annales* har ingen antikk autoritet, men er navn som kom til å henge ved verkene fra 1500-tallet.

⁴⁰ Keiser Caligula.

⁴¹ Goodyear 1970, 17. OCD 2003, 1469.

⁴² Se Mellor 1993 138 ff. og Martin 1989 236 ff. for mer om verkene overlevering.

⁴³ Plinius d.y.; cirka år 61-112, romersk forfatter og embetsmann.

oppnådde å holde tre prestisjeposter⁴⁴ under keiserne Trajan og Hadrian, hvilket gav ham adgang til de keiserlige arkiver.⁴⁵

Av de verker som Sveton skrev, har vi bevart deler av *De viris illustribus* [”om berømte menn”], et sett med biografier over kjente romerske lærde og *De vita Caesarum* [”om keiserens liv”], biografiene som omhandler Julius Caesar og keiserne fra Augustus til Domitian. *De vita Caesarum*, skrevet rundt år 122 er komplett, bortsett fra de første kapitlene om Julius Caesar, som forsvant mellom det sjette og niende århundre.⁴⁶ Andre verker som blant annet behandlet forhold rundt de greske leker, romerske skikker og det romerske år, er gått tapt.⁴⁷

Plutark levde cirka fra år 50 til 120, og var både filosof og biograf. Han var i motsetning til Tacitus og Sveton greker, men i likhet med disse vet vi ikke stort om hans tidlige år. Som en borger av både Roma og Athen var han tilsynelatende en betydningsfull figur i sin samtid, da han etter alt å dømme utøvde en viss grad av politisk innflytelse i kretsen rundt keiserne Trajan og Hadrian.⁴⁸

Plutark var en svært produktiv forfatter som vi også har bevart relativt mye av. En liste over hans arbeid som dateres til det fjerde århundre, inneholder to hundre og tjuesju poster.⁴⁹ Til sammen er syttiåtte verk av blandet art og femti av hans biografier bevart. Disse såkalte *Parallele liv*, eller *Livsskildringer* fra rundt år 100, inneholder tjuetre par, nitten av dem med en sammenligning av subjektene som vedlegg. De resterende fire biografiene er slått sammen i en bok uten sammenligninger. Her finner vi det eneste som er bevart av Plutarks keiserbiografier, beretningene om Galbas og Othos liv. Opprinnelig skildret keiserbiografiene

⁴⁴ I den keiserlige administrasjon holdt han stillingene *a studiis, a bibliothecis* og *ab epistulis* - det vil si at han arbeidet med gransking av litteratur, var bibliotekar og fungerte som keiserens (Hadrian) personlige sekretær.

⁴⁵ Wallace-Hadrill 1983, 2 ff.

⁴⁶ Det eldste eksisterende manuskript av *De vita Caesarum*, det såkalte *Memmianus*-manuskriptet, ble mest sannsynlig kopiert i Frankrike rundt år 820. Det eksisterer flere manus fra det ellefte, tolvte og trettende århundre. Disse deler følgende trekk med *Memmianus*-manuskriptet: alle mangler de første kapitlene om Julius Caesar. Sveton; *DIVVS CLAVDIVS*. (D. W. Hurleys forord, 21 f.)

⁴⁷ OCD 2003, 1452.

⁴⁸ Plutark mottok *ornamenta consularia*, en slags æresdekorasjon, under Trajan. Denne ble vanligvis tildelt personer som hadde ytt keiseren spesielle tjenester. Hadrian utnevnte forfatteren til *procurator* over Hellas, en stilling i imperiets sivile administrasjon. Plutark var imidlertid en gammel mann på dette tidspunktet og døde kort tid etter. Se Jones 1972, 29 f., 34 f. og OCD 2003, 1253 f.

⁴⁹ Den såkalte *Lamprias' katalog*. Skal opprinnelig være oppført av en sønn av Plutark, ved navn Lamprias. Mengden av Plutarks tekster er et resultat av middelalderens bestrebelse, som kuliminerte i flere storslåtte manuskriptsamlinger mellom slutten av det trettende og begynnelsen av det fjortende århundre. Se Russel 1973, 18 ff.

herskerne fra Augustus til Vitellius.⁵⁰ Ettersom serien ikke inneholdt flaverne, kan den ha blitt ferdigstilt før år 96.⁵¹

Historikeren Cassius Dio vokste opp som medlem av en fremstående gresk familie med romersk borgerskap i Nicaea i Bithynia, dagens Tyrkia. Han levde mellom cirka år 164-229, var statsmann, senere senator, og forfatter av åtti bøker som omhandler Romas historie fra grunnleggelsen til år 229. Vi vet lite om Cassius Dio før han ankom Roma rundt år 80. Fra denne tid og nesten femti år fremover kan vi imidlertid rekonstruere hans liv rimelig detaljert, ettersom han beretter en hel del om personlige erfaringer, embeter og reiser i sine nedtegnelser.⁵²

Om lag en tredjedel av Cassius Dios hovedverk, *Roman History*, påbegynt rundt år 202, er intakt. Bøkene som omhandler perioden mellom år 69 f. Kr. og år 46, er bevart med betydelige lakuner etter år 6 f. Kr. For resten av verket er vi henvist til utdrag og sammenfatninger, nedtegnet av de bysantinske munkene Iohannes Xiphilinus, som virket på første halvdel av det ellefte århundre og Iohannes Zonaras, som levde et halvt århundre senere.⁵³ Zonaras' sammendrag strekker seg fra begynnelsen av verket til 146 f. Kr., samt perioden mellom år 44 f. Kr. og år 96, mens Xiphilinus tar for seg perioden mellom år 69 til slutten. Alt ut over dette er tapt. Tapt er også de to verkene som innledet Cassius Dios litterære karriere: en pamflett med drømmer og omen som varslet Septimus Severus' trontiltredelse, og historieverket om borgerkrigene som innledet keiserens principat.⁵⁴

Den jødiske forfatteren Joseph ben Matthias, også kjent under det latinske navnet Titus Flavius Josefus, eller bare som Josefus, var av aristokratisk avstamning og ble født i Jerusalem i år 37 eller 38. Han gikk i lære på en rabbinsk skole, men ble senere utdannet til prest.⁵⁵ I år 64 reiste han som en del av en delegasjon til Roma for første gang. Da Josefus kom tilbake til Jerusalem to år senere, var landet på randen av krig. Han stod frem som politisk, religiøs og militær leder, men ble tatt til fange av romerne. Etter Jerusalems fall

⁵⁰ Morgan 2006, 272.

⁵¹ Russel 1973, 108. OCD 2003, 1200.

⁵² OCD 2003, 299. Millar 1964, 7, 13.

⁵³ De intakte delene av *Roman History* er fra mellom det ellefte og femtende århundre. Det eksisterer også samlinger med utdrag og fragmenter fra blant annet *Roman History* i diverse manuskripter fra det tiende til det fjortende, muligens femtende århundre (se Cassius Dio; *Roman History*, bind 1, xvii ff. og xxv. i E. Carys forord).

⁵⁴ OCD 2003, 299. Millar 1964, 1f., 29.

⁵⁵ Josefus fremhever ofte at han er prest. Dette kan ha sammenheng med at det gav hans lesere inntrykk av at han hadde spesiell ekspertise som fortolker av egne visjoner og profetier, nedtegnet i hellige bøker. Se Rajak 1983, 14 ff. for mer om Josefus utdanning og virke som prest.

fulgte han med seierherrene til Roma, der han viet resten av sitt liv til litteratur og historieskriving. Han døde kort etter år 100, tidlig i Trajans regjeringstid.⁵⁶

Alle Josefus' fire bevarte verk er på gresk. En tapt versjon på arameisk av *Bellum Iudaicum* [”den jødiske krig”] ble publisert kort tid etter begivenhetene den beskrev. Utgaven som ligger til grunn for denne oppgaven ble nedtegnet en gang mellom år 75 og 79.⁵⁷ De syv bøkene omhandler perioden mellom Makkabeeropprøret⁵⁸ og oppstanden mot romerne frem til år 73. *Antiquitates Iudaeorum* [”jødenes historie”] dateres til år 93-94. I sitt største verk på tjue bøker beskriver Josefus jødernes historie fra skapelsen til år 66 e. Kr. Litt senere fulgte selvbiografien *Vita* [”et liv”], mer et forsvar på hans rolle under krigen mot romerne, enn en egentlig selvbiografi. Hans siste litterære arbeid, *Contra Apionem* [”mot Apion”] ble gitt ut et sted mellom år 94 og 96, og er en replikk på krenkende omtale av jødene, fremsatt av den skriftlærde grekeren Apion.⁵⁹

Kildenes troverdighet.

En av de største utfordringene i all historisk forskning er å bedømme kildenes troverdighet. I første omgang må det fastslås hva en forfatter faktisk har sagt. Er teksten det den gir seg ut for å være, og kjenner vi dens opphavssituasjon? Er teksten fri for bearbeidelser og tilføyelser? Hva er sikkert, hva er sannsynlig og hva er spekulativt?⁶⁰ I forhold til nyere historie, står studiet av den antikke verden i tillegg ovenfor noen spesielle problemer. For det første har vi knapt med kilder å forholde oss til. Kun en forsvinnende liten del av all den litteraturen som må ha blitt produsert i løpet av antikken har overlevd frem til våre dager. Det som faktisk har overlevd, har gjort det dels gjennom tilfeldigheter, dels på grunn av at materialet har vært av fremragende litterær kvalitet. For det andre var oldtidens tekstproduksjon sterkt konvensjonalisert. Den retoriske kulturen gjennomsyrrer litteraturen, og det ble sagt en hel del som ikke hadde mye med saken å gjøre. Mange momenter ble tatt med for kunsten og virkningens skyld - og virkningen var ofte viktigere enn virkeligheten.⁶¹ Det er dermed av avgjørende betydning å være bevisst den litterære tradisjonen antikkens historikere skrev i lys av.

⁵⁶ Morgan 2006, 270. OCD 2003, 798.

⁵⁷ Et enkelt papyrusfragment fra slutten av det tredje århundre inneholder deler av *Bellum Iudaicum*. Utover dette må vi frem til tiden mellom det niende og ellefte århundre for å finne de eldste manuskriptsamlingene av Josefus. Se Bilde 1988, 62.

⁵⁸ Det jødiske opprøret mot Antiochus IV i år 167/8 f. Kr. (Antiochus IV var tippoldebarnet til Seleucus I Nicator, en av Alexanders generaler).

⁵⁹ Josefus; *Den jødiske krig* (Lassens forord, 11). Morgan 2006, 270.

⁶⁰ Meyer og Mæhle 2005. *Innføring i kildekritikk for masterstudenter i antikk historie*.

⁶¹ Andersen 2000, 30. Artikkel i *Ad fontes*.

Som mange andre romerske kulturinstitusjoner var historieskriving en arv fra Hellas. Gresk-romerske historikere hadde imidlertid ikke bare som ambisjon å kartlegge hendelsene som fant sted, men ønsket å skrive med særpreg, vekke følelser, og underholde. En av årsakene til dette var at beretningene i utgangspunktet var ment for opplesning foran et publikum. Antikkens historieskriving hadde også andre agendaer, som å vekke patriotisme og virke oppbyggende, ofte med en moralsk undertone og ispedd etiske leksjoner. Det tematiske innholdet dreide seg om krig og politikk. Historie skulle handle om staten og dens indre og ytre konflikter, det vil si statens forhold til ytre krefter i krig og fred, samt dens indre maktrelasjoner, i arenaen for det politiske og offentlige liv.⁶²

Quintius Ennius levde mellom cirka år 239-169 f. Kr., og var mellom annet forfatter av et episk dikt som omhandlet Romas historie fra begynnelsen, til hans samtid. Selv om lite av verket er bevart frem til våre dager, skulle dets tittel, *Annales*, få stor betydning ved å utøve en stilistisk innflytelse på romerske historieskribenter som de egentlig aldri kom helt fri av; en noe rigid tendens til å nedtegne beretninger i årlige intervaller.⁶³ Vi kaller i dag dette for den annalistiske tradisjon.⁶⁴

Tacitus var en del av denne tradisjonen, men hans arbeider representerer også noe nytt. Det er bred enighet om at han tok samtidens skrivekunst til nye høyder. Analogier, som for eksempel å male, eller å fremføre drama, tas gjerne i bruk for å beskrive Tacitus' forfatterskap. Den enestående evnen til å visualisere, fange detaljer, og dramatisere et narrativ blir ofte fremhevet i denne sammenheng.⁶⁵ I følge R. Mellor, maktet Tacitus å kombinere litterært artisteri og intellektuell skarpsindighet med forskning.⁶⁶ Imidlertid ser antikkens historikere i mange tilfeller ut til å ha vært vel så fornøyde med poetisk, som faktisk sannhet. Bedrev Tacitus historisk forskning i en vitenskapelig forstand? I forhold til 1900-tallets positivistiske definisjon på vitenskap, som forkaster all form for metafysisk spekulasjon, så gjorde han ikke det. Men hvis vi anser konsultasjon og evaluering av kilder som denne tidens form for historisk undersøkelse, kan det herske liten tvil om at Tacitus gjennomførte et seriøst arbeid på periodens premisser.

⁶² Wallace-Hadrill 1983, 16.

⁶³ Navnet *Annales* [”årbøkene”] er sannsynligvis en allusjon til de pontifikale annaler, *Annales Maximi*, en årbok nedtegnet av *Pontifex Maximus*, overhodet i romersk religionsutøvelse. *Annales Maximi* inneholdt blant annet nedtegnelser av religiøse og offentlige begivenheter, i tillegg til protokoller over hvem som var årets konsuler. Mer om embetet *Pontifex Maximus* i kapittelet om den visuelle siden av firekeiseråret, side 92 i denne oppgaven.

⁶⁴ OCD 2003, 98, 525. Duff 2003, 63.

⁶⁵ Goodyear 1970, 22.

⁶⁶ Mellor 1993, 31 f.

Tacitus' kilder har vært et svært omdiskutert spørsmål. Temaet har interessert forskere i mer enn hundre år, og resultert i mengder av litteratur på emnet. Forenklet sagt har konklusjonen blitt at mye kan antas, men lite bevises. I likhet med de fleste antikke historikere refererer Tacitus bare unntaksvis til kildene han bygget sine fremstillinger på. I de bevarte bøkene av *Histories* oppgis bare to autoriteter eksplisitt; Vipstanus Mesalla og Plinius den eldre.⁶⁷ I de bevarte bøkene av *Annales* nevnes Plinius den eldre, Neros mor Agrippina den yngre, Cluvius Rufus og Fabius Rusticus.⁶⁸ Utover dette blir vi avspist med vage hentydninger fra hvor og hvem forfatteren hentet sin viten i fra.⁶⁹

Ved å støtte seg på det som i ettertiden er blitt kalt "H. Nissens lov"⁷⁰ mente T. Mommsen at Cluvius Rufus var Tacitus' hovedkilde. Nissens lov går i forenklet form ut på at greske og romerske historikere tok utgangspunkt i sine forgjengere, fulgte dem så langt det rakk, og formet deres materiale til sin egen stil.⁷¹ Hvis dette stemmer, betyr det at Tacitus bare omformet pre-eksisterende narrativ til sin egen latin. I følge R. Syme var det ikke usannsynlig at Tacitus selv var øyenvitne til enkelte av borgerkrigenes begivenheter. Han fant det også rimelig at historikeren konsulterte personer som hadde vært direkte innblandet i handlingene.⁷² F. R. D. Goodyear fremholder at Tacitus i tillegg til dette gjorde direkte bruk av senatorenes forhandlingsprotokoller, tidligere historieskrivning, og offentlige taler. Dette ble sammenlignet og evaluert, for å så bli sammenfattet til det han selv mente var den mest overbevisende versjonen av hendelsene.⁷³

I forhold til egen erkjennelsesinteresse må det tas en avgjørelse på hvordan en kilde skal brukes. Å anvende en kilde som beretning, innebærer å fokusere på hva kildens opphavsmann faktisk sier om de hendelser som fant sted og de personer som opptrer i litteraturen. Å anvende en kilde som levning, innebærer på en annen side å sette søkelyset på hvilke holdninger til for eksempel religion, politikk og mennesker som kommer til uttrykk i litteraturen, for å belyse de forhold og det samfunn som skildres i kildene. Tacitus står i

⁶⁷ Vipstanus Mesalla var offiser og hadde midlertidig kommando over en legion under det andre slaget ved Bedriacum i år 69 (se nedenfor). Plinius d.e., år 23-97, onkel til Plinius d.y., var forfatter, embetsmann og i en periode øverstkommanderende for den romerske flåten i det Tyrreenske hav. Tacitus nevner disse i *Histories*; bok 3, 25, 28. Se også kapittelet om soldatenes lojalitet, side 79 i denne oppgaven.

⁶⁸ Cluvius Rufus, historiker og statsmann (han var konsul en gang før år 41) Fabius Rusticus, historiker med opprinnelse i en av Spanias provinser. Tacitus nevner Cluvius Rufus i *Annales*; bok 13, 20 og bok 14, 2, Fabius Rusticus i bok 13, 20 og bok 15, 61. Agrippina d.y. nevnes i bok 4, 53, mens Plinius d.e. refereres til i bok 1, 69, bok 13, 20, og bok 15, 53. (Mørlands oversettelse).

⁶⁹ Se for eksempel Martin 1989, 189 ff. og 199 ff., samt Syme 1958, 176 ff., 271 ff. og 287 ff. for mer om Tacitus' kilder og diskusjoner på hvem disse kan ha vært.

⁷⁰ Heinrich Nissen, tysk historiker og en av Mommsens samtidige.

⁷¹ Goodyear 1970, 24. Martin 1981, 189.

⁷² Syme 1958, 176.

⁷³ Goodyear 1970, 27.

forhold til dette i en temmelig unik situasjon, da han skrev om hendelser i sin egen samtid, hendelser som han mest sannsynlig hadde vært øyenvitne til. Som kilde kan han dermed gi oss primærkunnskap til aspekter av fortidens samfunn, hendelser og holdninger.

Tacitus' syn på den romerske verden fra Augustus' dager og fremover, ble formet av hans erfaringer gjennom nesten tretti år under de flaviske keiserne, og tiåret som fulgte mordet på Domitian i år 96.⁷⁴ Hvordan påvirket dette historikerens evne, vilje og mulighet for å tale sant? Mente han det han skrev? Kan vi anta at han hadde rett i de meninger som kommer til uttrykk i tekstene? I første kapittel av *Annales* forteller Tacitus oss at han vil skrive sin beretning *sine ira et studio* [”uten uvilje og forkjærlighet”].⁷⁵ Som vi har vært inne på, var antikkens historieskriving politisk av natur. Ved å være så nær begivenhetene, og samtidig ikke ha noen direkte innflytelse på saksforholdene, må det ha vært vanskelig for Tacitus å ikke være partisk i sine fremstillinger. Og det finnes punkter i hans litteratur hvor viljen og evnen til objektivitet har blitt dratt i tvil. H. Mørland trekker frem skildringen av Tiberius som eksempel. Han hevder at Tacitus gjennom sitt pessimistiske menneskesyn hadde større sans for den fiendtlige, enn den vennlige tradisjonen som eksisterte om Tiberius, muligens fordi han så denne keiseren som en forløper til den påstått tyranniske Domitian.⁷⁶ I følge R. Martin bærer de bevarte fremstillingene av både Claudius og Nero preg av at historikeren har akseptert en allerede eksisterende, stereotypisk og fiendtlig tradisjon.⁷⁷

Det er blitt sagt at historie konstrueres av detaljer. I forlengelsen av dette kan vi hevde at plausibiliteten til et hvert historisk arbeid ligger i detaljenes nøyaktighet. R. Mellor fremholder at Tacitus ikke forandret sine detaljer for å tilpasse dem sin rekonstruksjon av fortiden, og at det faktisk er få steder man kan påvise direkte usannheter i hans verker.⁷⁸ Vi må likevel erkjenne at Tacitus' arbeider er - som all historieskrivning - preget av tidsånden og farget av forfatterens egne fordommer og verdenssyn.

Sveton og Plutark var i motsetning til Tacitus ikke historikere, men biografer. Oldtidens biografer hadde i likhet med periodens historikere sitt eget kronologiske rammeverk. Det var imidlertid ikke diktet av tid, men av den menneskelige biologi, herunder reproduksjon, fødsel, oppvekst og død. Biografien fokuserte på en persons liv, sentrert rundt individets personlighet og karriere. I forlengelsen av dette var beskrivelser av karakter, vaner, utseende

⁷⁴ Martin 1981, 31.

⁷⁵ Tacitus; *Annales*, bok 1,1. (Grants oversettelse).

⁷⁶ Tacitus; *Annales*. (Mørlands forord, 15).

⁷⁷ Martin 1981, 267, fotnote 34.

⁷⁸ Mellor 1993, 44 f.

og intime trekk nærmest unngåelig. D. A Russel hevder at antikkens biografi stod til historie, som komedie stod til tragedie.⁷⁹ Dette kan tolkes dit hen at begge tilhørte en felles tradisjon, men fikk forskjellig uttrykk i to ulike genrer. I en studie av fortidige samfunn vil vi kanskje intuitivt falle for fristelsen å betrakte historisk beretning som mer verdifull enn biografisk. Men i en vurdering av de to genres kildeverdi, bør vi ikke anse historie og biografi som rivaliserende, men heller kompletterende i forhold til deres potensial som kilde til historisk erkjennelse.

Lite kan sies med sikkerhet om den litterære tradisjonen Sveton arbeidet innenfor, da hans *De vita Caesarum* er den første latinske biografi som har overlevd frem til våre dager, med unntak av Cornelius Nepos'.⁸⁰ Et iøynefallende trekk ved Svetons keiserbiografier er måten de er tematisk arrangert på. Etter en introduksjon hvor avstamming og tidlig liv blir gjort rede for, følger en beskrivelse av den enkelte keisers bedrifter og hans personlige karakteristikk, ofte illustrert med anekdoter for å understreke et poeng. Beretningene avsluttes med en beskrivelse av keiserens død, etterfulgt av redegjørelser om utseendet og spesielle særegenheter.

Sveton henviser til sine kilder i en grad som må karakteriseres som uvanlig i forhold til det vi normalt kan forvente av antikkens skribenter. Det kan herske liten tvil om at han hadde tilgang på eksklusivt materiale til sine biografier så lenge han holdt offisielle poster i Trajan og Hadrians tjeneste. Sveton sier implisitt at han benyttet memoarene til keiserne Augustus, Tiberius og Claudius. Han var fortrolig med Neros poesi, og kjente til en pamflett om hårpleie, komponert av Domitian.⁸¹ Videre er kjente, historiske støtter som Cicero, Asinius Pollio, Cremutius Cordus, Plinius den eldre, og en anonym historiker, muligens Servilius Nonianus,⁸² nevnt som kilder i ulike deler av *De Vita Caesarum*.⁸³ Egne familiemedlemmer, som hans far og bestefar, er også oppgitt som autoriteter. Svetons far var offiser i Othos hær og deltok i firekeiserårets første store slag, mens forfatterens bestefar er referert som kilde til

⁷⁹ Russel 1973, 102.

⁸⁰ Cornelius Nepos, cirka 110-24 f. Kr. Skrev i likhet med Sveton en *De viris illustribus*. Nepos' verk, som opprinnelig bestod av minst seksten bøker, er bare delvis bevart.

⁸¹ Sveton; *Augustus*, 85. (Svetons bruk av Augustus' private korrespondanse: *Augustus*, 69, 71, 75. *Tiberius*, 21. *Claudius*, 4). Sveton; *Tiberius*, 61. (Svetons bruk av Tiberius' korrespondanse med senatet: *Tiberius*, 67). Sveton; *Claudius*, 41. Sveton; *Nero*, 24, 52. Om det siste, se kapittelet om den visuelle delen av firekeiseråret, side 111 i denne oppgaven.

⁸² Gaius Asinius Pollio; 76 f. Kr. - år 4, en av Julius Caesars støttespillere, embetsmann, forfatter og historiker. Aulus Cremutius Cordus, historiker som virket under Augustus og Tiberius, falt i unåde og tok sitt eget liv i år 25. Marcus Servilius Nonianus; cirka 2 f. Kr. - år 59, embetsmann og historiker.

⁸³ Baldwin 1983, 103, 107, 143. Shotter 1993, 33. Mer om Svetons kilder, se Wallace-Hadrill 1983, 50-66.

Gaius' famøse konstruksjon av en bro over Napoli-bukten som ettersigende bestod av båter.⁸⁴ Til dette kommer referanser fra diverse poeter, talere og anonymiserte forfattere av satiriske dikt.⁸⁵

I følge D. Shotter er det på grunnlag av ulikheter i fremstillingene relativt sikkert at Sveton ikke benyttet Tacitus som kilde i vesentlig grad til beretningene om firekeiserårets tronpretendenter. Det som imidlertid er sannsynlig, er at både Tacitus, Plutark og Sveton brukte en ukjent forfatter som virket under flaverne, muligens Plinius den eldre, som vi vet nedtegnet et historieverk på trettien bind. Dette omhandlet perioden fra Tiberius eller Claudius, og strakte seg frem til midten av 70-tallet.⁸⁶

Det kan forventes at en biograf interesserer seg for sitt subjekts moralske kvaliteter. Sveton rangerte sine keisere etter en skala med dyder og laster. Ved å måle hver keiser etter kriterier som mild/ond, liberal/voldelig, høflig/arrogant, måteholden/ lystig, foretar forfatteren en moralsk analyse. Et overtall av dyder gir en god keiser, et overtall av laster en tyrann. Svetons sympati går til den keiseren som gjennomfører sine administrative funksjoner korrekt, som aksepterer, styrker og fremhever det romerske samfunnets tradisjoner og hierarki, som ivaretar den offentlige orden og moral, og som endelig overleverer en stat renset for feil og forbedret av nye institusjoner til sin etterfølger.⁸⁷

I og med at langt de fleste av antikkens biografier og historikere enten virket som statsmenn på høyt nivå, hadde prestisjefulle stillinger i principatets administrasjon, eller i det minste tilhørte overklassen, kan vi gjøre oss opp en formening om en forfatters holdning til en bestemt keiser gjennom å granske hans forhold til senatet. En keiser som neglisjerer, trakasserer eller tyranniserer senat og nobilitet, vil gjennomgående få dårlig presse. En keiser som anerkjenner, respekterer og samarbeider med senat og overklasse vil oppnå det motsatte. Dette er gjerne uavhengig av om keiseren faktisk var en god hersker eller ei. Svetons skildring av Domitian er et godt eksempel på dette. Til og med Sveton, som er gjennomgående negativ, må innrømme at Domitian gjorde mange ting som var til det gode for imperiet som helhet: han reiste og restaurerte mange offentlige byggverk, omstrukturerte landbruket og foretok nødvendige militærkampanjer. Han var svært samvittighetsfull i juridiske affærer, innstevnet og deltok aktivt i rettsmøter, annullerte vedtak som virket urimelige, og slo hardt ned på korrupsjon.⁸⁸ Til tross for dette sikret keiserens autokratiske uttrykk ham et for ettertiden evig

⁸⁴ Sveton; *Otho*, 10. Sveton; *Gaius*, 19.

⁸⁵ Se for eksempel Sveton; *Tiberius*, 59. *Nero*, 39. *Otho*, 3. *Domitian*, 14.

⁸⁶ Shotter 1993, 33 f. Rajak 1983, 198.

⁸⁷ Wallace-Hadrill 1983, 142, 144.

⁸⁸ Sveton; *Domitian*, 5, 6, 7, 8.

stempel som kald, ondsinnet, og hensynsløs - fordi de som fikk lide for hans absolutisme, og noe indiskré metoder for å sikre makten, var personer fra imperiets øvre samfunnslag.

Plutark var en klassiker allerede i det fjerde århundre. I bysantinsk tid var hans tekster populært undervisningsmateriale, hvilket er med på å forklare hvorfor en så stor del av hans verker er bevart. Forfatterens største litterære bragd, både i egne og ettertidens øyne, var beretningene om antikkens berømte personer, *Livsskildringene*, eller *Parallele liv*.⁸⁹ Plutarks keiserbiografier bestod opprinnelig av beretninger om imperiets åtte første keisere, fra Augustus til Vitellius, men som tidligere nevnt, er *Galba* og *Otho* de eneste som har overlevd frem til våre dager.⁹⁰ Lite forskning er viet disse, hvilket kan bero på at de har kommet i skyggen av *Parallele liv* og andre mer kjente deler av biografens forfatterskap. Plutark opplyser selv at han oppsøkte slagmarken ved Bedriacum⁹¹ sammen med Lucius Mestrius Florus, en senator som virket i Othos regjeringstid.⁹² Denne besiktigelsen fant sannsynligvis sted før han skrev sin biografi om keiseren. Vi kan forestille oss at Florus forsynte Plutark med informasjon vedrørende periodens begivenheter, men utover dette er det vanskelig å si noe om forfatterens kilder til keiserbiografiene, annet enn det som er nevnt i avsnittet ovenfor om Sveton.

Sammenligner vi *Parallele liv* med *Galba* og *Otho*, ser vi at de sistnevnte skiller seg fra Plutarks øvrige biografier. Hans hensikt med *Parallele liv* var ikke å skildre den politiske historien, men å eksemplifisere individuell dyd, eller det motsatte, i karrieren til berømte menn. Typiske temaer er familie, utdanning, debut i offentlig liv, høydepunkt i karrieren, skjebne og død.⁹³ Forfatterens keiserbiografier fremstår mer som historiefortellinger, enn egentlige biografier. Dessuten avviker han fra sitt eget postulat, fremsatt i *Parallele liv*, om at en biograf skal etterstrebe en balansert skildring, og verken overdrive eller underdrive sine subjekters lyter.⁹⁴ Plutark unnlater å nevne Galbas avhengighet til sine rådgivere. Han undertrykker alle referanser til keiserens seksuelle preferanser, et tema som for eksempel Sveton fråtser i. Biografen tegner i det hele tatt et langt mer sympatisk bilde av Galba enn det som er tilfellet hos Sveton. I følge G. Morgan, skyldes dette for det første at Plutark hadde dyp respekt for tilårskomne menn. Blant forfatterens verker finnes en avhandling som

⁸⁹ Russel 1973, 100.

⁹⁰ Morgan 2006, 272.

⁹¹ Bedriacum er enten dagens Calvatone, eller dagens Tornata, som ligger i overkant av tre kilometer lengre sør.

⁹² Plutark; *Otho*, 14.

⁹³ OCD 2003, 1201.

⁹⁴ Plutark; *Kimón*, 2.

forfekter at eldre menn bør styre statens affærer.⁹⁵ For det andre registrerte Plutark at Neros principat, uavhengig av at keiserens pro-hellenisme hadde begunstiget forfatterens landsmenn, var ødeleggende for imperiet, og at en erfaren og sterk mann, Galba, med et mer ansvarlig styresett, var nødvendig.⁹⁶

I følge D. A. Russell er Plutarks litteratur preget av at nær sagt hvert ord han skrev var ladet med allusjoner.⁹⁷ De mange hentydningene og referansene beror dels på forfatterens rike og metaforiske språk, og dels på at tekstproduksjonen ble farget av hans ekstensive innsikt på et vidt spekter av ulike saksforhold.⁹⁸ Dette gjør en fortolkning av hans tekster komplisert. For eksempel har mange forskere stilt spørsmål ved de *Parallele livs* verdi som kilde. Et viktig redskap i forhold til å avgjøre en skriftlig kildes pålitelighet, er å tilnærme seg teksten gjennom å reflektere over forholdet mellom kilden, og ens egen rekonstruksjon av fortidens virkelighet. Gjennom dette ser vi at *Parallele liv* kan være en potensiell fallgrube for historikeren, da verket for det første er preget av moralske undertoner, gloriøse fremstillinger av enkeltpersoner og anekdoter. For det andre er skildringene preget av hvilke kilder Plutark selv hadde til rådighet. For det tredje la forfatteren vekt på hva han selv mente var utslagsgivende i forhold til de ulike personenes karaktertrekk. I forlengelsen av det siste, kan Plutarks komparative metode, slik den kommer til uttrykk i *Parallele liv*, ha formet stoffet i den forstand at en persons laster forsterker den andres dyder, eller omvendt. Subjektenes personligheter kan dermed ha blitt fordreide og tillagt egenskaper de ikke hadde.

Disse vanskelighetene knyttet til bruk av Plutark som kilde, kan imidlertid reduseres betydelig gjennom en kombinasjon av bevissthet ovenfor nevnte problemer og kritisk lesning av teksten. Med bakgrunn i dette står Plutarks arbeider som en våre hovedkilder til viten om den antikke verden på generell basis.

I løpet av Cassius Dios voksne leveår så det romerske imperium elleve keisere på tronen.⁹⁹ Det faktum at kun et fåtall av disse etterfulgte hverandre på fredelig vis, var instrumentelt i periodens byrder på senat og elite. For eksempel mistet tjueeni senatorer og mange andre medlemmer av nobileteten livet i kjølvannet av borgerkrigene mellom år 193-197, fordi de

⁹⁵ *Ei presbuteroi politeuteon, An seni sit gerenda publica*. [”gamle menn i politikken”]. Russells oversettelse. Se Russel 1973, 164 ff. for en oversikt på Plutarks mest kjente verker.

⁹⁶ Morgan 2006, 272, 286.

⁹⁷ Russell 1973, 116.

⁹⁸ Plutark interesserte seg mellom annet for historie, filosofi, religion, retorikk, grammatikk, pedagogikk, matematikk, fysikk, botanikk og zoologi - og var godt belest i disse genrene. Se Russell 1973, 42 ff. og OCD 2003, 1200 f.

⁹⁹ Commudus, Pertinax, Didius Julianus, (Pescennius Niger, Clodius Albinus: Septimus Severus’ keiserrivaler), Septimus Severus, Caracalla, (Geta: Caracallas bror og medkeiser), Macrinus, Elagabalus, Severus Alexander.

hadde begunstiget Septimus Severus' rivaler.¹⁰⁰ Cassius Dio stod på god fot med denne keiseren, men det kan herske liten tvil om at han levde i en tid hvor augusteiske idealer og praksis var i ferd med å forvitte til fordel for det severiske dynastiets mer krasse og brutale realiteter.¹⁰¹

Roman History blir ikke regnet for å være et litterært verk av ypperste klasse. Det blir stort sett anvendt som en kilde til individuelle opplysninger. I et forskningsmessig henseende er brorparten av studier på Cassius Dios forfatterskap utført for å avdekke opplysningenes troverdighet, og hvilke kilder historikeren brukte. Til tross for at forfatteren hevder å ha lest nesten alle verk på romersk historie, unnlater han i stor grad å navngi sine kilder. De eneste autoritetene som nevnes som grunntekster til bestemte hendelser er Augustus', Hadrians og Septimus Severus' selvbiografier.¹⁰² Øvrige henvisninger består av anonyme referanser, men disse forekommer til gjengjeld hyppig.¹⁰³

Tematisk er Cassius Dios *Roman History* dominert av senrepublikkens triumvirperioder og overgangen til keiserdømmet. Stilistisk står han nært Thukydid, strukturmessig tilhører han den annalistiske tradisjon. Forfatterens synspunkter gjenspeiler at de ble skrevet av en høytstående embetsmann. Hans hovedanliggende i bedømmelsen av en keisers virke ligger i hvorvidt denne feiler, eller lykkes med å leve opp til senatorenes forventninger.¹⁰⁴ Et annet og fremtredende trekk i *Roman History* er tilstedeværelsen av det overnaturlige. Cassius Dio mente at guddommelig intervensjon spilte en viktig rolle i et individs liv, og bruker mye plass på å skildre omen og varsler. Videre finner vi mange gjengivelser av taler. Disse antas å være delvis fri fantasi, og appliseres for å understreke et retorisk, dramatisk, eller ironisk poeng.¹⁰⁵

Ettersom de av Cassius Dios bøker som omhandler firekeiseråret er gått tapt, er vi i hovedsak henvist til Zonoras, i mindre grad Xiphilinus' sammendrag. Zonoras' arbeid er mest sammenhengende og forståelig. Dette skyldes at han i større grad enn sin kollega lykkes med å forkorte Cassius Dios tekst uten at meningen gikk tapt. Xiphilinus' arbeid oppfattes mer som et tilfeldig utvalg av historikerens skrifter enn et genuint resymé. Leser vi Xiphilinus som et selvstendig litterært produkt, står vi tilbake med en krampeaktig og knapt forståelig tekst.

¹⁰⁰ Grant 2002, 109.

¹⁰¹ Murison 1999, 22.

¹⁰² Millar 1964, 34 f.

¹⁰³ Cassius Dios kilder for firekeiseråret antas å være de samme som Tacitus, Sveton og Plutark benyttet seg av. Historikeren brukte også Sveton, Plutark og Josefus, men mest sannsynlig ikke Tacitus. Se Murison 1999, 12 ff. for mer om Cassius Dios kilder.

¹⁰⁴ Cassius Dio; *Roman History*, bok 1 - 11, Xiv (E. Carys forord). OCD 2003, 300.

¹⁰⁵ OCD 2003, 299.

På en annen side er Xiphilinus ansett å være nærmere Cassius Dios egne ord, da hans arbeid mer er preget av å være avskrift, enn hva som er tilfellet med Zonoras.¹⁰⁶

Tapet av Cassius Dios opprinnelige tekst, forfatterens utelatelse av viktige hendelser og en relativt hyppig forekomst av feiltakelser og forvrengninger, tilsier at *Roman History* har mindre verdi for denne oppgavens problemstilling, sammenlignet med periodens øvrige litterære kildemateriale.¹⁰⁷ Zonoras og Xiphilinus' sammendrag kan formentlig nyttes med større hell i en undersøkelse på det synet Cassius Dio hadde på borgerkrigene mellom år 193-197, enn hva som styrte soldatenes lojalitet i firekeiseråret. C. L. Murison fremholder muligheten for at Cassius Dio så perioden mellom Nero og Vespasian som en forløper til urolighetene Commodus' død utløste mer enn et hundre og tjue år senere, og at hendelsene i år 68 og 69 farget hans forståelse av samtidens problemer.¹⁰⁸ Med bakgrunn i de like omstendighetene, er det ikke utenkelig at dette var tilfelle, da det er klare paralleller mellom periodene: en nederdrettig og tyrannisk keiser blir styrtet og etterfølges av en periode med borgerkriger og forvirring. Urolighetene ender med at en dyktig keiser, med to arvtakere overtar makten og innfører stabilitet, for og så bli etterfulgt av sine sønner, som ikke var videre begeistret for hverandre.

Den enorme jobben forfatteren satt seg fore med å skrive en historie fra Romas grunnlegging til år 229, og fremgangsmåten han valgte, kan vel gjerne ha satt begrensninger for detaljrikdom og nøyaktighet. Han opplyser selv at ti år med lesing og notatføring ble etterfulgt av tolv år med nedskrivning, mest sannsynlig uten at han gikk tilbake til originalskriftene.¹⁰⁹ En slik komposisjonsmetode kan bero på verkets distinktive karakter.

På bakgrunn av dette er det formodentlig grunnlag for å være enig med F. Millars påstand om at det mest imponerende med Cassius Dios *Roman History* ikke er dets litterære kvaliteter, analyser og detaljrikdom, men heller at det enorme verket på åtti bind faktisk ble fullført.¹¹⁰

I likhet med Cassius Dios *Roman History*, har Josefus' *Bellum Iudaicum* mindre verdi for denne oppgavens problemstilling enn periodens øvrige litterære kildemateriale. Dette beror på at forfatteren skriver lite om firekeiserårets begivenheter. Josefus' hovedanliggende er krigen

¹⁰⁶ Millar 1964, 2 f.

¹⁰⁷ Millar 1964, 28, 34. OCD 2003, 300.

¹⁰⁸ Murison 1999, 23, 27.

¹⁰⁹ Cassius Dio; *Roman History*, bok 72, 23.

¹¹⁰ Millar 1964, 32.

i Judea. Referanser til romernes samtidige, interne stridigheter er sparsommelige, avfattet i korthet og omhandler stort sett tematikk relatert til flaverne.

Det er rimelig å tro at Josefus hadde førstehåndskunnskap til begivenhetene han beskriver i *Bellum Iudaicum*. Han hadde, som vi har vært inne på, deltatt i krigens første fase, og ble siden øyenvitne til deler av hendelsesforløpet frem til Jerusalems fall. Mest sannsynlig hadde han også tilgang til Vespasians og Titus' nå tapte *commentarii* [”memoranda”] over felttoget.¹¹¹ Om hans øvrige kilder er vi mer på det uvisse. Josefus kan ha basert deler av *Bellum Iudaicum* på Antonius Julianus, som skal ha skrevet en beretning om den samme konflikten.¹¹² Det er også mulig at et nå tapt historieverk fra flavisk tid, basert på Vespasian og Titus' nevnte krigskommentarer, kan ha lagt til grunn for verket.¹¹³

Til tross for forfatterens personlige involvering i stridighetene, hans nære forhold til flaverne, og enkelte utrolige overdrivelser,¹¹⁴ gir ikke hans nedtegnelser av krigen mot romerne et fullstendig forvrengt bilde av begivenhetene som fant sted.¹¹⁵ Det som nevnes om firekeiserårets hendelser i form av generelle beskrivelser og kronologi, passer relativt godt med det for eksempel Tacitus beretter, og Josefus skrev ned sin historie flere tiår før Tacitus, uten at den sistnevnte ser ut til å ha gjort bruk av sin jødiske kollega av den grunn. Josefus' beretninger har også blitt nyttet til å kaste lys over arkeologiske undersøkelser og funn i dagens Israel. Det er i følge P. Bilde vist forbløffende overensstemmelse mellom historikerens beskrivelser av Masadas topografi, og resultater fra arkeologiske utgravninger i samme område.¹¹⁶ Dette gjelder også utgravninger i selve Jerusalem, spesielt områdene rundt det såkalte andre tempel, Herodes den stores¹¹⁷ palass, og de store tårnene som var tilknyttet denne konstruksjonen.¹¹⁸

Josefus' person og holdninger har vært og er fremdeles omstridte, og det strides om han var forræder eller patriot. Fikk han i oppdrag av flaverne å skrive offisiell propaganda? Eller var hans arbeid tvert i mot et forsvar for jødene? Hensikten med hans historieverk kan ha vært å forsvare sine landsmenn mot hat og forfølgelse i kjølvannet av krigen, gjennom å vise at revolten ikke var et representativt uttrykk for jødernes karakter, men oppstod fordi noen

¹¹¹ OCD 2003, 798.

¹¹² Marcus Antonius Julianus var *procurator* i Judea en gang mellom år 66 og 73, og skrev i følge Marcus Minucius Felix, en forfatter som virket tidlig på 200-tallet, et historieverk om krigen mellom Roma og Judea.

¹¹³ Rajak 1983, 209. Bilde 1988, 78.

¹¹⁴ Som for eksempel Josefus' beretning om at minst 600.000 lik ble kastet ut av Jerusalems byporter under romernes beleiring. (Josefus; *Den jødiske krig*, bok 6, kapittel 13, 7. Lassens oversettelse).

¹¹⁵ Bilde 1988, 199.

¹¹⁶ Masada er en fjellhøyde i dagens Øst-Israel. På Josefus' tid var det festningen der de siste opprørerne, i krigen mot romerne, hold stand.

¹¹⁷ Herodes den store, cirka år 72-4 f. Kr. Konge i Judea fra år 37 f. Kr.

¹¹⁸ Bilde 1988, 198, 218 f.

grupperinger benyttet enkelte romerske stattholderes vanstyre, til å fyre opp under folkets misnøye og hisse til opprør.¹¹⁹ Uansett hva som er den rette forklaringen på disse forholdene, syns det som historikeren ble sjenerøst belønnet av flaverne for sitt arbeid, da han mottok romersk borgerskap, pensjon, husvære og landområder etter krigen.¹²⁰

Som nevnt i kapittelets innledning, står vi i forhold til denne oppgavens tidsperspektiv og interessefelt ovenfor en unik situasjon med hensyn til rikeligheten av kilder. Også litteraturens kildeverdi i forhold til de spørsmål jeg stiller, må sies å være høy - mye takket være Tacitus' *Histories*. Verket står i en særstilling alene på grunn av dets litterære kvaliteter, men også i forhold til omfang, presisjon og detaljrikdom.

Selv om Sveton og Plutark også står sentralt som kilder til perioden, hadde de en helt annen innfallsvinkel til materialet enn Tacitus. Der den sistnevnte nedtegnet en fullverdig historie om begivenhetene, nøyde Sveton seg med å bruke hendelsene som innpakning for å fortelle om keiseres liv, mens Plutark valgte å gi oss kortversjonen av hendelsene som fant sted. Når det er sagt, gir de to biografene, og da spesielt Sveton, god innsikt i keiserens natur gjennom grundige skildringer av subjektens liv. Dette er nyttig i forhold tematikk som er knyttet til keiserens personlighet. I tillegg er det hensiktsmessig å kunne arbeide med ulike kilder som skildrer de samme begivenhetene. Det tillater oss å foreta komparasjoner mellom beretningene. Slik kan vi lettere resonere oss frem til den versjonen som fremstår som mest troverdig.

De to resterende kildene, Cassius Dio og Josefus, vil fungere mest som støtte til det øvrige kildematerialet gjennom å bidra med tilleggsopplysninger. Slik kan vi nyansere bildet på hva som styrte soldatens lojalitet i firekeiseråret.

Men før vi kommer så langt, er det nødvendig å se litt nærmere på perioden forut for år 68 og 69, for å tydeliggjøre hvilke forhold som foranlediget borgerkrigene. Vi retter blikket derfor tilbake til Augustus' dager, og skuer her fra fremover til Neros siste regjeringsår.

¹¹⁹ Josefus; *Den jødiske krig*. (Lassens forord, 12 f.).

¹²⁰ OCD 2003, 798.

FIREKEISERÅRETS FORUTSETNINGER.

Som den endelige seierherren i senrepublikkens borgerkriger, stod Octavian, eller Augustus som han ble kalt etter år 27 f. Kr., tilbake som imperiets suverent mektigste mann. Det var imidlertid et stort problem med en slik posisjon: absolutt makt var ingen garanti for suksess og stabilitet. Mordet på Julius Caesar bare sytten år tidligere hadde demonstrert dette med all tydelighet. For å unngå å fremstå som en autokrat på linje med sin forgjenger og adoptivfar, la Augustus stor vekt på å skjule de virkelige følgene av sine politiske reformer. Ved hjelp av subtil propaganda, evnet han å svøpe sitt enevelde inn i noe som utad lignet republikken. Gradvis legitimerte imperiets første keiser sin posisjon ovenfor omgivelsene, med det resultat at en ny konstitusjonell og ideologisk presidents ble skapt.

En av de store svakhetene ved det republikanske systemet hadde vært at legionene identifiserte sine interesser med dyktige hærførere som for eksempel Marius, Sulla, Pompeius eller Julius Caesar. Imperiets armeer ble på den måten trukket inn på den politiske arena, med ulykksalige følger. Et av Augustus' viktigste mål - og store bragder - i arbeidet med å reorganisere staten, var å skille troppene og deres kommandanter - for å sikre at begge grupperinger ble lojale kun ovenfor ham. Fra innføringen av principatet og fremover, var både legionene og deres generaler avhengige av øverste leder for rikets militære styrker med hensyn til tjenestebetingelser, forfremmelser og godtgjørelser.

Men selv om det nye styresettet forsørget en kjærkommen stabilitet etter senrepublikkens urolige periode, betydde det ikke at alle problemer i forhold til militærvæsenet var løst. Kriser som opprøret i Pannonia og Dalmatia i år 6-9, og tapet av tre legioner i Teutoburgerskogen i år 9 vitner om dette.¹²¹ Det sistnevnte hadde riktignok ingen sammenheng med hærstyrkenes lojalitetsforhold, men var like fullt en katastrofe relatert til imperiets armeer som gjorde stort inntrykk på samtiden. Denne periodens best dokumenterte militæroprør brøt ut i Pannonia og ved Rhinen i år 14, og må i følge Tacitus sees i sammenheng med Augustus' død.¹²² Principatet som institusjon var ikke overraskende, nært knyttet til sin opphavsmann, og dermed avhengig av hans person. Keiserens død i år 14 ble en grundig test på om den nye styreform kunne overleve dets grunnlegger. Tacitus forteller at opprøret startet blant legionene i Pannonia like etter at Tiberius var utnevnt til ny keiser:

”...While these events were taking place at Rome, mutiny broke out in the regular army in Pannonia... There was a man called Precennius in the camp. Having become a private soldier after

¹²¹ Provinsene Pannonia og Dalmatia dekket i romersk tid området vi i dag kaller Balkan. Teutoburgerskogen er et skogsområde i dagens Tyskland.

¹²² Tacitus; *Annales*, bok 1, 16. (Mørlands oversettelse).

being a professional applause-leader in the theatre, he was insolent at tongue, and experienced in exciting crowds...Precennius had acquired a team of helpers ready for mutiny. Then he made something like a public speech. "Why", he asked, "obey like slaves, a few commanders, fewer still of battalions? You will never be brave enough to demand better conditions if you are not prepared to petition - or threaten - an emperor who is new and still faltering...Old men, mutilated by wounds are serving their thirtieth or fortieth year....And if you manage to survive all this hazards, even then you are dragged off to a remote country and "settled" in some waterlogged swamp or untilled mountainside. Truly the army is a harsh, unrewarding profession! Body and soul are reckoned at two and a half sesterces a day - and with this you have to find clothes, weapons, tents, and bribes for brutal company-commanders if you want to avoid chores...Guardsmen receive eight sesterces a day, and after sixteen years they go home. Yet obviously their service is no more dangerous than yours"...¹²³

Antakelig hadde legionærenes misnøye med tjenesteforholdene i Pannonia og misunnelsen ovenfor pretorianerne ulmet under overflaten en god stund før - i følge Tacitus - en liten gruppe, med en talefør person i spissen, utnyttet den usikre situasjonen som oppstod i forbindelse med maktskiftet i hovedstaden. Oppfordringen til å ansøke, ja sågar true gjennom kravene, mens den nye keiseren fremdeles var utrygg i sin posisjon, ble vel tatt i mot av tilstrekkelig mange soldater til at oppstanden var et faktum. Opprøret eskalerte i form av vold mot offiserer og utplyndring av lokalbefolkningen, før Drusus, Tiberius' sønn, fikk stagget legionene, dels gjennom å spille på soldatenes overtro i forbindelse med en måneformørkelse, og dels ved å forespeile bedring av forholdene.¹²⁴ Orden ble etter hvert gjenopprettet, de verste oppvigerne henrettet, og legionærenes krav om bedring av tjenestebetingelsene lovet behandling av keiser og senat. Problemene var imidlertid ikke over med dette:

"...At just about this time, and for the same reasons, the regular brigades in Germany mutined too. They were more numerous, and the outbreak was proportionately graver...Here it was not just a matter of one Precennius, as in the army of Pannonia...This was a massive outbreak..."¹²⁵

I følge Sveton, skal Tiberius i disse tider ha deklart, "at han holdt en ulv etter ørene".¹²⁶ Ytringen kan selvsagt ha vært en generell allusjon til byrdene rollen som imperiets førstemann medførte, men det er ikke utenkelig at keiseren også hadde militæropprøret i tankene når ordene falt. For, som Tacitus beretter, var opprøret i Germania av langt mer alvorlig karakter, ettersom det her var flere legioner, både stasjonert og involvert, enn i Pannonia.

¹²³ Tacitus; *Annales*, bok 1, 16, 17. (Grants oversettelse).

¹²⁴ Måneformørkelsen kan dateres til den 26. september år 14. Månens posisjon på himmelen for to millennier siden kan i følge W. R. Biers beregnes med en feilmargen på mindre enn to grader. (Biers 1996, 63).

¹²⁵ Tacitus; *Annales*, bok 1, 29. (Grants oversettelse).

¹²⁶ Sveton; *Tiberius*, 25.

En annen og potensielt farlig faktor, var at Tiberius' nevø, Germanicus, den avdøde Augustus' favoritt og romerfolkets yndling, hadde kommandoen over legionene ved Rhinen.¹²⁷ Med ham kunne opprøret fått langt videre politisk betydning, hvis generalen lot seg overtale til å gjøre kuppforsøk. Germanicus valgte imidlertid å forbli lojal ovenfor Tiberius, og satte et eksempel til etterfølgelse ved å fornye sin militæred ovenfor keiseren.¹²⁸ Gjennom en blanding av veltalenhet og henvisninger til soldatenes militære æresfølelse, lovnad om dimisjon til veteranene og utbetaling av donasjon til de øvrige, besørget av Germanicus' egne midler, klarte han å roe gemyttene. Da opprøret var på retur, satte han de mest aktive gruppene opp i mot hverandre, og lot dem utøve summarisk justis seg i mellom. Deretter ble det foretatt en kampanje inn i Germania, formodentlig for å rette den oppglødde stemningen og de destruktive kreftene som var i sving, mot et mer hensiktsmessig mål.¹²⁹

Imidlertid førte ikke oppstanden i år 14 til noen bedring for soldatene, utover at en donasjon ble utbetalt og at de med lengst tjenestetid bak seg ble dimittert. Tvert i mot, i år 15 økte Tiberius tjenesteperioden for menige soldater fra seksten til tjue år, mens lønnsnivået ble stående uforandret frem til Domitians regjeringstid.¹³⁰

Som det kommer til uttrykk hos Tacitus, hersket det utbredd misnøye blant ordinære legionærer med hensyn til pretorianergardens langt bedre lønns- og tjenesteforhold. Livvaktens opprinnelse og funksjon kan spores tilbake til republikken. Pretorianerne ble først nyttet som eskortetjeneste for imperiets hærførere, før borgerkrigene endret deres rolle til private livvaktstyrker for periodens krigsherrer. Augustus etablerte et korps på permanent basis i år 27 f. Kr. og stasjonerte det utenfor Roma, og i hovedstadens omkringliggende byer. I år 2 f. Kr. utnevnte keiseren to ledere, *praefectus praetorio*, med overordnet ansvar for soldatene, som på dette tidspunktet bestod av minst fire tusen fem hundre, kanskje så mange som ni tusen mann. Deres oppgave var å beskytte keiseren og hans familie, virke avskrekkende på konspirerende elementer, og slå ned på forstyrrelser av den alminnelige orden.¹³¹

Ved Augustus' død var Seius Strabo og hans sønn, Aelius Sejanus, kommandanter for garden. Den sistnevnte vant raskt Tiberius' tillit og fungerte fra år 15 som prefekt på egen

¹²⁷ Germanicus, Augustus' favoritt og romerfolkets yndling, se Sveton; *Gaius*, 4.

¹²⁸ Tacitus; *Annales*, bok 1, 34. (Mørlands oversettelse).

¹²⁹ Tacitus; *Annales*, bok 1, 49. (Mørlands oversettelse).

¹³⁰ Garzetti 1974, 22.

¹³¹ OCD 2003, 1241.

hånd.¹³² I år 23 overtalte Sejanus keiseren til å forlegge livvakten utenfor Romas bymurer, en manøver som økte både stillingens prestige og Sejanus' makt, ettersom store styrker ble konsentrert like ved hovedstaden.¹³³ I følge G. R. Watson ble kommandanten, eller kommandantene for garden gjennom denne handlingen byens reelle herskere.¹³⁴ Med visse modifikasjoner medfører denne påstand riktighet. Det er åpenbart at livvakten og deres ledere på denne tiden ble trukket inn i hovedstadens politiske intriger. Men dette skyltes først og fremst en forringelse av sentralmakten, som må sees i sammenheng med Tiberius' selvpålagte eksil på Capri, samt Sejanus' og Gaius' personlige ambisjoner. Først noe senere, fra Claudius' principat og fremover, ble pretorianernes støtte avgjørende for en ny keisers maktgrunnlag.

Etter Tiberius' død i år 37 ble Germanicus' siste gjenlevende sønn, Gaius utropt til keiser, med både senatet og pretorianergardens velsignelse. Livvakten handlet med andre ord ikke på egenhånd, og selv om deres støtte var viktig, var den ikke direkte utslagsgivende. Til gjengjeld spilte garden en avgjørende rolle i sammensvergelsen som ble keiserens bane bare fire år senere, en hendelse som samtidig, og via tilfeldigheter, fikk hans onkel på tronen. Skal vi tro Sveton, hadde senatet planer om å gjeninnføre republikken etter attentatet på Gaius.¹³⁵ Pretorianerne, som var lite tjent med denne formen for konstitusjon, kom imidlertid senatorene i forkjøpet og utropte Claudius til keiser. Han vant livvaktens lojalitet gjennom en donasjon på femten tusen sestertier til hver mann, hvilket ble starten på en uheldig praksis, ettersom de med tiden ble vant med å motta stadig mer penger ved en ny herskers tiltredelse.

Pretorianergardens innblanding i Claudius' principat bar således forvarsel om en tradisjon som senere fikk alvorlige konsekvenser for det romerske imperium. Dette viste seg for alvor under firekeiseråret, og kulminerte i kjølvannet av det antoninske dynastiets undergang i år 192. Et år senere, etter drapet på keiseren Pertinax, auksjonerte pretorianerne bort keiserembetet til høystbydende.¹³⁶

Nero fulgte ny presedens, skapt av Claudius, gjennom å garantere pretorianerne pengegaver da han etterfulgte sin forgjenger og adoptivfar.¹³⁷ Den unge keiserens regjeringstid ble initiert i år 54 og etterfulgt av de såkalte *Quinquennium Neronis* [”Neros fem (gode) år”]. Uttalt av, eller lagt i munnen på Trajan, er frasen for ettertiden blitt stående som symbol på todelingen i

¹³² Prefekttittelen er også virksom i våre dager, for eksempel i Frankrike, hvor den betegner øverste embetsmann i et departement.

¹³³ Tacitus; *Annales* bok 4, 2. (Mørlands oversettelse).

¹³⁴ Watson 1969, 17.

¹³⁵ Sveton; *Claudius*, 10.

¹³⁶ Cassius Dio; *Roman History*, bok 74, 11.

¹³⁷ Tacitus; *Annales*, bok 12, 69. (Mørlands oversettelse). Cassius Dio; *Roman History*, bok 61, 3.

Neros principat; den gode starten og den tiltagende degenereringen fra år 59.¹³⁸ I de fem første årene var både og imperiets forvaltning og Neros utdannelse i hendene på filosofen og statsmannen Seneca den yngre, pretorianerprefekten Afranius Burrus og keiserens mor, Agrippina den yngre. Hennes innflytelse avtok imidlertid etter hvert som sønnen ble eldre og hans laster kom for dagen.¹³⁹ Men på tross av dette, ble imperiet administrert på forbildelig vis, inntil keiseren tok sin mor av dage i år 59. I følge Tacitus døde Burrus under mistenkelige omstendigheter tre år senere.¹⁴⁰ Hans bortgang gjorde samtidig ende på Senecas innflytelse, som trakk seg tilbake samme år, bare for å bli presset til selvmord i år 65.¹⁴¹ Således mistet Nero i løpet av relativt kort tid alle modererende krefter, og stod fri til å forfølge sine personlige interesser og tilbøyeligheter. Fra denne tid av tyder kildene på at principatet var i hendene på en ung og uansvarlig mann som best likte å gjøre som han lystet. Etter hvert som Nero ble tryggere på sin posisjon og erkjente hvilken makt han forvaltet, må keiseren ha innsett at det var lite omgivelsene kunne gjøre for å stoppe ham.¹⁴² Og dette gav raskt utslag i hvordan riket ble styrt.

Mordet på Agrippina forsterket og akselererte allerede synlige tendenser i Neros regime: han tok mer kontroll selv og omgav seg med personer han ikke trengte å frykte. Rikets forvaltning kom i skyggen av keiserens særegne interesser, som gav seg utslag i en hellenistiskinspirert og upassende livsførsel. I følge Sveton, la Nero lite skjul på at han ønsket å gjøre ende på senatorstandens eksistens i staten, for å erstatte dem med frigitte og medlemmer av ridderstanden.¹⁴³ Dette medførte at senatet følte seg fremmedgjort og tilsidesatt av keiserens indre krets, og avfødte en tiltaende opposisjon mot hans principat. Gjenreisningen av hovedstaden etter den store brannen i år 64 og keiserens ekstravagante livsførsel kostet penger, som blant annet ble forsøkt dekket inn i gjennom utplyndring av velstående familier i Roma og provinsene.¹⁴⁴ Dette befestet motstanden og foranlediget flere, mislykkete attentatforsøk mot hans person.

Den fremstående adelsmannen og tidligere konsulen Calpurnius Pisos omfattende, men feilslåtte sammensvergelse i år 65 endte med undergang for en lang rekke senatorer,

¹³⁸ Elsner 1994 124, fotnote 5. Artikkel i *Reflections of Nero*.

¹³⁹ Sveton; *Nero*, 26. Cassius Dio; *Roman History*, bok 61, 5.

¹⁴⁰ Nero utnevnte Nymphidius Sabinus og Ofonius Tigellinus til prefekter for pretorianergarden etter Burrus' død. Sabinus kom til å spille en sentral rolle i forbindelse med Neros fall og Galbas tiltredelse.

¹⁴¹ Tacitus; *Annales*; bok 14, 52. (Mørlands oversettelse).

¹⁴² "...he boasted that no previous sovereign had ever realized the extent of his power..." (Sveton; *Nero*, 37).

¹⁴³ Sveton; *Nero*, 37. Under imperiet var ridderstanden, eller *equites*, en aristokratisk orden som rangerte etter senatorene i status.

¹⁴⁴ Sveton; *Nero*, 38.

pretorianere og nobilitetsmedlemmer, inkludert Seneca og poeten Lucan.¹⁴⁵ Som en følge av attentatsforsøket ble Nero stadig mer mistenksom og tyrannisk. Keiserens ikke uberettigete frykt for nye konspirasjoner og attentatforsøk, intensiverte forfølgelsene og avrettingene, hvilket medførte et nytt, mislykket og dårlig dokumentert kuppforsøk i år 66.¹⁴⁶ Dette resulterte i at den populære hærføreren Domitus Courbulo ble tilkalt og presset til selvmord, tilsynelatende av den grunn at hans svigersønn, Annius Vinicianus, var en av konspiratørene. De to kommandantene i øvre og nedre Germania, brødrene Rufus og Proculus Scribonius, led samme, uheldige skjebne.¹⁴⁷

Som keiser var ikke Nero bare den ubestridte leder for imperiets forvaltning og militære styrker, han var også det romerske samfunnets øverste *patronus*. Patron-klient forhold, eller *clientelia*, kan forstås som en personlig forbindelse der en sosialt høyerestående person, *patronus*, tar en laverestående person, *cliens*, under sin beskyttelse, mot at den førstnevnte mottar godtgjørelser av diverse slag.¹⁴⁸ *Clientelia* kunne være forbindelser mellom to personer, men antok også former som relasjoner mellom et individ og et kollektiv.¹⁴⁹ Den politisk mest betydningsfulle faktoren med hele klientvesenet var forholdet mellom imperiets legionærer og deres øverstkommanderende. Gjennom lojalitetseden, ble soldatene forvandlet til keiserens personlige klienter, eller klientsoldater. Keiseren fikk en hærstyrke som var lojal ovenfor ham, men måtte til gjengjeld betale lønn for deres tjeneste, og i det hele tatt prestere alt hva en patron skyldte sine klienter.

Nero sviktet fundamentalt som øverste patron for rikets militære styrker. I løpet av hans principat var imperiets legioner involvert i atskillige kampanjer og krigføring, for eksempel i Britannia, Parthia og Judea. Til tross for dette, må han kunne betegnes som en av det romerske imperiets minst militære keisere. Han fremstod definitivt ikke som legionærenes medsoldat. Tvert i mot neglisjerte Nero sine tropper, spesielt provinslegionene, som han sjelden oppsøkte. Dette, i tillegg til utsettelse av soldatenes sold og veteranenes pensjon, kan etter hvert ha begynt å tære på hærens tålmodighet med den regjerende princeps.¹⁵⁰ Keiserens manglende interesse for militærvesenet og måten han behandlet det på, kan således sees som en av årsakene til hans fall. Den utløsende faktor i så måte var desimeringen av imperiets overklasse. Før eller siden var disse utrenskningene dømt til å berøre den delen av nobiliteten

¹⁴⁵ Tacitus; *Annales*, bok 15, 48-74.

¹⁴⁶ Sveton; *Nero*, 36.

¹⁴⁷ Garzetti 1974, 184.

¹⁴⁸ I det romerske samfunn var *clientelia* en arvbar, sosial status som var anerkjent, men ikke definert eller påtvunget av loven. Forholdet var heller ikke skriftlig nedfelt, men hvilte alene på gjensidig tillit mellom de to involverte parter.

¹⁴⁹ Krarup 1971, 78.

¹⁵⁰ Sveton; *Nero*, 32.

som hadde kontakt til personer med kommando over legionene. Gjennom mordet på Courbulo og kommandantene i Germania, ble hærstyrkene direkte berørt av Neros handlinger. Spørsmålet rikets øvrige legater kunne stille seg i en sådan situasjon, var hvem som ble neste offer for keiserens mistenkelighet.

Den litterære tradisjonen fremholder at Nero tilbrakte sine dager med å opptre i teateret, spille på lyre, fremføre poesi og terrorisere omgivelsene. Omlag tjuefem ikke-kristne, antikke kilder har noe av verdi å berette om denne keiseren.¹⁵¹ Av disse, beror det bildet vi har av ham, hovedsakelig på Tacitus, Sveton og Cassius Dios nedtegnelser. Som vi var inne på i forrige kapittel, var en keisers ettermæle blant annet avhengig av hans forhold til senatorstanden. Alt tyder på at Neros forhold til denne grupperingen ikke var det beste. Keiserens elendige omdømme for ettertiden har også sammenheng med etableringen av det flaviske dynastiet. Den siste regenten i et keiserhus fikk som regel dårlig presse, fordi dette stilte hans etterfølger i et bedre lys.¹⁵² Men Nero var først og fremst upopulær blant samfunnets øvre befolkningssegmenter. Mye tyder på at keiseren, grunnet sin sjenerøsitet, var godt likt av Romas vanlige innbyggere, og i enkelte provinser.¹⁵³ Når det er sagt, det er formodentlig liten grunn for å renske hans minne. Litteraturen som ligger til grunn for Neros liv og principat, om enn karakterisert av kildenes forutinntattheter og manglende vilje til objektivitet, sannsynliggjør at han var et dårlig menneske og en dårlig hersker.

Vi har sett at militæropprøret i Pannonia og ved Rhinen i år 14 ble utløst av soldatenes misnøye med rådende tjenesteforhold, og at oppstanden ikke førte med seg noen bedring i legionærenes betingelser. Pretorianergardens voksende makt og innflytelse fra Tiberius' dager resulterte i at livvakten ble trukket inn i politiske intriger - etter hvert i så stor grad at de både kunne styrte og utnevne keisere. Det julisk-claudiske dynastiets undergang beror, slik jeg ser det, hovedsaklig på to forhold. For det første hadde dets siste representant fremmedgjort seg fra imperiets politiske og militære maktsfærer, for det andre hadde keiseren ingen arvtaker. Hvis det sistnevnte ikke hadde vært tilfelle, kan det tenkes at borgerkrigene som etterfulgte Neros død kunne vært unngått. Som vi har vært inne på, var en keiser avhengig av at hans legater forholdt seg lojale, ettersom de styrte provinsenes armeer på hans vegne. I Neros tilfelle, kan en voksende illojalitet forplantet seg ovenfra og nedover i hærsystemet, som en

¹⁵¹ Champlin 2003, 37.

¹⁵² I likhet med Nero, fikk både Domitian og Commodus et dårlig ettermæle.

¹⁵³ Med vanlige innbyggere menes plebsen, den delen av befolkningen som ikke tilhørte senator- eller ridderstanden. De tre falske Neroer som dukket opp i rikets østlige deler, henholdsvis samme år som keiseren døde, tolv år senere under Titus, og tjue år senere under Domitian, attesterer den avdøde keiserens popularitet i dette området av imperiet. Se Champlin 2003, 10 ff.

følge av henrettelsene på sentrale kommandanter. Gammel misnøye med tjenesteforholdene, misunnelse ovenfor pretorianerne og irritasjon over keiserens likegyldighet, bidro trolig til uroen i legionene, og beredte grunnen for Neros fall.

Keiserens turne i Hellas i år 67-68 gav hovedstaden og de vestlige delene av riket et pusterom fra ham, men ikke hans utrenskninger, ettersom Neros frigitte, Helius, administrerte både hovedstaden og videre avrettelser blant nobiliteten i hans fravær.¹⁵⁴ Keiserens eskapader i Hellas og Helius' styre av Roma økte opposisjonen ytterligere i de senatoriske kretser, og avfødte nye planer om å styrte ham. Nero returnerte omsider til Italia på Helius' oppfordring, grunnet en ny og omfattende sammensvergelse som var i emning.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Cassius Dio; *Roman History*, bok 62, 19. Helius innflytelse var riktignok unik, men tidligere slaver kunne nå høye stillinger i den sivile administrasjon, og i kraft av dette utøve betydelig makt. Claudius' frigitte, Narcissus, er et godt eksempel.

¹⁵⁵ Sveton; *Nero*, 40.

SOLDATENES LOJALITET.

I det følgende skal vi se nærmere på hvilke forhold og motiv som lå til grunn for at de ulike legionene stilte seg bak firekeiserårets tronpretendenter.¹⁵⁶ Jeg vil i denne sammenhengen poengtere at den realhistoriske beretningen som ligger til grunn for kapittelet er basert på Tacitus, slik den skildres i *Histories*.

Som vi har sett, kan Neros principat trekkes frem som en betydelig årsak til ustabiliteten og opposisjonen som muliggjorde hendelsene i år 68 og 69. Gjennom å bruke embetet som et redskap for sine personlige interesser, fremmedgjorde keiseren seg i forhold til eliten, provinsene og legionene. Hans eksekusjoner av samfunnets overklasse berørte til slutt imperiets legater, som kommanderte provinsenes hæravdelinger.

Galba var en av disse. I følge Sveton hadde han informasjon om at Nero ville rydde ham av veien, og hadde i realiteten ikke stort annet valg enn å flykte, ta sitt eget liv, eller yte motstand.¹⁵⁷ Galba valgte det siste.

Galba og Otho.

Den lange rekken av hendelser som førte frem mot borgerkrig og etablering av et nytt keiserdynasti, startet med et opprør i Gallia Lugdunensis, anført av provinsens stattholder, Julius Vindex.¹⁵⁸ Han hadde tilsynelatende ingen andre ambisjoner enn å få en bedre keiser enn Nero på tronen. Vindex oppfordret Galba, som på dette tidspunktet var guvernør i en av Spanias provinser, til å styrte Nero og ta fra ham keiserverdigheten. I mars år 68 brøt Vindex' opprør ut, måneden etter ble Galba hyllet som *Caesar*¹⁵⁹ av sin ene legion, støttet av blant andre Otho, stattholder i naboprovinsen.¹⁶⁰ Othos motivasjon var, foruten et anstrengt forhold til Nero, muligheten for å bli anerkjent som Galbas etterfølger.¹⁶¹ Rent titulært gikk Galba forsiktig frem. Han vedkjente seg ikke keisertittelen før senatet anerkjente hans petisjon, men

¹⁵⁶ I det følgende vil de individuelle legionene bli betegnet med navn og nummer. Det er i denne sammenhengen viktig å ha i mente at det aldri ble etablert et konsist nummereringssystem for de ulike legionene. Det var derfor flere legioner med samme nummer, som ble avskilt med ulike titler, og flere med samme tittel, avskilt med ulikt nummer. For eksempel var det i år 69 tre tredje legioner; *Augusta*, *Cyrenacia* og *Gallica*, likeledes som det var både en II *Augusta*, en III *Augusta* og en VIII *Augusta*.

¹⁵⁷ Sveton; *Galba*, 9.

¹⁵⁸ Gallia Lugdunensis var det sentrale Gallia.

¹⁵⁹ I likhet med sine to forgjengere, de claudiske keiserne Claudius og Nero, hadde ikke Galba noen egentlig rett til navnet Caesar. Ingen av dem var knyttet til caesarene (Julius Caesar, Augustus, Tiberius og Gaius) gjennom arv eller adopsjon. Navnet Caesar opphørte å kun være et navn allerede under Tiberius. Fra og med ham ble det også en tittel på herskeren.

¹⁶⁰ Galba hadde egentlig to legioner til disposisjon; VI *Victrix* [”seierrik”], som utropte han til keiser, og den nyopprettede VII *Galbiana*. Mens VI *Victrix* forble i Spania, fulgte VII *Galbiana* med keiseren til Roma.

¹⁶¹ I år 58 tildelte Nero sin ungdomsvenn, Otho, provinsstyret i Lusitania, dagens Portugal og Vest-Spania. Tildelingen bar imidlertid mer preg av å være en forvisning enn en utmerkelse, da Neros motiv var å fjerne Otho fra Roma, slik at keiseren kunne tilbringe tiden uforstyrret med hans kone (eller elskerinne), Poppaea Sabina, som Nero senere tok livet av.

kalte seg romerfolkets og senatets legat, samtidig som han stilte seg bak Vindexs krav om frihet fra tyranniet. Men tronpretendenten og hans medsammensvorne led et kraftig tilbakeslag i slutten av mai måned. Vindex var død og hans opprør knust av legionene i Germania. Dette satte galbanerne i en svært vanskelig situasjon. Uten Vindex, som hadde samlet en betydelig hærstyrke, var støtten utenfor Spania borte, og det hele syntes tapt.¹⁶²

Galbas principat.

I mellomtiden endret situasjonen seg i Roma. Nero fikk etterretning om at også andre hæravdelinger var i opprør.¹⁶³ Et rykte om at keiseren hadde flyktet fikk pretorianerne til å stille seg bak Galbas kandidatur. Senatet fulgte opp og erklærte Nero som fiende av fedrelandet, med det resultat at keiseren motvillig tok sitt eget liv. Nyhetene om denne utviklingen nådde Galba kort tid etter, som startet sin marsj mot hovedstaden.

Men selv om Galba først ble utropt til keiser av sine tropper, var hans principat og fall et produkt av pretorianergardens handlinger. Og i følge kildene var pretorianernes motiv pengebegjær:

“...It was Nymphidius Sabinus, prefect of the court guard along with Tigellinus who...proclaimed Galba emperor, and promised as largess seventy-five hundred drachmas¹⁶⁴ apiece for the court, or praetorian, guards, as they were called, and twelve hundred and fifty drachmas for those in service outside of Rome, a sum which it was impossible to raise without inflicting ten thousand times more evil upon the world than those inflicted by Nero. This promise was once the death of Nero, and soon afterwards of Galba: the one the soldiers abandoned to his fate in order to get their reward, the other they killed because they did not get it...”¹⁶⁵

Sveton skriver om de samme hendelsene og tilføyer:

“...Though a larger bonus than usual had been promised soldiers who had pledged their swords to Galba before his arrival in the city, he would not honour this commitment, but announced “It is my custom to levy troops, not to buy them.” This statement infuriated the troops everywhere...”¹⁶⁶

¹⁶² Årsaken til at Vindex mislykkes kan tenkes å være at opprøret ble oppfattet som en gallisk oppstand mot det romerske imperium.

¹⁶³ Verginius Rufus' tropper i øvre Germania og Clodius Macers nyopprettede legion, *Macriana Liberatrix* [”Macers frigjørende”] i Afrika. Macer hadde også III *Augusta* til disposisjon, men det er uklart om denne tok del i Macers handlinger.

¹⁶⁴ Plutark bruker den greske myntenheten dracma, som korresponderer med den romerske denarius. En romersk forfatter ville imidlertid brukt sestertius, som tilsvarer om lag en fjerdedels denarius, uten at jeg skal forsøke å konvertere antikkens pengeverdier til dagens valuta.

¹⁶⁵ Plutark; *Galba*, 2.

¹⁶⁶ Sveton; *Galba*, 16.

Vi ser at pretorianergarden og legionærenes troskap kunne kjøpes gjennom løfter om donasjoner. Galbas uttalelse om at han ”utskrev sine soldater fremfor å kjøpe dem”, illustrerer på mange måter at keiseren var i utakt med tiden. Det synes som om han ikke maktet å ta innover seg at pretorianergarden og soldatenes mentalitet hadde forandret seg siden Claudius’ dager.

Hos Tacitus finner vi et noe annerledes og mer fasettert bilde av livvaktens motiv og handlingsmønster:

“...The troops in the city had long soaked themselves in the allegiance to the Caesars, and it was more by the pressure of intrigue than of their own inclination that they came to desert Nero. They soon realized that the donation promised in Galbas’ name was not to be paid to them...Since they also saw that in their bid for the new Emperor’s favour they had been forestalled by the army which proclaimed him, they were ripe for revolution; and they were further incited by their villainous Prefect Nymphidius Sabinus, who was plotting to be emperor himself...”¹⁶⁷

Som Tacitus observerer, var det mer intriger fra lederen Nymphidius’ side enn pretorianernes egen overbevisning som førte til at de sviktet principatet. Prefekten handlet ut fra sin egen agenda, da han tilsynelatende hadde ambisjoner om å ta makten selv. Da donasjonen ble lovet i Galbas navn og ikke av keiseren personlig, finner jeg det sannsynlig at Nymphidius utlovet et beløp som var umulig å utbetale, nettopp for å skape mistillit til Galba og posisjonere seg selv i forhold til keiserembetet. Livvaktens frustrasjon over at donasjonen lot vente på seg, kombinert med at de følte seg forbigått av Galbas egne tropper, slo imidlertid tilbake på Nymphidius, som ble drept av sine egne i det øyeblikk de erkjente at donasjonen neppe kom til å bli utbetalt.

Dette var imidlertid bare en del av årsakene som lå til grunn for Galbas problemer med å vinne legionenes lojalitet. Keiseren fremstod ikke som en stor personlighet. Han var åpenbart ingen karismatisk mann, og maktet ikke å treffe beslutninger soldatene fant populære - snarere tvert i mot:

“...there were rumours, too, about Galba’s brutality and miserliness. His strictness had once been well spoken of and held up to admiration in military circles, but now it irritated men who would have nothing to do with the discipline of the past...Galba’s march had been slow and bloodstained. In the course of it he had executed Cingonius Varro, a consule-designate, and the consular Petronius

¹⁶⁷ Tacitus; *Histories*, bok 1, 5.

Turpilianus.¹⁶⁸ ... An ominous gloom was cast over the emperor's entry into Rome by the massacre of thousands of unarmed troops, appealing to the perpetrators...¹⁶⁹

En av Neros siste handlinger var opprettelsen av en ny legion i forbindelse med mobiliseringen mot Vindex.¹⁷⁰ Denne hadde møtt opp utenfor hovedstaden for å hilse den nye keiseren velkommen, og be om hans anerkjennelse. Galba svarte med å sende sitt kavaleri mot dem. De som overlevde massakren lot han desimere.¹⁷¹ Jeg antar at Galba trodde et strengt militært lederskap ville være like instrumentelt som hans innstilling som imperiets frigjører. Slik fikk han vist at han på ingen måte var en ny Nero. Men ut fra keiserens ståsted ville det nok vært klokere og innvilget soldatene deres forespørsel, da han fremdeles bare hadde sin spanske legion i ryggen. Pretorianernes troskap syntes i beste fall usikker.

Hos Tacitus fremstår Galbas reaksjon som lite gjennomtenkt. Plutark gir oss en mer nyansert fremstilling som bedre forklarer keiserens reaksjon:

“...these were men whom Nero had formed into a legion and given the title of soldiers. And now they were there to enforce their just rights as soldiers, and would not suffer the emperor to be seen or heard by those who came to meet him, but with tumultuous shouts demanded standards for their legion and regular quarters. When Galba put off their demand and told them to renew it another time, they declared that the postponement was merely a way of refusing their demands, and were incensed, and followed along with unmerited shouts. Some actually drew their swords, and then Galba ordered his horsemen to charge upon them...”¹⁷²

På grunnlag av Plutarks fremstilling kan vi hevde at det var troppene, heller enn Galba som handlet uklokt. Det var tross alt tider preget av krigshandlinger, opprør og usikkerhet. Keiseren kunne ikke vite med sikkerhet hvilke beveggrunner mennene agerte ut i fra, spesielt ikke en av Neros legioner. Uansett er kildene enige om at Galba gjennom denne handlingen gikk fra å være ansett som gammeldags og streng, til å bli en fryktet mann. De samme dydene som han tidligere var blitt beundret for syns å ha degenerert til laster i befolkningens øyne. For soldatene ble hans harde disiplin vanskelig å skille fra ren ondskap.

Vel to måneder senere kom det rapporter nordfra om at hærene ved nordgrensen igjen viste opprørstendenser. Dette var alarmerende nyheter. Galba hadde på dette tidspunktet sendt

¹⁶⁸ Varro var nylig utnevnt til konsul, men ikke formelt tiltrådt embetet. Turpilianus var ex-konsul.

¹⁶⁹ Tacitus; *Histories*, bok 1, 6. (Wellesleys oversettelse).

¹⁷⁰ Legion I *Adiutrix* [”hjelper”]. Legionen ble hastig satt sammen av tropper fra marinen.

¹⁷¹ Sveton; *Galba*, 12. Desimering var i denne sammenhengen en militær disiplinærstraff. Gjennom loddtrekning ble en av ti mann valgt ut for henrettelse.

¹⁷² Plutark; *Galba*, 15.

bort den eneste hærenheten han egentlig kunne stole på, VII *Galbiana*.¹⁷³ Som K. Wellesley observerer, var VII *Galbiana* forflyttet til Pannonia ved Donau for å erstatte X *Gemina*, som var beordret til Spania i dens sted.¹⁷⁴ En eventuell invasjon nordfra ville dermed være katastrofalt.

I og med at Galba var en gammel mann, var det knyttet store forventninger til utnevnelsen av hans etterfølger.¹⁷⁵ Uten sin ene legion, og uten noen egentlig støtte fra verken pretorianerne eller bykohorten, håpet keiseren at en nominasjon av hans etterfølger kunne dempe urolighetene.¹⁷⁶ Valget falt på Piso Licinianus, en ung aristokrat av god familie:

“...It was then debated whether the right place for an official proclamation of the adoption would be the rostra, the senate or the pretorian barracks. It seemed best to proceed to the barracks. This, it was felt, would be a tribute to the army...his proclamation, addressed to a massive parade of the troops, was marked by the brevity befitting a supreme commander. He said that in adopting Piso he was acting in accordance with the precedent of Emperor Augustus and the military practice whereby one man used to pick another. Furthermore, in order to stop exaggerated versions of the revolt by speaking frankly, he went out of his way to insist that the aberrations of the Fourth and Twenty-second Legions¹⁷⁷ had not exceeded mere words and slogans, and they would soon return to duty. Nor did he round off the speech by pandering to the troops or bribing them...”¹⁷⁸

I følge Tacitus ble utnevnelsen av Piso først kunngjort til pretorianerne fremfor i senatet. Gjennom å vise til Augustus og hans utnevnelse av Tiberius, forsøkte Galba å påberope seg legitimitet ved at han handlet i samsvar med gammel praksis. Ved å fremstå som en princeps som videreførte det julisk-claudiske keiserhusets tradisjoner, forsøkte han å gi inntrykk av kontinuitet, for å på denne måten knytte til seg soldatenes lojalitet. Bestrebelsen med å blidgjøre livvakten ble imidlertid bare delvis vellykket, da størsteparten av troppene mottok deklarasjonen med likegyldighet. Den manglende entusiasmen synes hovedsakelig å bero på at det fremdeles ikke var snakk om noen donasjon.

Armeene ved nordgrensen hadde siden proklamasjonen av Galbas principat et halvt år i forveien vist misnøye med keiseren. Spesielt hæren i øvre Germania hatet Galba. En av årsakene til dette var at legionene som bekjempet Vindex ikke mottok noen form for

¹⁷³ VII *Galbiana* ble etter firekeiseråret kalt VII *Gemina* [”tvilling”].

¹⁷⁴ Wellesley 2000, 17.

¹⁷⁵ Galba var 72 eller 73 år.

¹⁷⁶ Bykohorten: *cohortes urbanae*, Romas politistyrker. Etablert av Augustus, bestod opprinnelig av 1500 mann. Vitellius økte styrken til 4000, før den ble halvert under flaverne.

¹⁷⁷ Henholdsvis IV *Macedonica* og XXII *Primigenia* [”førstefødte”].

¹⁷⁸ Tacitus; *Histories*, bok 1, 17, 18. (Wellesleys oversettelse).

godtgjørelse eller anerkjennelse, mens de galliske stammene som hadde støttet oppstanden, ble tilkjent begge deler:

”...The troops in Germany, proud of their recent victory, but fearful that they had supported the wrong side, were uneasy and indignant: a very dangerous state for so a strong force to be in...The Gallic provinces had not forgotten Vindex: moreover, they were bound to Galba by his recent grant of Roman citizenship and his rebate of their tribute for the future. The tribes, however, which lay nearest to the armies stationed in Germany had not received these honours: some had even lost their territory and were equally aggrieved when they sized up their injuries and their neighbours’ benefits... the Trevi and Lingones,¹⁷⁹ and the other communities which Galba had punished by issuing harsh edicts and confiscating part of their territory, where in close communication with the winter quarters of the legions. They began to talk treason...”¹⁸⁰

Vi ser at der legionene var samstemte, var de galliske provinsene splittet i synet på det nye principatet. I begynnelsen av januar år 69 brøt opprøret ut for fullt, med det resultat at Vitellius ble utropt til keiser. Ironisk nok var det Galba selv som hadde utkommandert Vitellius til nedre Germania, nettopp fordi han var den type person keiseren fryktet minst.¹⁸¹

Knapt to uker senere var imidlertid Galba død og Otho hyllet som imperiets nye førstemann. Armeene i Germania var uvitende om disse forholdene, de gjorde således opprør mot Galba - og ikke Otho. Tacitus tilegner dem følgende beveggrunner:

”...After the slaughter of Julius Vindex and his whole force, the troops were in high spirit at the fame and booty they had acquired. Without toil or danger they had won a most profitable victory...They had endured a long and unprofitable service, rendered the more irksome by the country and climate and by the strict discipline observed...But whereas before the war the soldiers only knew the men of their own company or troop, and the provincial frontier separated the armies, now, having joined forces against Vindex, they had gained a knowledge of their own strength and of the Gallic provinces, and were looking for more fighting...They had also the support of the Gallic tribes on the banks of the Rhine, who had espoused their cause and were now the most eager to rouse them against “the Galbians”, as they now called them, despising the name of Vindex...”¹⁸²

¹⁷⁹ To stammer ved Rhinen som støttet romerne mot Vindex.

¹⁸⁰ Tacitus; *Histories*, bok 1, 8, 53.

¹⁸¹ “...Let me have men about me that are fat; Sleek-headed men and such as sleep o’ nights. Yond Cassius has a lean and hungry look; He thinks too much: such men are dangerous...” (Shakespeare; *Julius Caesar*, 1. 2. 191 - 194.) Kanskje dramatikeren lot seg inspirere av Sveton ved å dikte rundt Galbas utsagn om Vitellius (Sveton; *Vitellius*, 7.) - for å så legge det i munnen på Caesar?

¹⁸² Tacitus; *Histories*, bok 1, 51.

Keiserens forskjellsbehandling, kombinert med generell misnøye over en ulønnsom og hard tjeneste i et lite attraktivt klima, indikerer at troppene i utgangspunktet hadde lav terskel for å frasi seg lojalitetseden.¹⁸³ Legionene var høyt oppe etter nedkjempelsen av Vindex, ikke bare på grunn av æren dette medførte, men også fordi krigsbyttet var rikt og seieren enkel. Erkjennelsen av troppenes samlede slagkraft og vissheten om at de i tillegg hadde støtte fra de galliske stammene ved Rhinen, kan ha fjernet den siste rest av lojalitet ovenfor Galba. Jeg vil også tro at en betydelig grad av æresfølelse påvirket motivasjonen: hvis en legion i Spania kunne utnevne en keiser, hvorfor skulle ikke Germanias syv legioner¹⁸⁴ kunne gjøre det samme?

Otho gjør statskupp.

I Roma kom utnevnelsen av Piso som en stor skuffelse for Otho. Etersom han var en av de første som åpent hadde støttet Galba, forventet tronpretendenten rollen som den aldrende keiserens etterfølger. Men Galba hadde øyensynlig ingen planer om å redde imperiet fra Nero bare for å overlevere det til Otho, som han så på som Neros likesinnede.¹⁸⁵

Enkelte forhold tyder imidlertid på at Otho fra starten mistenkte Galba for og favorisere andre med hensyn til hvem som skulle bli hans tronarving:

”...He had long been courting the goodwill of the soldiers, either in the hope of being adopted by Galba, or to prepare the way for treason. On the road from Spain, while the men were marching on an outpost duty, he would address the longest-serving soldiers by name, reminding them how he and they had served together under Nero, and calling them comrades. He renewed acquaintance with some, asked after others and helped them with money or influence, frequently letting fall complaints and ambiguous remarks about Galba...”¹⁸⁶

Otho brukte marsjen mot Roma til å knytte forbindelser mellom seg selv og troppene. Han fortsatte å kultivere sitt forhold til soldatene etter ankomsten til hovedstaden, men i og med at VII *Galbiana* ble forflyttet til Pannonia, satte han nå alle krefter inn på å vinne for seg pretorianernes imøtekommenhet:

¹⁸³ Til dette kommer Svetons opplysninger om at Galba fra gammelt av hadde et dårlig navn i Germania. Han hadde tilbrakt to år her som legat under Gaius, og brukte tiden til å gjeninnføre disiplin etter en konspirasjon mot keiseren i år 39. (Sveton; *Galba*, 6).

¹⁸⁴ Det var fire legioner i nedre Germania og tre i øvre.

¹⁸⁵ Tacitus; *Histories*, bok 1, 13.

¹⁸⁶ Tacitus; *Histories*, bok 1, 23.

“...Otho missed no chance of flattering or showing favour to anyone. When he entertained Galba at dinner, for instance, he gave a gold piece to every man of the praetorian cohort on guard, and did everything possible to put all the soldiers in his debt by one way or another...”¹⁸⁷

Uavhengig om statskuppet var planlagt over lengre tid eller ikke, finner jeg det på bakgrunn av Tacitus og Svetons beskrivelser rimelig å hevde at Otho i langt høyere grad enn Galba erkjente viktigheten av å vinne soldatenes hengivenhet, og sette dem i et avhengighetsforhold til egen person. Othos negative reaksjon på valget av Piso førte til at han ble ekskludert fra keiserens indre krets. Dette ble incitamentet for tronpretendentens allianse med pretorianergarden:

“...Otho now put Onomastus, one of his freedmen, in charge of the projected crime, and Onomastus took into his confidence Barbius Proculus, an aide-de-camp, and a subaltern¹⁸⁸ named Veturius, both in the Body Guard...Otho proceeded to load them with bribes and promises, providing them with funds to enable them to test the feelings of the others. So a couple of common soldiers took it upon them to hand over the Roman Empire - and they did it...”¹⁸⁹

Otho hadde vært fremsynt nok til å innynde seg hos troppene gjennom bestikkelser, tjenester og personlig vennskap med høytstående offiserer i garden. Hans innsats med å gjøre seg til venns med omgivelsene viste seg lønnsom. *Amicitia* [”vennskapsforbindelser”] var i den romerske terminologi relasjoner mellom imperiet og en annen stat, eller individer seg i mellom. Begrepet var ofte assosiert med allianser som bar preg av sterke bånd og avhengighet. Ideelt sett innebar slike forbindelser genuin tillit og hengivenhet, i praksis var det ofte kun et egnet middel til å forfølge felles interesser og mål.¹⁹⁰ Det er blitt hevdet at *amicitia* var denne tidens partiforbindelser. Ethvert innflytelsesrikt medlem av nobiliteten sørget for å forøke sin vennskapskrets for å på denne måten styrke sin kontaktflate.¹⁹¹ Otho var i så måte dyktig til å knytte til seg de riktige personene.

Vennskap og penger i form av bestikkelser eller donasjoner styrte i en stor grad livvaktens lojalitet til tronpretendenten. Men han syns i tillegg å ha vært en person som evnet å bruke en kritisk situasjon til sin egen fordel. Dette fremgår av talen Otho holdt til pretorianerne inne i deres forlegning, lagt i munnen på ham av Tacitus:

¹⁸⁷ Sveton; *Otho*, 4.

¹⁸⁸ Henholdsvis en adjutant og en lavere grads offiser.

¹⁸⁹ Tacitus; *Histories*, bok 1, 25.

¹⁹⁰ OCD 2003, 7.

¹⁹¹ Krarup 1971, 76.

...”I find it hard to say in what capacity I stand before you, men. I can scarcely call myself a subject after you have nominated me as emperor. Nor can I describe myself as emperor while another rules. Your own designation will be just as ambiguous so long as it is not clear whether the man you are harbouring in your barracks is the ruler of Rome or a traitor. Do you hear them? They are calling in the same breath for my punishment and your execution. This makes it quite obvious that we stand or fall together. Knowing Galba’s clemency, one can guess that he has already undertaken to carry out the sentence. After all, he slaughtered thousands of completely inoffensive troops when no one asked him to. I shudder when I think of his grisly occupation of Rome - the only victory Galba ever won - in which he ordered that men who had surrendered, throw themselves on his mercy and been accepted as his loyal followers, should suffer decimation before the gaze of the capital...what province is there throughout the world, what army barracks, which is not stained or polluted with blood, or, to use Galba’s phrase, “reformed and straightened up”? Treatment which others call criminal he calls remedial. By a misuse of language, he describes cruelty as severity, greed as economy, and the executions and insults you have suffered as a lesson in discipline...”¹⁹²

Vi ser av talen, i den grad vi kan ta Tacitus’ ord for gitt, at Otho gjennom sin agitasjon brukte uviljen mot Galba for alt den var verd. Ved å utnytte troppenes frykt for represalier og vise til Galbas grusomhet, klarte han å skape inntrykk av at soldatene var i samme båt som ham selv - for å slik snu deres siste rest av lojalitet. Otho hånet Galba ved å vise til ”den eneste seieren han noensinne vant”, massakren av Neros hastig sammensatte legion. På denne måten spilte han på den uverdige skjebnen til disse uheldige legionærene, for å vekke medsoldatenes sympati. Otho fremstår i denne talen som Galbas rake motsetning, med hensyn til karismatiske egenskaper. Han visste å si nøyaktig de riktige tingene, til rett tid, for å oppildne troppene. Og dette var effektivt: retorikken ble mottatt med bifall av de rasende legionærene, som på Othos ordre stormet ut av forlegningen med kurs for våpenarsenalet.

Galba var på vei mot forum etter en ofringsseremoni da han mottok de dårlige nyhetene. Beroliget av et falskt rykte om at Otho var død, fortsatte keiseren sin ferd mot byens sentrum, der befolkningen hadde samlet seg som tilskuere, i forventning om at noe var i ferd med å skje. Vel nede på forum ble Galba angrepet av pretorianergardens kavaleri og drept sammen med sine tilhengere. Galba ble dermed myrdet av de samme menn som få måneder tidligere hadde fått ham innsatt - og Otho ble den første keiser som kom til makten etter et åpent blodbad i Romas gater.

¹⁹² Tacitus; *Histories*, bok 1, 37. (Wellesleys oversettelse).

Otho og Vitellius.

På samme måte som Galba ble møtt med bange anelser etter sin ankomst til Roma, fikk også Otho opinionen mot seg i tiden etter drapet på forgjengeren. Men til tross for dette, var senatet raskt ute med å tilkjenne ham de imperiale titler og anerkjenne hans principat. De hadde neppe annet valg. I hovedstaden bestod den nye keiserens militære støtte umiddelbart etter maktovertakelsen av pretorianergarden og legionen av sjømenn som hadde lagt seg ut med Galba. I riket forøvrig forble styrkene som hadde vært lojale ovenfor Nero foreløpig trofaste ovenfor Otho. Dette gjaldt først og fremst legion XIV *Gemina* og byen Lugdunum i Gallia.¹⁹³ Uheldigvis for imperiet fikk vitellerne først etterretning om maktskiftet i hovedstaden etter at felttoget mot Galba var i gang. Og da var det for sent å snu.

Frontene avtegner seg.

Bekymret over styrkeforholdet mellom sine egne og Vitellius' tropper, igangsatte Otho via brevkorrespondanse forhandlinger med rivalen. I følge Plutark var tonen først vennlig og preget av gjensidige tilbud om penger og innflytelsesrike stillinger.¹⁹⁴ Men ettersom de germanske troppene sakte men sikkert forflyttet seg sørover, var krigen i realiteten uunngåelig. Tiden for bestikkelser var forbi, og resultatet av forhandlingene ble fåfengt. Otho kunne imidlertid ikke velge en hard linje før han visste hvilken støtte han hadde i riket forøvrig.

Brevenes ordlyd endret seg etter hvert som rivalenes selvtillit vokste - i takt med de positive meldingene som kom inn:

“...The first news which gave Otho confidence was the announcement from Illyricum that the legions of Dalmatia and Pannonia and Moesia¹⁹⁵ had sworn allegiance to him. Similar news arrived from Spain...but it was found out immediately afterwards that Spain had gone over to Vitellius. Even Aquintania¹⁹⁶ soon fell away, although Julius Cordus¹⁹⁷ had sworn in the province for Otho. Loyalty and affection were dead: men changed from one side to the other through fear or compulsion. It was fear that gave Vitellius the province of Narbonese Gaul,¹⁹⁸ for it is easy to go over when the big

¹⁹³ XIV *Gemina* beseiret dronning Bouddica i Britannia i år 60 og mottok i denne forbindelse hederstittelen *Martia Victrix* [”Mars’ seiersrike”] av Nero. Legionen ble i år 67 utkalt til Neros planlagte kampanje mot øst, men ble sendt tilbake til Britannia av Vitellius i år 69. Nero hadde et godt navn i Lugdunum fordi keiseren donerte 4.000 000 sestertier for å gjenoppbygge byen som ble lagt i ruiner etter en stor brann i år 65.

¹⁹⁴ Plutark; *Otho*, 4.

¹⁹⁵ Illyricum er det romerske navnet på landområdet øst for Adriaterhavet (Balkan). Pannonia og Dalmatia er Illyricums to provinser. Moesia er provinsen som lå i området nord for Makedonia (medregnet deler av dagens Hellas) og sør for Donau.

¹⁹⁶ Sørvest delen av Gallia.

¹⁹⁷ Han var konsul under Nero i år 64-65 og tilsynelatende legat i Aquintania i år 69.

¹⁹⁸ Sør-Gallia.

battalions are so near. The distant provinces and the troops across the sea all reminded at Othos disposal, but not from any enthusiasm for his cause; what weighed with them was the name of Rome and the aura surrounding the senate. Besides, Otho had got the first hearing...”¹⁹⁹

Frontene begynte etter hvert å avtegne seg. Italia, hovedstaden og rikets sentrale tropper var for Otho, de nord og vestlige for Vitellius. Armeene i øst lot foreløpig ikke høre fra seg. Som vi ser, fikk ikke Otho mye glede av Neros lojale styrker, da Gallia og Spania tilfalt rivalen. I følge Tacitus falt begge fra som følge av at Germanias mektige armeer befant seg i nærheten. Jeg synes dette virker plausibelt nok. Når først Gallia gikk over til Vitellius, må det ha vært vanskelig for Spania å ikke gjøre det samme.²⁰⁰ Også Britannia tilfalt Vitellius. Provinsen hadde imidlertid sine egne problemer, og kom således ikke Vitellius til hjelp.²⁰¹

Pannonia, Dalmatia og Moesia erklærte seg til støtte for keiseren i Roma. Skal vi tro Tacitus, var ikke årsaken sympati for Othos sak, men en lojalitetsfølelse ovenfor imperiet og det romerske senat. Ser vi forbi forfatterens glorifisering av troppenes beveggrunner, kan det være en sannhet i disse påstandene - om enn med visse modifikasjoner. I følge L. Keppie utgjorde italienerne cirka femti prosent av legionærene i imperiets armeer på dette tidspunktet i den romerske historie. De resterende ble rekruttert lokalt i provinsene.²⁰² Halvparten av soldatene i Pannonia, Dalmatia og Moesias legioner var med andre ord personer med opphav i Italia. Det er rimelig å anta at disse både hadde tilknytning og lojalitetsfølelse ovenfor sitt hjemland. Spørsmålet er hvor sterkt ideen om imperiet og auraen til senatet stod hos den andelen av troppesegmentet som var rekruttert i provinsene. Antakelig kan deres hengivenhet ovenfor et land og en hovedstad de kanskje aldri hadde sett, men kun hørt om, diskuteres. Samtidig var italienere mest sannsynlig overrepresenterte blant legionenes legater. Og det virker troverdig at disse, med bakgrunn som senatorer, var lydhøre for ideen om det romerske imperium og senat. Legionenes store italiske innslag, sammen med at de ble kommandert av personer som nokså sikkert var i fra Italia, og utvilsomt hadde gjort karriere i rikets sivile administrasjon, var kanskje tilstrekkelig til at valget av Otho stod frem som det mest legitime.

Men årsaken til at de østlige delene av riket sverget troskap til Otho, kan også søkes andre steder. Antakelig eksisterte det en sterkere følelse av gjensidig identifikasjon mellom Italia og det østlige middelhavsområdet, begge urbane av natur, enn mellom Italia og de

¹⁹⁹ Tacitus; *Histories*, bok 1, 76.

²⁰⁰ Gallia hadde ingen større hæravdelinger, Spania kun en legion (VI *Victrix*). Dette må i praksis ha gjort dem så godt som forsvarsløse ovenfor vitellerne.

²⁰¹ Et opprør mot romernes klient-dronning Cartimandua krevde de britiske legionenes fulle oppmerksomhet. De ble dermed ikke involvert i firekeiserårets stridigheter i nevneverdig grad.

²⁰² Keppie 1987, 180.

mindre siviliserte, nordlige delene av imperiet. En alternativ forklaringsmodell blir dermed at selve imperieideen stod sterkere i det urbaniserte øst, enn i den mer rurale, nordvestlige delen av riket. På bakgrunn av en slik forståelsesramme, vil jeg hevde at den østlige delen av riket var mer bundet av tradisjonen som tilsa at en keiser alltid ble utnevnt i Roma. Og i motsetning til Vitellius' ble tross alt Othos principat skapt i hovedstaden.

Selv om troppene utenfor Italia foreløpig var mindre entusiastiske ovenfor keiserens sak enn de som var i Roma, hadde Otho sammenlignet med forgjengeren svært lojale soldater i ryggen. Dette viste seg allerede da han ble hyllet som *Caesar* inne i pretorianergardens forlegning. Forholdet mellom legionærene og deres befal synes imidlertid å ha vært mer anstrengt. Soldatene nærte tilsynelatende en viss mistro mot sine offiserer:

”...in Otho's camp there were no longer any doubt of the soldiers unanimity. Such was their enthusiasm that...tribunes and centurions were allowed no approach: the common soldiers even called out, “Beware of the officers.” The whole camp resounded with confused shouts of mutual encouragement...”²⁰³

Vi har allerede sett at Othos soldater stod i et avhengighetsforhold til keiserens person. Jeg antar at årsaken til at legionærene ser ut til å ha virket direkte overbeskyttende ovenfor Otho, kan ha bakgrunn i at soldatene på dette tidspunktet tok det for gitt at keiseren stod som garantist for deres ve og vel.²⁰⁴ Reelt eller ikke, kan befalet ha blitt oppfattet som en trussel mot denne garantien. Spenningsforhold mellom offiserer og menige soldater var forøvrig ikke uvanlig. Vi kan anse dette som en naturlig dikotomi mellom den som befaler og den som må adlyde. Til dette kom utøvelse av streng disiplin²⁰⁵ og en sedvane i den romerske hær kalt *vacationes munerum* [”fritak i fra tjeneste”], som innebar at legionærer kunne kjøpe seg fri fra diverse plikter og straffer ved å betale sine overordnede. Dette kunne anta former som bar preg av regelrett utpressing.²⁰⁶ Det faktum at Otho i sin iver etter å gjøre seg populær utnevnte både egne venner og menige soldater til høye stillinger, kan ha bidratt til ytterligere mistenkelighet, misunnelse og manglende respekt.²⁰⁷ Det ble under Otho fremmet krav om å avskaffe *vacationes munerum*. Keiseren valgte i stedet å betale legionærenes tributt med penger fra statskassen, for å ikke fremmedgjøre seg fra offiserene. Tacitus berømmer Otho for reformen, som ble stående for ettertiden. Men for samtidens befal og soldater må det ha blitt

²⁰³ Tacitus; *Histories*, bok 1, 36.

²⁰⁴ Dette var i og for seg slik det skulle være. Problemet synes å ligge i at det hadde gått for langt.

²⁰⁵ Som for eksempel centurionen Lucilius var kjent for: “...his nickname was “Another-please”, because every time he broke a stick over a soldier's back, he used to shout loudly for another and then another...” (Tacitus; *Annales*, bok 1, 24, i Grants oversettelse).

²⁰⁶ Tacitus; *Histories*, bok 1, 46.

²⁰⁷ Tacitus; *Histories*, bok 1, 46.

lagt merke til at keiseren var villig til å betale seg ut av alle vanskeligheter som oppstod, fremfor å gjenopprette disiplin gjennom regulære tiltak.

Legionærenes mistro og deres anstrengte forhold til offiserene kommer også tydelig frem i forbindelse med en misforståelse som oppstod da en mindre hæravdeling skulle utstyres med våpen som en del av den generelle mobiliseringen:

”... They began to murmur and accuse their tribunes and centurions of treachery, suggesting that the senators’ slaves were going to be armed against Otho...When Crispinus²⁰⁸ tried to check them, the mutineers killed him together with the strictest of the centurions, seized the weapons, bared their swords, and mounting the horses, made way for Rome and the palace...”²⁰⁹

Hendelsen, feilaktig fortolket som et kuppforsøk, førte til at soldatene inntok keiserpalasset. Her klarte Otho med nød og neppe å avverge at en gruppe fremtredende senatsmedlemmer ble likvidert. Dagen etter ble kun en håndfull av legionærene straffet, de resterende mottok en donasjon for å roe ned den ansente stemningen.²¹⁰ Igjen valgte keiseren å kjøpe seg ut av problemene. Som R. Ash observerer, er det ikke utenkelig at en slik ettergivenhet etter hvert ble problematisk, ettersom det kan ha fremmet en holdning om at ulydighet lønnet seg.²¹¹ Otho hadde tilsynelatende kommet skjævt ut i rollen som øverstkommanderende - med følgende paradoksale utfall: selv om hans soldater var lojale, stod det heller dårlig til med disiplinen.

Det vitelliske felttoget mot Italia.

På dette tidspunktet begynte Vitellius’ generaler, Caecina og Valens, å nærme seg Italia. De hadde vært på vei sørover i spissen for sine tropper siden slutten av januar. På grunn av armeens anselige størrelse, ble felttoget delt i to.²¹² Caecina førte sine legioner over alpene, Valens tok en lengre rute gjennom Gallia.²¹³ Sistnevnte armé var samme hærstyrke som kort tid i forveien hadde tvunget Gallia og Spanias provinser over på vitellisk side.

Valens ble imidlertid tvunget til å sende et større regiment av sine hjelpetropper helt sør til Gallias middelhavskyst for å møte fiendtlige styrker som hadde ankommet sjøveien. I og med at keiseren i Roma kontrollerte Italia, kontrollerte han også imperiets marine. Reelt

²⁰⁸ Han var tribun, det vil si offiser av høyere grad, i pretorianergarden.

²⁰⁹ Tacitus; *Histories*, bok 1, 80.

²¹⁰ Hver mann mottok 5000 sestertier, hvilket var en betydelig sum.

²¹¹ Ash 1999, 30 f.

²¹² I følge Tacitus bestod Valens’ tropper totalt av 40.000 mann, Caecinas av 30.000. (Tacitus; *Histories*, bok 1, 61.) Dette ligner mistenkelig på det totale antallet soldater stasjonert ved Rhinens garnisoner: syv legioner på cirka 5500 mann, pluss i underkant like mange hjelpetropper.

²¹³ Keiseren selv ledet en mindre baktropp som fulgte samme rute som Valens.

sett var dette Othos eneste mulighet til å splitte motstanderens tropper før de ankom Italia. Og dette lyktes han med til en viss grad, da trefningene resulterte i seier for hans styrker:

”...The news of this naval victory kept Corsika and Sardina and the other adjacent islands faithful to Otho’s cause...Decumus Picarius, the governor...hated Otho and determined to aid Vitellius with all the forces of Corsika...he summoned the chief men of the island and disclosed his project. Claudius Pyrrhicus, who commanded the Liburnian cruisers²¹⁴ stationed there, and a Roman knight named Quintius Certus ventured to oppose him. He ordered their execution. Their deaths frightened those present into swearing allegiance to Vitellius; the general mass of ignorant people did the same, blindly sharing the others fear...”²¹⁵

Vi ser at soldatenes frykt for å lide offiserenes skjebne tvang både troppene og lokalbefolkningen over på motstanderens side. Det gikk imidlertid ikke lenge før forholdene igjen endret seg i Othos favør, da guvernør og opprørsleder Decumius Picarius falt for et komplott kort tid etterpå. Årsaken var at keiserens marineflåte behersket havet i så sterk grad at distrikter som stod under vitellisk beskyttelse ble overmannet.²¹⁶ Da Germanias legioner var for langt unna til å komme til unnsetning, endret lojalitetsforholdene seg med hvilken part som i øyeblikket utviste størst styrke - og dermed levnet best mulighet for å komme helskinnet ut av den ulykkelige situasjonen.

Som tidligere nevnt, hadde opprøret i Germania bakgrunn i troppenes utilfredshet med Galbas principat. Men misnøyen hersket også i offiserstaben. Og blant det fremstående befalet på Vitellius’ side, hadde spesielt Caecina personlige grunner for å ha imot Galba:

”...Caecina...in Upper Germany, was a handsome youth, whose big build, imperious spirit, clever tongue, and upright carriage had enticed the soldiers to his side. While quaestor in Baetica²¹⁷ he had promptly joined Galba’s party, and in spite of his youth had been given command of a legion. Later he was found to have misappropriated public funds, and, on Galba’s orders, was prosecuted for peculation...”²¹⁸

Caecina hadde som belønning for å ha støttet Galba, blitt utnevnt til legat i øvre Germania. Men han falt siden i unåde, hvorpå han gikk over til Vitellius. Caecina kom også senere til å vise at han både hadde, og gjorde valg som gikk på bekostning av sin overordnede. På den

²¹⁴ En type raske krigsskip.

²¹⁵ Tacitus; *Histories*, bok 2, 16.

²¹⁶ Tacitus; *Histories*, bok 2, 16.

²¹⁷ I det sivile liv var en *quaestor* en slags finansembetsmann. I det militære, kan stillingen sammenlignes med en kvartermesters grad, med ansvar for regnskap. Baetica var den sydligste provinsen på den iberiske halvøy.

²¹⁸ Tacitus; *Histories*, bok 1, 53.

vitelliske siden er det Caecina som fremtrer som den store personligheten som evnet å trekke til seg soldatene. Gjennom sin raske replikk og energiske fremtoning fremstår han unektelig som en karismatisk figur.

Men generalen hadde også et heftig temperament. Dette kom til uttrykk under marsjen mot Italia, som var preget av overgrep og utplyndring av lokalbefolkningen:

”...There was even more looting and bloodshed on Caecina’s march. The Helvetii...refused to acknowledge the authority of Vitellius.²¹⁹ This exasperated Caecina’s headstrong nature...greedy for battle, Caecina hastened to take vengeance on the nearest culprit without giving them time for second thoughts. Promptly breaking up his camp, he proceeded to harry the country, and sacked a charming and much-frequented watering-place...their country was given to plunder and massacre...”²²⁰

Både Caecinas og Valens’ marsj er i Tacitus’ narrativ preget av plyndring, overgrep og massakrer. Sannsynligheten for at dette forekom finner jeg liten grunn til å betvile. En ting er det økonomiske aspektet. Plyndring kan i denne sammenhengen fortolkes som et frynsegode som ble tilkjent soldatene. Videre er det grunn til å tro at en så stor ansamling tropper neppe var selvforsynt med proviant og andre nødvendigheter, spesielt med tanke på hvor liten tid det hadde vært til å planlegge felttoget. Men at herjingene hadde det omfanget kildene vil ha oss til å tro, er heller tvilsomt. I følge R. Ash taler vi mest sannsynlig om en overdrivelse, skapt av Tacitus’ ønske om å frembringe en litterær effekt. Plyndring var sjelden en indikator på suksess for noen armé, men innebar - ofte i beste fall - tap av strategiske fordeler. I antikkens litteratur tilskrives vanligvis denne typen atferd barbariske grupperinger. Gjennom sitt fokus på vitellernes ønske om hærfang gjennom plyndring, herjing, umotiverte drap og manglende disiplin, karakteriserer Tacitus troppenes kollektive natur med trekk som ofte assosieres med en barbarhær, for å stille dem i et dårlig lys - og for å alludere til det forestående og endelige nederlaget mot Vespasian.²²¹

Otho forbereder krigen.

Tilbake i Roma var forberedelsene til felttoget mot nord i full gang. Som en følge av opprustningen til den forestående borgerkrigen, ble grensegarnisonene tømt for personell,

²¹⁹ Helveterne, spesielt kjent gjennom Julius Caesars gallerkriger, var en gallisk stamme med tilholdssted i dagens Sveits.

²²⁰ Tacitus; *Histories*, bok 1, 67, 68.

²²¹ Ash 1999, 38.

med det resultat at grensene ble liggende ubevoktet. Dette førte til at et rytterfolk kalt Roxolani²²² invaderte Moesia:

“...They assembled nearly 9.000 mounted men, all, thanks to their impetuosity and earlier success, more intent on plunder than on fighting. While they were riding about aimlessly and off their guard, they were suddenly attacked by the Third Legion and its native auxiliaries.²²³ On the Roman side everything was ready for a battle: the Sarmatians were scattered over the country; some in their greed for plunder were heavily laden, and the slippery roads deprived them of their horses’ speed. They were cut to pieces as surely as if they had been in fetters...When the news of this reached Rome...Otho was delighted and took all the credit to himself, as if he had been the successful general, and had himself employed his officers and armies to enlarge the empire...”²²⁴

Otho grep begjærlig muligheten seieren bød på. Han hadde ikke samme krigserfaring som sin forgjenger, og trengte en militær seier i forkant av den tilstundende striden for å vise at også han kunne duge som øverste leder for imperiets armeer.²²⁵ Før keiseren forlot Roma, erklærte legionene i øst - tre i Syria, tre i Judea og to i Egypt - seg til støtte for hans sak.²²⁶ Othos felttog nordover startet i midten av mars. Målet var å forhindre at motstanderens styrker samlet seg, og avskjære fiendens videre ferd sørover mot hovedstaden.²²⁷

Keiseren måtte dermed nå den strategisk viktige Po-elven i Nord-Italia før vitellerne gjorde det:

“...Under Otho’s personal command marched picked detachments of his Body Guard and the rest of the Praetorian Guard, together with veterans of the latter and a large force of marines. He let no luxury either delay or disgrace his march. In an iron breastplate he marched on foot at the head of his troops, looking rough and dishevelled, quite unlike his reputation...”²²⁸

Keiseren hadde rykte på seg for å være noe av en dandy og jålebukk, hvilket stemte heller dårlig med bildet av en hærfører som førte sine tropper ut i krigen. Vi ser at Otho forsøkte å distansere seg i fra sitt gamle jeg, ved å legge fra seg gamle vaner som smakte av ekstravaganse, lede kolonnene til fots fremfor å ri til hest, samtidig som han så både røff og

²²² Disse hadde tilholdssted ved Donaus utløp i Svartehavet. Roxolanerne var en del av en multi-etnisk konføderasjon kjent under navnet samartanerne.

²²³ III *Gallica*.

²²⁴ Tacitus; *Histories*, bok 1, 79.

²²⁵ Otho hadde i motsetning til sin far, som gjorde karriere under Claudius, ingen militær erfaring å vise til. Othos far var kjent som både tilhenger og utøver av streng disiplin (Sveton; *Otho*, 1).

²²⁶ Disse var imidlertid så langt borte at de ble til lite annet enn moralsk støtte for keiseren.

²²⁷ Henderson 1908, 42 f.

²²⁸ Tacitus; *Histories*, bok 2, 11.

ustelt ut. Da han i tillegg var ikledd et brystpanser av jern, en utrustning som normalt var forbeholdt menige soldater, vil jeg fortolke dette dit hen at keiseren forsøkte å fremstå som noe mer enn bare troppenes leder og velgjører - han ønsket at de skulle se på han som en av deres egne, som en medsoldat.

Otho nådde imidlertid ikke Po-elven før vitellerne. Han klarte heller ikke å forhindre at rivalens to armeer forente seg. På dette tidspunktet hadde størsteparten av keiserens Illyriske legioner nådd frem. Troppene fra Moesia var foreløpig langt unna. Til tross for en viss innledende suksess, kom Otho til å tape det som for ettertiden er blitt kjent som det første slaget ved Bedriacum.²²⁹

I forkant av slaget var det delte meninger innad i offiserstaben om hvorvidt det var best å hale ut tiden og vente på de resterende styrkene, eller angripe straks, for å utnytte mennenes gode kampmoral. Valget falt på å stille til slag umiddelbart:

”...When it was decided to take the offensive, the question arose whether Otho in person should take part in the battle or hold himself in reserve...Otho was to retire to Brixellum,²³⁰ and, by withdrawing from the hazards of the field, reserve himself for the supreme control of the campaign and of the empire...From this day dates the decline of Otho's party. Not only did he take with him a considerable force of the Guards, Body Guard and cavalry, but the spirit of the troops who remained behind was broken. The men trusted no one but Otho and Otho no one but the men. His Generals were under suspicion and their authority left in doubt...”²³¹

I følge B. W. Henderson ble Othos tilbaketrekking til Brixellum foretatt for å sikre denne sentrale og strategisk viktige byen. Her kunne keiseren holde kontakt med frontlinjene, distribuere tropper til utsatte områder, samtidig som det ble etablert en forsvarslinje sør for Po-elven.²³² Men beslutningen fikk uheldige konsekvenser. Den virket, ikke overraskende sett i lys av soldatenes hengivenhet ovenfor keiseren, negativt inn på mennenes kampmoral. Det medførte også at den allerede tallmessig underlegne hæren ble ytterligere redusert. Ifølge Tacitus bar slagets innledende fase preg av kaos og forvirring:

”...While the legions were balloting for their places in their marching order, the cavalry rode out and charged...The Vitellian legions formed without any disorder...In the Othonian army the generals were nervous and the men ill-disposed towards them: they were hindered by carts and camp-followers, and the road, with its steep ditches on either side, was too narrow even for a peaceful march. Some of the

²²⁹ Othos tropper hadde slått vitellerne i en rekke mindre trefninger i forkant av det første slaget ved Bedriacum.

²³⁰ Dagens Brescello.

²³¹ Tacitus; *Histories*, bok 2, 33.

²³² Henderson 1908, 108 ff.

men formed round their standards, others went searching for their place: on every side there was an uproar as men ran about shouting to each other: the boldest kept pressing on to the front, while the tide of the timid ebbed to the rear...²³³

Som vi har vært inne på, var det en utbredt mistillit mellom keiserens soldater og befal. R. Ash fremholder at den normale kommandostrukturen led under troppenes tette bånd til Otho, i den forstand at hans offiserer fikk store problemer med å utøve sin autoritet.²³⁴ Og uten keiseren, deres øverstkommanderende, stod soldatene ansikt til ansikt ovenfor en fiende under ledelse av offiserer de ikke stolte på. Othos armé var i tillegg en lite homogen gruppe, bestående av *vexillarii*²³⁵ fra Balkanlegionene, pretorianere, tidligere marinesoldater og gladiatorer.²³⁶ Disse troppene kan ikke på dette tidspunktet ha innarbeidet et samhandlingsmønster like velfungerende som vitellernes, og det er grunn til å tro at verken soldater eller offiserer kjente hverandre i samme grad som motstanderen gjorde.

Det ble etter hvert klart at Othos tropper kom til å tape kampen. Og de første som forlot det synkende skipet var keiserens generaler.²³⁷ Den uorganiserte tilbaketrekningen ser imidlertid ut til å ha vært vel så utslagsgivende for tapstallene som selve slaget. Nederlaget var alvorlig, men ikke katastrofalt. Oppgjøret hadde vært jevnt nok til at motparten også led store tap. I tillegg hadde Otho forsterkninger i bakhånd, noe hans motstander ikke hadde. Til tross for dette, og til tross for at soldatene forsøkte å overtale keiseren til å fortsette striden, valgte Otho og ta sitt eget liv, for å forhindre ytterligere blodutgytelser.

Ironisk nok ble Galba på denne måten hevnet av troppene som hadde vært mest fiendtlig innstilt ovenfor hans principat, ved at de beseiret opprøreren som hadde styrtet ham tre måneder tidligere.

Synopsis.

Før vi går videre i vår analyse på hva som styrte legionærenes lojalitet, synes det hensiktsmessig med en kort sammenfatning av hvilke forhold og motiv som lå til grunn for at soldatene stilte seg bak firekeiserårets to første utfordrere, Galba og Otho.

Som vi har sett hos Tacitus, var troppenes misnøye med lønns- og tjenesteforhold, slik de kom til uttrykk i år 14, fremdeles høyst reelle mer enn femti år senere.²³⁸ Formentlig er

²³³ Tacitus; *Histories*, bok 2, 41.

²³⁴ Ash 1999, 33.

²³⁵ Et detasjement fra en legion. Størrelsesordenen varierte vanligvis mellom 1000 og 2000 menn.

²³⁶ Tacitus; *Histories*, bok 2, 11.

²³⁷ Tacitus; *Histories*, bok 2, 43.

²³⁸ Tacitus; *Histories*, bok 1, 51.

dette med på å forklare hvorfor det økonomiske aspektet var så betydningsfullt for legionærene. Alle soldater mottok i utgangspunktet det samme, regulære sold, eller *stipendium*, tre ganger i året.²³⁹ Under firekeiseråret ser imidlertid donasjonene - som Galba betraktet som en uting og Otho delte ut rundhåndet - å ha vært av langt større viktighet, spesielt for pretorianergarden, som var direkte involvert i den førstnevntes opphøyelse og fall - og den sistnevntes tiltredelse. En anfører som evnet å fremstå som legionærenes velgjører og medsoldat, hadde gode forutsetninger for å lykkes, selv om dette ikke alene var nok.

Galba var ingen velgjører, men fremstod absolutt som en soldat - bare av feil type. Han ble sett på som gammeldags, streng og ubarmhjertig - og var en person imperiets tropper verken ville eller kunne identifisere seg med. Keiserens anakronistiske holdninger og handlinger gjenspeiles i Tacitus' gravskrift; *Omnium consensu capax imperii nisi imparasset*²⁴⁰ ["Alle var av den formening at han ville vært en dugelig regent, hadde han bare ikke regjert"]. Dette synes å være en treffende karakteristikk: Galba var kanskje rett mann på rett sted, men definitivt til feil tid. Hans etterfølger etterstrebet - og lykkes med å vinne for seg legionærene. Otho klarte å fremstå både som velgjører og medsoldat, men feilet ovenfor hærens resterende elementer. Til tross for at gamle konvensjoner, gjensidig identifikasjon og lojalitet ovenfor imperiet medvirket til at valget av Otho stod frem som det mest legitime blant rikets sentrale og østlige tropper, kom keiserens hengivne, men lite disiplinerte soldater i opposisjon til befal og generaler. Dette undergravde kommandostrukturen. Otho var tilsynelatende for ensidig avhengig av å fremstå som legionærenes velgjører, og fremtrådte ikke samlende nok, i den forstand at han mislykkes med å forene hele hærstyrken på en konstruktiv måte.

Uavhengig av hvilken side han tilhørte, syns lojaliteten til hver enkelt legionær å ha vært styrt av penger, tilhørighet, pliktfølelse ovenfor fellesskapet, og trusler om represalier. Antakelig hadde troppenes nærmeste overordnede og befal, som *centurionene*,²⁴¹ stor innvirkning på omstendigheter som angikk nevnte forhold - som de må ha hatt på soldatenes valgmuligheter i forhold til instruksene som ble gitt. Det er i denne sammenhengen viktig å ha i mente at beslutninger som fortøner seg som reelle valg, i realiteten kan ha vært handlinger som ble overstyrt av legionærenes nærmeste overordnede.

²³⁹ OCD 2003, 1444.

²⁴⁰ Tacitus; *Histories*, bok 1, 49.

²⁴¹ Graden *centurion* kan grovt sett sammenlignes med en kaptein i dagens militære hierarki.

Vitellius og Vespasian.

Kildene som beskriver Vitellius' regjeringstid er gjennomsyret av en særdeles fiendtlig holdning til hans person og principat. De ble tilvirket under og i etterkant av det flaviske dynastiets epoke, og forteller lite om keiserens generelle politikk eller administrative praksis. Forfatterne bak litteraturen fokuserer hovedsakelig på kampanjen mot Otho, den flaviske kampanjen mot Vitellius, samt keiserens laster. Årsaken til dette er først og fremst at det var Vitellius, flaverne var involvert i direkte kamphandlinger mot, ikke Galba eller Otho.

Vitellius imperator.

Vitellius ankom Italia først etter at hans tropper hadde sikret seieren. Kildene forklarer dette med hans treghet, glupskhet og nytelsessyke, hvilket er symptomatisk sett i lys av den flaviske agitasjonen som kommer til uttrykk i beretningene. Sannheten bak keiserens forsinkete ankomst til Italia ligger mest sannsynlig i at han var nødt til å rekruttere soldater til Rhinens forlatte grensegarnisoner, enn skildringene om hans utskielser. Som vi har sett, resulterte ikke kamphandlingene i Nord-Italia i total og overlegen seier for den vitelliske siden. Othos armé mente seg i større grad overvunnet av offiserenes forræderi enn motstanderens overlegenhet. Foreløpig ble de beseirede soldatene stasjonert rundt om i Italia, men på grunn av troppenes sinnsstemning var dette en farlig situasjon og ingen varig løsning på problemet.

En av Vitellius mest presserende avveielser etter seieren over Otho ble dermed hva han på sikt skulle gjøre med rivalens legioner:

“...The soldiers of the defeated legions still gave Vitellius a good deal of anxiety. Their spirit was by no means broken. They were distributed all over Italy, mingling with the victors and talking treason. The most uncompromising was the Fourteenth, who refused to acknowledge their defeat. At the battle of Bedriacum, they argued, it was only a detachment that had been beaten: the main strength of the legion was not present...”²⁴²

Som Tacitus beretter, var spesielt XIV *Gemina* uregjerlig. Vitellius besluttet som tidligere nevnt å sende denne tilbake til Britannia. På marsjen nordover resulterte en krangel med legionens bataviske auxilia at byen Augusta Taurinorum ble brent til grunnen.²⁴³ Legion I *Adiutrix* ble befordret til Spania, VII *Galbiana* og XI *Claudia pia fidelis* [”claudernes lojale

²⁴² Tacitus; *Histories*, bok 2, 66.

²⁴³ Bataverne var en Germansk stamme som hadde tilholdssted ved Rhinens utløp. De ble hyppig brukt som hjelpetropper fra og med de romerske kampanjene i Germania i år 12 f. Kr. under Nero Claudius Drusus, Tiberius' bror. Augusta Taurinorum er dagens Torino.

og trofaste”], sendt tilbake til deres respektive provinser, Pannonia og Dalmatia. XIII *Gemina* ble satt til å bygge amfiteatre for seierherrens øverste generaler, en kollektiv avstraffelse som utvilsomt må ha blitt oppfattet som svært ydmykende.²⁴⁴

Men i prosessen med å distribuere de beseirede legionene, ble kanskje håndteringen av det lavere befalet på motstanderens side opplevd som det største overtrampet:

“...The most energetic of Otho’s centurions were now executed, which did more than anything else to alienate the armies of Illyricum. The other legions also caught the infection, and their dislike of the German troops made them harbour thoughts of war...”²⁴⁵

Som Galba tidligere hadde demonstrert, viste også Vitellius manglende egenskaper i forhold til å vinne soldatenes gunst gjennom en slik brutal fremferd. Handlingen var sterkt medvirkende til at legionene ved Donau senere gikk over til den flaviske siden.

Også pretorianene voldte Vitellius bekymringer. Sviket mot Nero og Galba gav ham all mulig grunn til å betvile deres lojalitet. Livvaktene ble derfor erstattet av keiserens germanske tropper. Trolig var dette populært blant de germanske avdelingene. Men de avsatte pretorianerne tok avgjørelsen ille opp, og ble senere et lett mål for flavisk agitasjon.²⁴⁶ Til Vitellius’ forsvar vil jeg i denne forbindelse påpeke at han neppe hadde annet valg enn å avskjedige soldatene. Å la forgjengerens mest hengivne tropper fungere som sin personlige livvakt ville vært en særdeles dårlig ide.

Pretorianerne var imidlertid ikke den eneste hæravdelingen som ble dimittert. Ettersom kamphandlingene syntes å være over, ble det besluttet at antallet soldater måtte reduseres:

“... Indeed, the imperial finances were already embarrassed by the distribution of the largess, to meet the expenses Vitellius gave orders for depleting the strength of the legions and auxiliaries. Recruiting was forbidden, and discharges offered without restriction. This policy was disastrous for the country and unpopular among the soldiers, who found that their turn for work and danger came round all the more frequently, now that there were so few to share the same duties...”²⁴⁷

Hadde keiseren visst hvilke hendelser som var i emning i øst, ville han formodentlig ikke redusert antallet soldater og hjelpetropper, snarere tvert i mot. Men i og med at rikets østlige styrker på dette tidspunktet hadde sverget troskap til hans sak, synes demobilisering å være en

²⁴⁴ Tacitus; *Histories*, bok 2, 66, 67.

²⁴⁵ Tacitus; *Histories*, bok 2, 60.

²⁴⁶ Tacitus; *Histories*, bok 2, 67.

²⁴⁷ Tacitus; *Histories*, bok 2, 69.

klok handling. Mengder av soldater i lediggang var ingen ønskelig situasjon. Men, som G. Morgan konstaterer, var beslutningen ødeleggende for statens finanser grunnet alle pengene som måtte utbetales.²⁴⁸ Tiltaket slo også dårlig ut blant de resterende soldatene, som måtte dele samme arbeidsmengde på færre menn. Således kan vi allerede på dette tidspunktet fornemme at keiseren var i ferd med å distansere seg fra betydelige deler av rikets militære styrker.

Vitellius følte seg imidlertid så betrygget av de østlige legionenes tillitserklæring og senatets anerkjennelse av hans kandidatur, at ferden mot hovedstaden fortsatte:

”...Vitellius grew more contemptible and indolent every day. Halting at every town or country house that offered any attractions, he made his way to Rome with a heavy marching column of 60.000 troops, ruined by loose discipline...To furnish supplies for this host not only were the colonies and country laid waste, but the farmers as well. The crops were just ripe and the fields were ravaged like an enemy country...Many murderous affrays took place among the soldiers...there were ceaseless quarrels between the soldiers and the auxiliaries. They only united to harry the villagers...”²⁴⁹

Igjen presenterer Tacitus et bilde av keiseren, hans tropper og hans følge som en broket og uryddig forsamling, der fornøyelser, stillstand og laber disiplin stod i høysetet. Og igjen er dette mest sannsynlig overbetonet, samtidig som en kjerne av historisk realitet finnes i beretningen. Forfatterens ønske om å fremstille marsjen som en utenforstående invasjon understrekes av troppenes atferd på veien mot Roma. Det fredfulle, italiske landskapet med modne avlinger, resultatet av bøndenes nitidige arbeid, ble som splintret av keiserens soldater som anså seg selv på erobret territorium, og oppførte seg deretter. At rikets legioner, de som egentlig var ment å beskytte befolkningen mot overgrep var instrumentelle i en slik fremferd, må for Tacitus’ publikum ha virket sjokkerende, hvilket antakelig var forfatterens intensjon.

Det er spesielt mangelen på disiplin som fremheves i skildringen. Således får Tacitus vist at Vitellius ikke evnet - eller enda verre - ikke brydde seg med å kontrollere troppene i kraft av sin autoritet som øverstkommanderende. På denne måten fremstår keiseren som udugelig. Når det er sagt, vil jeg legge til at det uansett må ha vært svært vanskelig å beherske en så stor gruppe soldater. Til tross for den forutgående demobiliseringen av legionærer og auxilia, var dette mest sannsynlig den største armeen som ble befordret i firekeiseråret, i og med at Caecinas og Valens tropper nå var slått sammen. Tacitus’ anslag på seksti tusen mann høres derfor ikke helt urimelig ut, i alle fall ikke hvis vi tar hærens følge med i betraktningen.

²⁴⁸ Morgan 2006, 156.

²⁴⁹ Tacitus; *Histories*, bok 2, 87, 88.

Normalt oversteg en romersk armé sjelden førti tusen mann. Og i følge A. Goldsworthy var det gode grunner for det. En ting var det disiplinære elementet, en annen det rent organisatoriske. Førti tusen ser ut til å ha vært smertegrensen for hvor mange personer det var mulig å foranstalte, forsyne og forpleie uten å iverksette ekstraordinære tiltak.²⁵⁰

Blant hjelpetroppene var det fremdeles bataverne som skapte problemer. Siden starten av Vitellius' oppstand hadde det eksistert ondt blod mellom denne germanske stammen og de romerske legionærene. Dette hadde bakgrunn i brutal fremferd fra romersk side i forbindelse med rekruttering av hjelpetropper i forkant av felttoget mot sør.²⁵¹ Bataverne følte seg ikke lenger som allierte, men som slaver - noe deres leder Julius Civilis visste å spille på i det store opprøret som senere kom i stand som følge av romernes interne stridigheter.²⁵² Trefningene mellom auxilia og legionærer resulterte mellom annet i at et stort antall sivile ble drept bare syv mil utenfor Roma. Vitellius' ankomst til hovedstaden bærer således visse likhetstrekk med Galbas entré ni måneder tidligere.

Hendelsene i øst.

Vitellius inntok Roma i juli år 69, samme måned som Vespasian ble utropt til keiser av troppene i øst. Vespasian hadde på dette tidspunktet oppholdt seg i Levanten siden slutten av år 66, da Nero utkommanderte han dit for å slå ned det jødiske opprøret som brøt ut samme år.²⁵³ Krigen mot jødene hadde dermed pågått i halvannet år da Vindex gjorde opprør mot Nero.

I løpet av denne tiden hadde Vespasian rukket å gjøre seg mektig populær hos troppene han hadde kommando over. Tacitus gir ham følgende skussmål som hærfører:

“...Vespasian was an indefatigable campaigner. He headed the column, chose the camping-ground, never ceasing by night or day to use strategy and, if need be, the sword to thwart the enemy. He ate what he could get, and dressed almost like a common soldier. Indeed, save for his avarice, he matched the generals of the old days...”²⁵⁴

Med hensyn til karismatiske egenskaper i form av å vise kvaliteter som legionærene visste å sette pris på, var dette karaktertrekk som hans rivaler ikke kunne vise til. Tacitus beskrivelse

²⁵⁰ Goldsworthy 2003, 359.

²⁵¹ Tacitus; *Histories*, bok 4, 14.

²⁵² Civilis' oppstand fant sted på tampen av firekeiseråret og var en nasjonalistisk reisning, hvis mål var å kaste av seg det romerske åket. Etter opprøret i år 69-70 forsvinner bataverne (med få unntak) fra den romerske historie.

²⁵³ Josefus; *Den jødiske krig*, bok 3, kapittel 1, 2. (Lassens oversettelse).

²⁵⁴ Tacitus; *Histories*, bok 2, 5.

av generalen - den utrettelige kommandant, som egenhendig ledet troppene, som spiste og kledde seg som en vanlig soldat - gir gjenklang av hærføreren Gaius Marius, mannen som reddet romerne fra den første alvorlige germanerinvasjonen rundt et hundre og sytti år tidligere. Vespasian fremstår med dette som en av sine egne, som en ekte soldat, på en helt annen måte enn sine rivaler og forgjengere. Ved siden av Vespasian, var den mektigste hærføreren i Levanten Licinius Mucianus, en veltalende aristokrat med lang erfaring fra imperiets sivile administrasjon. Det hadde lenge eksistert en rivaliserende tone mellom de to generalene, men Neros død og utbruddet av borgerkrigene medførte at uenighetene ble lagt til siden.

Legionene i øst og deres øverstkommanderende hadde etter tur anerkjent Galba, Otho og Vitellius' principat. Dette må formentlig sees i sammenheng med at krigen i Judea krevde full oppmerksomhet. Sommeren år 69 var imidlertid motstanden sør og nord i landet slått ned og krigshandlingene sentrert til området rundt Jerusalem. Dette gav troppene tid til å tenke på andre ting:

”...But when it became common knowledge that Otho and Vitellius were engaged in a wicked contest to seize the Roman world, the troops began to chafe at the thought that the prizes of empire should fall to others, while their own lot was merely the constraints of slavery. They began to take stock of their own strength...The better sort were animated by patriotism, many by the delights of plunder, some by the uncertainty of their own fortunes. Thus, though their motives differed, all, good and bad alike, agreed in their eager desire for war...”²⁵⁵

Forbitrelse over at den romerske verdens skjebne lå helt og holdent i andres hender og en følelse av å bli forbigått og ignorert, ser i starten ut til å være felles beveggrunn for soldatene, med hensyn til at de etter hvert begynte å gjøre opp status på styrkeforholdet mellom øst og vest. På mange måter gjentar firekeiserårets historie seg, i den forstand at det samme som tidligere skjedde i vest nå forekom i øst: hvis Spania, pretorianerne og Germania hadde fostret sin egen keiser, hvorfor kunne ikke Levantens legioner gjøre det samme? Vi ser at Tacitus fremholder økonomisk vinning - men også usikkerhet for egne fremtidsprospekter, så vel som pliktfølelse og patriotisme ovenfor imperiet som instrumentelle årsaker til at styrkene i øst ønsket å engasjere seg i krigshandlingene. Motivene til disse soldatene er således mer fasettete enn det troppene i vest kunne oppvise, der drivkraften stort sett bestod av uhederlige beveggrunner. Typisk i så måte er det at Tacitus beskriver Vespasians legionærer som beveget

²⁵⁵ Tacitus; *Histories*, bok 2, 6, 7.

av edle motiv, som pliktfølelse ovenfor fedrelandet. Vi finner ikke det samme i hans beskrivelse av Galbas, Othos eller Vitellius' soldater.

Som allerede nevnt, var Mucianus en veltalende mann. Han ser også ut til å ha vært en karismatisk person, i den forstand at han gjennom sin fremtoning evnet å gi alt han anførte og gjorde et hint av storhet, i kraft av sin kultiverte og verdige opptreden.²⁵⁶ Generalens demagogiske egenskaper kommer tydelig frem i en åpen tale han holdt til Vespasian, lagt i munnen på ham av Tacitus:

“...It is not against the powerful intellect of the deified Augustus we are raising in revolt; not against the cautious prudence of the old Tiberius, not even against a long-established imperial family like that of Gaius, Claudius or Nero... That an army can make an emperor Vitellius himself has proved. He has neither experience nor military reputation, but merely rose on Galba's unpopularity. Even Otho fell not by the generalship of his opponent or the might of his army, but by his own precipitate despair. And today he seems a great and desirable emperor, when Vitellius is disbanding his legions, disarming his Guards, and daily sowing fresh seeds of civil war...But you, in Judea, in Syria, in Egypt, you have nine fresh legions. War has not weakened nor mutiny demoralized them. The men are trained to discipline and you have already won a foreign war...”²⁵⁷

Gjennom å betegne juli-claudernes veletablerte og lange regjeringstid, vektlegger Mucianus at det ikke var ideen om principatet de reiste opprørsfanen i mot. Keiserinstitusjonen som sådan skulle ikke bekjempes, kun den forkastelige representanten som nå satt på tronen. Generalen poengterer Vitellius' uerfarenhet og fraværende militære kyndighet, samtidig som de germanske legionenes styrke nedtones. Vitellius' manglende erfaring i krig veies opp mot Vespasians udiskutable militære kompetanse. I følge Sveton, hadde Vespasian først tjenestegjort som legat i Germania under Claudius. Senere tok han del i Claudius' invasjon av Britannia, hvor han direkte underlagt keiserens kommando utmerket seg ved å kjempe i tretti slag, stormingen av tjue byer, øya Vectis,²⁵⁸ og undertvingelsen av to krigerske stammer.²⁵⁹ I følge Mucianus hadde Vespasian ni legioner til rådighet. Dette står imidlertid ikke i forhold til det antallet legioner som faktisk oppholdt seg i øst på dette tidspunktet; seks i Levanten, to i Egypt.²⁶⁰ K. Wellesley sannsynliggjør at generalen hadde III *Gallica* i tankene når han gjorde

²⁵⁶ Tacitus; *Histories*, bok 1, 10, bok 2, 80.

²⁵⁷ Tacitus; *Histories*, bok 2, 76.

²⁵⁸ Dagens Isle of Wight.

²⁵⁹ Sveton; *Vespasian*, 4.

²⁶⁰ Syme 1963, 170.

opp regnskapet.²⁶¹ III *Gallica* var på denne tiden stasjonert i Moesia, men hadde tidligere tjenestegjort i Syria under nettopp Mucianus.²⁶²

Antakelig hadde troppene ved Donau en sterkere fellesskapsfølelse med legionene i Syria enn de som var stasjonert ved Rhinen. Et forhold er større nærhet i avstand, et annet det faktum at hærstyrkene ved flere tidligere anledninger hadde samarbeidet, sist under Courbulos kampanjer mot Partherne under Nero.²⁶³ Også handlingen til en *vexillarii* på rundt to tusen menn fra Moesialegionene fikk betydning for flavernes fremgang. Disse, en del av Othos forsterkninger som aldri nådde frem til Bedriacum i tide, skal ha marsjert så langt som til Aquileia til tross for nyheten om keiserens nederlag.²⁶⁴ I følge Sveton utropte de her Vespasian til keiser på eget initiativ.²⁶⁵ Trolig bidro foretagendet til at flavernes petisjon ble fremholdt. Jeg finner dette rimelig, ikke fordi to tusen mann var et avgjørende antall soldater i denne sammenhengen, men fordi det må ha gitt en betydelig signaleffekt. Det hadde jo vist seg at legionene som støttet Othos sak ikke kunne vente noen godvilje fra Vitellius' side. Derfor var det mest hensiktsmessig å støtte den flaviske fraksjonen når stemningen i Levanten ble allment kjent.

I følge Tacitus var det i tillegg til dette spesielt et forhold som gjorde legionene i øst lydhyre ovenfor tanken om å gå til strid mot Vitellius:

"...What most served to inflame the province and the army, was his (Mucianus') statement that Vitellius had determined to transfer the German legions to peaceful service in the rich province of Syria, and to send the Syrian legions to endure the rigorous climate and toils of a winter in Germany. The provincials were accustomed to the soldier's company and liked to have them quartered there, and many were bound to them by ties of intimacy and kinship, while the soldiers in their long term of service had come to know and love their old camp like a home..."²⁶⁶

Der Tacitus fremstiller troppeforflytningen som et vitellisk dekret, fremholder Sveton at det kun var et løst rykte.²⁶⁷ Uansett er forfatterne enige om at det var virkningsfullt i forhold til å oppildne soldatene. Som vi har vært inne på, var i underkant av halvparten av legionærene i denne perioden av italisk opphav. I og med at tjenestetiden for en soldat var tjue år, må

²⁶¹ Wellesley 2000, 106.

²⁶² Dette var samme legion som måneder i forveien hadde besørget VICTORIA OTHONIS [”Othos seier”] over roxolanerne. Se side 58 i dette kapittelet og side 97 i kapittelet om den visuelle siden av firekeiseråret i denne oppgaven.

²⁶³ Tacitus; *Annales*, bok 13, 34, 35. (Mørlands oversettelse).

²⁶⁴ Like ved dagens Trieste innerst i Adriaterhavet.

²⁶⁵ Sveton; *Vespasian*, 6.

²⁶⁶ Tacitus; *Histories*, bok 2, 80.

²⁶⁷ Sveton; *Vespasian*, 6.

forholdene ha lagt godt til rette for å knytte nære bånd til tjenestestedet. Dermed hadde en italiensk legionær i praksis to hjemland - Italia og militærleiren. Med bakgrunn i dette finner jeg det rimelig å hevde at det utviklet seg en lokal lojalitet mellom soldater og tjenestested, hvilket kan forklare de østlige styrkenes negative reaksjon på forflyttingen.

På en annen side må det samme kunne sies om Vitellius' germanske legioner. Som K. Wellesley observerer, hadde ingen av troppene ved Rhinen under Vitellius' kommando vært der i mindre enn tjuen år.²⁶⁸ I *Germanica* hadde vært stasjonert i nedre Germania helt siden år 16 f. Kr.²⁶⁹ Det er dermed ikke sagt at de Germanske legionene ville funnet det enstemmig populært å bli forflyttet til Syria, gitt at forbyttingen var et offisielt dekret.

Uansett ble Vespasian nå utropt til keiser, og ifølge Josefus skjedde dette spontant og nærmest mot hans vilje:

”...The knots of soldiers...then joined forces and, urging each other on, declared Vespasian Emperor and called on him to save the trotting Empire. He indeed had been long anxious about the general weal, but never sought office for himself; for though aware that in view of his services he had a good claim, he preferred the safety of private life to the dangers of exalted position. But when he turned down their invitation, the officers were all the more insistent, and the rank and file surrounded him sword in hand, and threatened to kill him if he refused the life that was his due. After earnestly impressing on them his many reasons for declining the office, in the end, as he could not convince them, he accepted their nomination...”²⁷⁰

I Josefus' beretning, den mest pro-flaviske kilden som ligger til grunn for firekeiseråret, utropes Vespasian til keiser etter en dialog mellom troppene, der deres kandidat og hans kvaliteter veies opp mot rivalens. Keiseren selv fremstilles, tradisjonen tro, som en beskjeden og måteholden mann, som forsøkte å frasi seg det forestilte embetet. I følge Josefus bønnfalt soldatene Vespasian om å redde imperiet. Disse troppene var således beveget av hederlige motiv når de proklamerte sin general. Josefus' legionærer er dermed kollektivt sett ensartede, i den forstand at de viser altruisme og bekymring for rikets velferd, fremfor å til dels være styrt av rovgriskhet og uregjerlighet, som er blant beveggrunnene vi har sett Tacitus presentere.²⁷¹

²⁶⁸ Wellesley 2000, 35.

²⁶⁹ Morgan 2006, 292, OCD 2003, 839.

²⁷⁰ Josefus; *The Jewish War*, 4, 603. (Williamsons oversettelse).

²⁷¹ Tacitus; *Histories*, bok 2, 6, 7.

Vitellius i Roma.

Vitellius kan ikke ha oppholdt seg lenge i Roma da nyheten om at troppene i øst hadde hyllet Vespasian som keiser ble kjent. Til tross for dette finner vi ingen tegn i kildene på at Vitellius iverksatte nødvendige mottiltak, snarere tvert i mot. Litteraturen fokuserer nærmest utelukkende på keiserens utskielser og den tiltagende degenereringen av hans armé.

Spesielt beretningene om hans spisegilder, som for ettertiden har gitt keiseren herostratisk berømmelse, blir fremhevet:

”...Vitellius’ ruling vices were extravagance and cruelty. He banqueted three and often four times a day, namely morning, noon, afternoon, and evening - the last meal being mainly a drinking bout...The most notorious feast of the series was given him by his brother on his entry into Rome; 2.000 magnificent fish and 7.000 game birds are said to have been served. Yet this hardly compares in luxuriousness with a single tremendously large dish which Vitellius dedicated to the Goddess Minerva and named “Shield of Minerva the Protectress of the City”. The recipe called for pike-livers, peacock-brains, flamingo-tongues, and lamprey-milt; and the ingredients, collected in every corner of the Empire, right from the Parthian frontier to the Spanish Straits, were brought to Rome by naval captains and triremes...”²⁷²

Som sønn av en offiser som tjenestegjorde i Othos armé, er Sveton nådeløs i sine karakteristikk av Vitellius.²⁷³ Keiserens ekstravaganse og eksesser poengteres utførelig gjennom benevnelsen ”Minervas skjold” - serveringsfatet den overdådige retten ble presentert på. Dette er muligens en allusjon til skjoldet som flankerte Athene, romernes Minerva, på Phidias’ kolossalstatue i gull og elfenben av gudinnen som stod inne i Parthenontemplet på Athens Akropolis.²⁷⁴ På denne måten får Sveton gitt leseren et inntrykk av hvor stort og kostbart måltidet var. Keiseren sendte imperiets marine fra Spania i vest til partherriket i øst for å sanke inn råvarer til spisegildene. Underforstått; en god keiser burde bekjempet partherne, romerfolkets erkefiender, fremfor å bruke deres land som en kilde til delikatesser; en god keiser burde benyttet marinen til å iverksette mottiltak ovenfor den forestående invasjonen, fremfor å sende dem Middelhavet rundt på jakt etter ingredienser til eksotiske måltider.

Når det kommer til Vitellius’ soldater, blir de også etter ankomsten til Roma portrettert som en utenlandsk invasjonshær - som fulgte i sin øverstkommanderendes fotspor:

²⁷² Sveton; *Vitellius*, 13.

²⁷³ Sveton; *Otho*, 10.

²⁷⁴ Phidias, cirka 490-430 f. Kr., en av antikkens mest kjente skulptører.

”...Still, there were some panick in the city as the first soldiers rushed in on all sides. They mostly made way for the Forum, anxious to see the spot where Galba had fallen. They themselves were a sufficiently grim sight with their rough skin coats and long pikes...Their officers, too, terrified the city by swarming along the streets with their bands of armed men...As for the soldiers...They ceased to observe the roll-call, to go on guard, or to keep themselves in training, but fell victims to the attractions of city life and its unmentionable vices, until they deteriorated both physically and morally through idleness and debauchery. Many of them even imperilled their lives by settling in the pestilent Vatican quarter, thus increasing the rate of mortality. They where close to the Tiber, and the Germans and Gauls, who were peculiarly liable to disease and could ill stand the heat, ruined their constitution by their passion for the river ...”²⁷⁵

Ikledd dyreskinn og utrustet med store våpen flakket soldatene og deres offiserer, tydelig uvante med storbylivet, rundt i Romas gater mens de spredde frykt på sin vei. Denne fremstillingen forsterker Tacitus’ forutgående bilde av den vitelliske hæren. Inntrykket blir nå at hovedstaden var okkupert av en fremmed makt, et formålstjenlig litterært grep med hensyn til å demonisere Vitellius. De østlige legionenes forestående invasjon må ha fremstått som langt mer akseptabel når fienden ble oppfattet som utenlandsk. Således kan fremstillingen sees på som et ledd i rettferdiggjørelsen av Vespasians intervensjon i firekeiseråret. Historikeren gav på denne måten keiseren hans *bellum justum* [”den rettferdige krig”].²⁷⁶ Som vi allerede har sett, nådde Tacitus de høyeste embeter i den romerske stat under de flaviske keiserne. Dette, sammen med at det var Vespasian som til slutt fikk en ende på borgerkrigene, ligger formentlig til grunn for forfatterens pro-flaviske holdning.

Soldatenes moral og konstitusjon ble, skal vi tro Tacitus, ødelagt av storbyen og dens mange fristelser. Disiplinen, som i utgangspunktet var kritikkverdigg, falt nå til et bunnivå. I den historiske overleveringen smitter keiserens atferd over på legionærene. Slik fremstår de vitelliske troppene som like uansvarlige som sin øverstkommanderende. I følge forfatteren, ble mange av Vitellius’ utenlandske soldater syke av det fremmede klimaet. Dette er et velkjent tema i romersk litteratur. Barbarer fra nord blir gjerne karakterisert som store og sterke, men lite utholdene og sårbare for sykdommer. Men som R. Ash poengterer, ligger det mest sannsynlig en historisk realitet bak Tacitus’ etnografiske stereotyper.²⁷⁷ Det virker troverdig at utenlandske soldater var ukjente med mange av sykdommene som eksisterte i Roma. Dermed var de antakelig ekstra sårbare for infeksjoner av ulik art.

²⁷⁵ Tacitus; *Histories*, bok 2, 88, 93.

²⁷⁶ Romerne var svært opptatt av at en krig måtte være rettferdig. Var den ikke det, ville de heller ikke ha gudene på sin side, noe som igjen kunne medføre nederlag.

²⁷⁷ Ash 1999, 47.

Men til tross for den nedadgående trenden i forhold til troppenes vilje og evne til å utføre sine plikter, fortsatte keiseren å tilkjenne dem deres innfall:

”...Vitellius...allowed still more licence to the troops. Each man chose his duties. However unfit, he might enlist in the City Garrison,²⁷⁸ if he preferred it... While Vitellius was addressing the troops, they demanded the execution of three Gallic chieftains, Asiaticus, Flavus and Rufinus, on the ground that they had fought for Vindex. Vitellius never checked such outcries. For, apart from his innate sloth, he knew that his donation to the soldiers was nearly due, and that he had no money for it; so he freely granted all their other demands....²⁷⁹

I likhet med Galba, ble Vitellius møtt med krav om donasjoner i form av penger.²⁸⁰ Keiseren var imidlertid ikke i stand til å dekke utgiftene, som ganske sikkert var betydelige, med tanke på alle soldatene som befant seg i byen. Dette ligger formentlig til grunn for at troppene fikk sin vilje i alle saksforhold, i den grad dette faktisk var tilfellet. Til tross for kildenes tilbøyelighet til å nedvurdere Vitellius, tyder mye på at økonomien hadde vært under sterkt press i lang tid, grunnet all mobilisering og krigføring månedene i forveien. Til dette kom det faktum at Nero etterlot seg en heller slunken statskasse. I mangel av økonomiske midler, kan det godt tenkes at keiseren ikke hadde noe annet valg enn å imøtekomme troppenes ønsker, om de skulle forholde seg lojale ovenfor principatet.

Som tidligere nevnt, ble Vespasian utropt til keiser samme måned som Vitellius inntok Roma, i juli, år 69. I Svetons narrativ kommer denne informasjonen keiseren i vest til del først en god stund senere. Trolig hadde nyhetene om hendelsene i øst vært kjent en tid før det forfatteren vil ha oss til å tro. I følge Sveton ble etterretningen om tingenes tilstand dysset ned, samtidig som mobilisering av tropper ble forsøkt iverksatt:

“... In the eighth month of Vitellius' reign, the Moesian and Pannonian legions repudiated him and swore allegiance to Vespasian, distant though he was; those in Syria and Judea did the same, and took their oaths to him in person. To keep the goodwill of the remaining troops, Vitellius embarked on a course of limitless public and private generosity. He opened a recruiting campaign in the city and promised volunteers immediate discharge after victory, with the full rights and privileges or regular service...²⁸¹

²⁷⁸ *Cohortes Urbanae*.

²⁷⁹ Tacitus; *Histories*, bok 2, 94.

²⁸⁰ Otho ble aldri avkrevd donasjon i forbindelse med sin makttiltredelse. Hans ellers rundhåndede utdeling av penger kan muligens forklare dette.

²⁸¹ Sveton; *Vitellius*, 15.

Dette var en fornuftig, men kostbar handling som gav visse resultater. Problemet var bare at det var for sent. Alle rikets østlige legioner hadde nå sverget troskap til Vespasian.

Rekruttering ble også iverksatt i Germania, Spania og Britannias provinser, dog uten særlig hell. Grenseforlegningene ved Rhinen var allerede sterkt underbemannet og Britannia hadde fremdeles nok med sitt. Spania hadde i utgangspunktet få legionærer. I tillegg ser det ut til at legatene i de spanske provinsene satt på gjerdet for å se an hvordan situasjonen utviklet seg.²⁸²

Som om ikke Vitellius hadde nok problemer innenfor egne rekker, var det også gnisninger blant det øverste befalet. Skal vi tro Tacitus, hadde Caecina og Valens en ting til felles utover at de hadde mislikt Galba mens han var i live: de hatet hverandre. Rivaliseringen mellom de to generalene hadde pågått siden avmarsjen fra Germania. Valens, som var eldst av de to, hadde ledet et større antall tropper på marsjen sørover, og følte dermed at han fortjente proporsjonalt større respekt, hvilket han ikke fikk. Tvert i mot spottet Caecina sin kollega ved å kalle han for tarvelig og uredelig. Valens kvitterte med å erklære Caecina for pompøs og forfengelig.²⁸³

I begynnelsen av august hersket det ikke lenger noen tvil om at de flaviske troppebevegelsene var et faktum. Vitellius beordret derfor sine generaler om å gjøre forberedelser til krig. I og med at Valens var forhindret av sykdom, var det Caecina som forlot Roma i spissen for hovedstyrken i midten av september. Med Valens ute av bildet, besluttet Caecina seg for å svikte den vitelliske saken til fordel for flaverne. Generalen delte troppene i to; en del ble sendt til Cremona, den andre til Hostilia. Selv dro han til Ravenna, hovedsetet for Adriaterhavsflåten, under påskudd å gi instruksjoner til marinen.²⁸⁴ Realiteten var at sjøstyrkene i Ravenna på dette tidspunktet var tilbøyelige til å erklære seg til støtte for Vespasian. Troppene stasjonert her bestod stort sett av menn fra Dalmatia og Pannonia. Deres familie og slektninger var på en måte gisler så lenge flåten var lojal ovenfor Vitellius, hvilket kan forklare det sviktende lojalitetsforholdet. Etter å ha diskutert situasjonen med Lucilius Bassus, flåtens kommandant, gjenforentes Caecina med hæren i Hostilia.

Avtalen ser ut til å ha vært at Caecina skulle overtale troppene til å skifte side i det øyeblikk han fikk Bassus' ord på at marinen var for Vespasian. Dette gikk imidlertid ikke så bra:

²⁸² Tacitus; *Histories*, bok 2, 97.

²⁸³ Tacitus; *Histories*, bok 2, 30.

²⁸⁴ Cremona heter det samme i dag og ligger i nærheten av antikkens Bedriacum. Hostillia er dagens Ostiglia, mens Ravenna heter det samme i dag som i romertiden.

”...When the news that the navy had gone over became known, Caecina... made them all swear allegiance to Vespasian...However, when rumors of the treason got abroad the camp...everything broke out at once. “Had the pride of the German army sunk so low that without a battle and without a blow they should let their hands be shackled and render up their arms?...Eight whole legions are to follow one miserable fleet. Such is the pleasure of Bassus and Caecina. They have robbed the Emperor of his home, his estate, his wealth, and now they want to rob the troops of their Emperor”...Led by the Fifth Legion,²⁸⁵ they replaced the portraits of Vitellius and put Caecina in irons...”²⁸⁶

Caecina hadde sine grunner for å desertere. Vitellius hadde lenge balansert uvennskapet mellom sine to nestkommanderende gjennom å vekselvis favorisere dem. Men etter ankomsten til Roma var det Valens som ble foretrukket, Caecina ser ut til å ha blitt stilt i skyggen av sin eldre kollega.²⁸⁷ Vi skal heller ikke utelukke at generalen etter hvert begynte å ane hvilken vei den kommende krigen ville gå. Dessuten ser Vespasians bror, Flavus Sabinus - bycohortens kommandant, ut til å ha vært instrumentell i å garantere ham fritt leide hvis han gikk over til den flaviske siden.²⁸⁸

Uansett; selv om Caecina var populær blant soldatene, ser han ut til å ha overvurdert sin egen posisjon og innflytelse, samtidig som han miskalkulerte soldatenes sterke korpsånd og hengivenhet ovenfor keiseren. Her kan også æresfølelse ha spilt en rolle. De germanske legionene var lite villige til å la marinen, en hæravdeling med lavere status enn regulære legionærer, legge føringer for deres interesseforhold.²⁸⁹ De var heller ikke interesserte i å forråde sin øverstkommanderende til fordel for Vespasian, en mann av lav byrd, med rykte for å være gjerrig.²⁹⁰

Den flaviske invasjonen fra vest.

Da Caecina sviktet Vitellius i midten av oktober, hadde den flaviske invasjonens fortropper allerede gått inn i Nord-Italia. Vespasian hadde på dette tidspunktet skaffet seg bred støtte, ikke bare fra alle legionene i Levanten og Egypt, men også troppene ved Donaus grenser, frem til Illyricum. Mucianus startet sitt felttog mot vest sent i juli eller i begynnelsen av august. Men det var ikke Mucianus' tropper som nådde Nord-Italia først. Hos Tacitus har den flaviske invasjonen en tydelig hovedperson. Denne er i motsetning til hvem man kanskje

²⁸⁵ V *Aludae* [”Lerkene”]. Navnet kan være en allusjon til busken av fuglefjær på offiserenes hjelmer.

²⁸⁶ Tacitus; *Histories*, bok 3, 13, 14.

²⁸⁷ Tacitus; *Histories*, bok 2, 93.

²⁸⁸ Tacitus; *Histories*, bok 2, 99.

²⁸⁹ Keppie, 1987, 187.

²⁹⁰ Tacitus; *Histories*, bok 2, 5.

skulle forvente verken Vespasian eller hans nestkommanderende Mucianus, men en mann ved navn Antonius Primus.

Antonius var utvilsomt opportunistisk av natur. Galba hadde utnevnt ham til kommandant over VII *Galbiana* da legionen ble forflyttet fra Roma til Pannonia. Senere tilbød han Otho sine tjenester under opptrappingen av krigen mot Vitellius, uten at keiseren responderte på hans henvendelser. Etter denne episoden forteller kildene ingenting om hans aktiviteter før den flaviske oppstanden bredde om seg langs grenseforlegningene ved Donau. Flavernes fremgang i området var, som vi har vært inne på, delvis et resultat av kjedereaksjonen som kom i stand gjennom handlingene til detasjementet fra de tre legionene i Moesia, som utropte Vespasian til keiser på eget initiativ. I følge Tacitus satte dette et eksempel for deres moderlegioner; III *Gallica*, VIII *Augusta* og VII *Claudia pia fideles*.²⁹¹

Som en konsekvens av dette sendte representanter for Moesialegionene brev til hæravdelingene i Pannonia med invitasjon om å forenes om felles sak. Antonius, som fortsatt var i området, ser ut til å ha grepet muligheten begjærlig:

”...In Pannonia, however, the Thirteenth Legion²⁹² and the Seventh Galbian had not forgotten their resentment and fury after the battle of Bedriacum. They lost no time in joining Vespasian’s cause, being chiefly instigated by Antonius Primus...When Vitellius’ cause began to decline, he joined Vespasian and proved to be a significant acquisition. He was a man of great physical energy and a ready tongue; an artist in calumny, invaluable in riots and sedition; light-fingered and free-handed, abominable in peace, but by no means contemptible in war...”²⁹³

Mens soldatene i Pannonia var positive til forespørselen i fra øst, ser offiserene ut til å ha hatt en noe mer tvetydig holdning. Et unntak var Antonius, som åpent deklarerer seg for Vespasian. Slik vant han mennenes respekt. For å bruke Tacitus’ ord, anså soldatene Antonius som ”villig til å dele både nederlagets skam og seierens ære med sine tropper.”²⁹⁴ Foreningen av Moesias og Pannonias legioner medførte at troppene i Dalmatia også snudde ryggen til Vitellius. Antonius marsjerte i spissen for en mindre fortropp mot Aquileia, før ferden gikk inn i selve Nord-Italia og Ateste.²⁹⁵ I dette området støtet flaverne sammen med tre kohorter av vitellisk auxilia.²⁹⁶ Denne første trefningen mellom fiendestyrkene endte med seier for Antonius, som snart fikk selskap av VII *Galbiana* og XIII *Gemina*. I fra Ateste gikk felttoget

²⁹¹ Tacitus; *Histories*, bok 2, 86.

²⁹² XIII *Gemina*, samme legionen som ble satt til å bygge amfiteatre etter det første slaget ved Bedriacum.

²⁹³ Tacitus; *Histories*, bok 2, 86.

²⁹⁴ Tacitus; *Histories*, bok 3, 3.

²⁹⁵ Dagens Este.

²⁹⁶ En kohort var legionenes taktiske enhet, bestående av cirka 480 menn.

vestover til Verona.²⁹⁷ I følge Tacitus ble alle disse manøvrene foretatt uten Vespasians viten eller befaling. Antonius' instruksjoner hadde vært å vente på Mucianus i Aquileia.²⁹⁸ Den ambisiøse hærføreren handlet etter alt å dømme på eget initiativ.

Som Tacitus observerer, hadde Antonius stor energi og oratoriske evner. Men han var også innehaver av mindre positive egenskaper. Disse sidene av sin karakter fikk han demonstrert under et opprør blant soldatene som fant sted i Verona. Tampius Flavianus, guvernør i Pannonia og Antonius' overordnede, vekket troppenes mistanke fordi de mente han halte ut tiden på sin slektning, Vitellius' vegne. Han ble også beskyldt for å ha sviktet Otho og underslått mennenes donasjon.²⁹⁹ Den andre generalen, Aponius Saturnus' forsøk på å roe ned stemningen gjorde bare vondt verre. Resultatet ble at begge offiserene måtte flykte. På denne måten ble Antonius øverstkommanderende for hele armeen. Tacitus indikerer at det var Antonius selv som stod bak utbruddet, for å på denne måten sikre krigens ære og profittmuligheter for seg selv.³⁰⁰ Det er imidlertid langt fra sikkert at dette faktisk stemmer, da Tacitus' portrett av hærføreren tjener et spesielt formål: Antonius blir syndebukken i historikerens narrativ om den flaviske maktovertakelsen, som i likhet med firekeiserårets forutgående felttog gikk hardt ut over befolkningen både i og utenfor Italia.

Disse hendelsene fant sted i forkant av Caecinas forsøk på å få med seg troppene over på flavisk side.³⁰¹ Selv om generalens handling i seg selv ikke var spesielt vellykket, skulle den på sikt bidra til Vitellius' nederlag i betydelig grad, da Caecina hadde delt den vitelliske hæren i forkant av møtet med Lucilius Bassus i Ravenna. Da Antonius ble kjent med disse forholdene, bestemte han seg for å angripe fienden før armeene fikk forent seg, og før Valens ankom Nord-Italia.³⁰² På to dager forflyttet han troppene fra Verona til Bedriacum. De flaviske styrkene var nå fulltallige, bortsett fra XI *Claudia pia fideles* og Mucianus' tropper, som fremdeles var på vei i fra øst.

Dagen etter ble Antonius og hans fortropp på rundt fire tusen mann overrasket av vitellerne under et rekognoseringsoppdrag i området rundt Cremona. De tallmessig underlegne flaverne greidde å snu det som en stund lignet det totale nederlag, mye takket være Antonius' lederskap og motstanderens mangel på samme:

²⁹⁷ Samme som dagens Verona.

²⁹⁸ Tacitus; *Histories*, bok 2, 8.

²⁹⁹ Som verken ble lovet eller utbetalt.

³⁰⁰ Tacitus; *Histories*, bok 3, 11.

³⁰¹ Cassius Dio nevner at det var en måneformørkelse samme kveld som Caecina forsøkte å forlede troppene. (Cassius Dio; *Roman History*, bok 64, 8). Denne kan dateres til den 18. oktober, år 69. (Morgan 2006, 201).

³⁰² Valens nådde imidlertid aldri frem i tide. (Tacitus; *Histories*, bok 3, 36). Med begge generalene ute av bildet stod de Vitelliske troppene uten en tydelig definert øverstkommanderende foran det avgjørende slaget.

”...In all the confusion of the rout Antonius never for a moment forgot what befitted a determined general and a brave soldier. Staying with the panic-stricken, checking the fugitives, wherever the fight was thickest, wherever he saw a gleam of hope, he schemed, he fought, he shouted, always conspicuous to his own men and a mark for the enemy. At last, in the heat of his impatience, he thrust through with a lance a standard-bearer, who was in full flight, then seized the standard and turned it to face the enemy...”³⁰³

I Tacitus' beskrivelse av trefningen, blir Antonius fremstilt som den forbilledlige soldat, hvis kraftfulle lederskikkelse oppmuntret mennene til dyst, og personlig tok del i kamphandlingene når det ble nødvendig. Flaverne hadde topografien på sin side. I følge K. Wellesley tillot dette Antonius å åpne slagrekkene, slik at de hardt pressede frontstyrkene fikk en anledning til å trekke seg tilbake.³⁰⁴ Manøveren gav flaverne et pusterom og vitner om hvilken grad av profesjonalitet en romersk hær under kyndig kommando kunne oppvise.³⁰⁵ Til tross for et solid tallmessig overtak, trakk vitellerne seg etter hvert tilbake til feltleiren. Dette kan muligens forklares med at de ikke var klar over hvor liten del av motstanderens hær som faktisk tok del i slaget.

Ved kveldstid ankom resten av de flaviske styrkene slagstedet. Kanskje i den tro at krigen allerede var over, forlangte troppene å avansere mot Cremona:

”...As evening fell, the whole strength of the flavian army arrived...they clamoured to advance at once on Cremona and either receive its submission or take it by storm...each man in his hart was thinking that they could easily rush a city on the plain: in an night assault men were just as brave and had a better chance of plunder. But if they waited for day it would be all peace and petitions; what then would they get for their wounds and labours? A reputation for mercy - there was no money in that. All the wealth of Cremona would find its way into the commanders' pockets. Storm a city, and the plunder goes to the soldiers: if it surrenders, the generals get it...”³⁰⁶

I likhet med G. Morgan, finner jeg Tacitus' påstand om at hærfang fra en by tatt med storm gikk til troppene, mens overgivelse ville medføre at generalene beriket seg, troverdig.³⁰⁷ Som Morgan påpeker, er en slik beslutning også konsistent med avveiinger tatt av andre generaler i

³⁰³ Tacitus; *Histories*, bok 3, 17.

³⁰⁴ Wellesley 2000, 144.

³⁰⁵ På en annen side hadde Antonius i utgangspunktet løpt en stor risiko ved å drive rekognosering på fiendtlig territorium i egen person. Dette var en dumdristig handling som lett kunne fått skjebnesvangre følger - som det for eksempel gjorde for den berømte generalen Marcus Claudius Marcellus, som møtte sitt endelikt på rekognosering under den andre punerkrigen (218-202 f. Kr.).

³⁰⁶ Tacitus; *Histories*, bok 3, 19.

³⁰⁷ Morgan 2006, 204.

liknende situasjoner, Julius Caesar inkludert.³⁰⁸ Gjennom å forsikre soldatene om at han ikke hadde intensjoner om å frarøve dem et rikt bytte, forsøkte Antonius å få mennene fra og marsjere mot Cremona. Men til liten nytte. Ikke en gang han klarte å kontrollere troppene i dette tilfellet. Uenigheten mellom hærføreren og hans menn bestod tilsynelatende ikke i om byen skulle stormes, men når dette skulle skje. Det som omsider fikk legionærene fra tanken på hærfang, var etterretning om at den vitelliske hæren i Hostilia nå var forent med troppene i Cremona, og at den samlede armeen gjorde klart for slag.³⁰⁹ Dette var opptakten til det andre slaget ved Bedriacum.³¹⁰ Til tross for at det nå var sent på kveld, og til tross for at over halvparten av troppene hadde marsjert hele dagen fra Hostilia, besluttet vitellerne å angripe fienden i stedet for å hvile ut og vente til neste dag.³¹¹

Under slaget stod Antonius igjen frem som den store lederskikkelsen. Mange av firekeiserårets legioner hadde en lang fartstid og dermed en forhistorie med påfølgende tradisjoner knyttet til seg. Dette visste hærføreren å spille på for å oppildne troppene under kampen:

”...Antonius was able to recognize his own men, and to be recognized by them. He fired some by taunting their honour, many by words of praise and encouragement, all by promising hope of reward. He asked the Pannonian legions why they had drawn their swords again. Here on this field they could regain their glory and wipe out the stain of their former disgrace. Then turning to the Moesian troops, he called on them as the chief promoters of war...thus he addressed each legion as he reached it. To the third he spoke at greater length, reminding them of their victories both old and new. Had they not under Mark Anthony defeated the Parthians and the Armenians under Curbulo?³¹² Had they not but lately crushed the Sarmatians?...”³¹³

Slaget pågikk hele natten, med vekslende hell for begge parter.³¹⁴ I følge Cassius Dio ble kamphandlingene kun avbrutt av det vekslende skydekket; i måneskinnet raste kampene, i mørket hvilte soldatene ut, snakket med hverandre og delte sågar forsyninger.³¹⁵ Hvor utrolig enn dette høres ut, er det ikke utenkelig at en slik fraternisering faktisk fant sted. En moderne og veldokumentert parallell er den såkalte julefreden mellom britiske og tyske soldater under

³⁰⁸ For eksempel: Sveton; *Julius Caesar*, 54, 67.

³⁰⁹ Tacitus; *Histories*, bok 3, 21.

³¹⁰ Som etter alt å dømme fant sted nærmere Cremona enn Bedriacum.

³¹¹ Troppene fra Hostilia hadde marsjert i overkant av 45 kilometer på en dag.

³¹² I år 36 f. Kr. ledet Marcus Antonius III *Gallica* mot Partherne, men uten den suksessen Primus taler om her. Courbulo ledet dem mot Armenerne i år 62-63.

³¹³ Tacitus; *Histories*, bok 3, 24.

³¹⁴ Dette var en sjeldenhet. Av åpenbare grunner ble antikkens slag sjelden utkjempet om natten.

³¹⁵ Cassius Dio, *Roman History*, bok 64, 13.

første verdenskrig.³¹⁶ I følge Tacitus, kom slagets avgjørende vendepunkt ved daggry, da III *Gallica* etter Syrisk sedvane salutterte den stigende solen. Vitellerne fortolket dette dit hen at Mucianus hadde ankommet med sin hær, og at de to armeene hilste hverandre.³¹⁷ Uordenen dette medførte fikk de vitelliske rekkene til å bryte sammen, med en uryddig tilbaketrekning mot Cremona som resultat. Her ventet en ny og vanskelig oppgave den flaviske hæren. Under krigen mot Otho hadde vitellerne lagt hovedfeltleiren utenfor Cremonas bymurer og reist en sterkt befestet festningsvoll rundt forlegningen.

Selv om kamphandlingene nå hadde pågått i nærmere et halvt døgn, fortsatte slaget ufortrødent, kun med den endring at striden skiftet karakter fra angrep til beleiringskrig. Fremstøtet på befestningen medførte imidlertid så store tap for den flaviske siden at soldatene begynte å trekke seg tilbake:

”... The men began to hesitate; but the generals, realizing that they were too tired to respond to encouragements that seemed futile, pointed significantly to Cremona...”³¹⁸

Jeg fortolker denne gesten som en blankofullmakt til legionærene om å gjøre med byen som de ønsket etter at den ble tatt. I alle fall ser troppene ut til å ha oppfattet det slik, da angrepet fortsatte med fornyet kraft. Vitellerne var ikke i stand til å slå motstanderne tilbake og måtte kapitulere, med det resultat at Cremona ble herjet og brent til grunnen. Tacitus lar spørsmålet om hvem som beordret udåden stå åpent - faktisk er passasjen hvor han beskriver hendelsen et av de ytterst få steder han refererer til sine kilder - og nøyer seg med å slå fast at begge de hovedmistenkte, henholdsvis Antonius og Hormus, ikke ville gjort skam på deres tvilsomme rykte og livsførsel ved å begå en misgjerning av slike dimensjoner.³¹⁹

Som Tacitus poengterer - ikke uten besk ironi - ble Cremona, urørt av fiendtlige invasjoner siden grunnleggelsen to hundre og åttiseks år før firekeiseråret, ødelagt av romerhender. Årsaken til at byen fikk så hard medfart skyldes dels dens rikdom, dels dens partiskhet, og dels legionærenes sårede stolthet etter det første slaget ved Bedriacum. I flavernes øyne hadde Cremona helt fra starten åpenlyst og entusiastisk støttet den vitelliske

³¹⁶ I desember 1914 besøkte fienden hverandres skyttergraver, utvekslet gaver og spilte fotball i ingenmannsland. En viss korporal ved navn Adolf Hitler skal ha blitt rasende over denne forbrødringen.

³¹⁷ Tacitus fremholder muligheten at det slett ikke var solhilsenen, men de flaviske generalene som forårsaket ryktet om at hæren nå var fullforent. (Tacitus; *Histories*, bok 3, 25).

³¹⁸ Tacitus; *Histories*, bok 3, 31.

³¹⁹ Kildene i dette tilfellet: Vipstanus Messala og Plinius den eldre. Om disse, se kapittelet om våre kilder, side 25 i denne oppgaven. Hormus var en friggitt slave som i følge Tacitus rangerte som general. Han må i alle fall ha vært en mann med en viss autoritet. Vi hører bare om ham ved denne og to andre anledninger i *Histories*.

siden. Dette, sammen med innbyggernes latterliggjøring av legionærene tilhørende XIII *Gemina* under arbeidet med å bygge amfiteatre, gikk ikke ustraffet hen.³²⁰

Firekeiserårets tilendebringelse.

Seierherrene fordelte størsteparten av den beseirede hæren langs de mer eller mindre forlatte grensene ved Donaus og Rhinens bredder. Mucianus' tropper hadde fremdeles ikke ankommet Italia grunnet tidkrevende opprydningsaksjoner langs Donaugrensen. Antonius' marsj mot Roma forløp på lignende vis som firekeiserårets øvrige kampanjer.³²¹ Imidlertid var skadeomfanget trolig mindre enn ved Caecina og Valens' felttog da, det denne gangen var langt mindre tropper involvert, ettersom Antonius hadde forlagt deler av armeen i Verona. Italia var på dette tidspunktet delt i to mellom de rivaliserende partene. Vitellerne holdt vestsiden av Appenninene, mens flaverne kontrollerte østsiden av fjellkjeden. Vitellius hadde dermed fremdeles betydelig støtte, i alle fall inntil Valens ble tatt til fange i slutten av november. I et forsøk på å gjenopplive krigen fra Sør-Gallia, en manøver som ligner Othos forsøk på å avskjære fiendtlige hæravdelinger måneder i forveien, ble generalen pågrepet av flaviske styrker:

”...With the capture of Valens the tide had now fully turned in favor of Vespasian. The movement began in Spain with the First Legion Adiutrix, whose reverence for Otho's memory made them hate Vitellius. They carried the Tenth and the Sixth with them.³²² The provinces of Gaul soon followed suit. Britain tended to support Vespasian's cause, since he had been sent there by Claudius in command of the Second Legion,³²³ and had fought there with great distinction...”³²⁴

Som vi ser, mistet Vitellius mange tropper som følge av at hans nestkommanderende ble tatt til fange. De vitelliske legionene utenfor Roma stod nå definitivt uten en tydelig lederskikkelse. Trolig var det dette, kombinert med troppenes forespørsel, som førte til at keiseren omsider tok til felten, formentlig et klokt trekk, ettersom det var viktig for mennenes moral at hærens øverstkommanderende viste seg i egen person.³²⁵ Nyheten om at marinen i Misenum³²⁶ gjorde opprør medførte imidlertid en snarlig retur til hovedstaden og følgende

³²⁰ Tacitus; *Histories*, bok 3, 34, 32.

³²¹ Tacitus; *Histories*, bok 3, 46, 49.

³²² Henholdsvis X *Gemina* og VI *Victrix*.

³²³ II *Augusta*.

³²⁴ Tacitus; *Histories*, bok 3, 44.

³²⁵ Tacitus; *Histories*, bok 3, 55, 56. Forfatteren benytter selvsagt denne anledningen til å rakke ned Vitellius' evner som feltherre.

³²⁶ Dagens Miseno. I antikken var byen, som lå helt nord i Napolibukten, hovedsetet for marinen i det Tyrrehenske hav.

dilemma: for å unngå en potensiell tofrontskrig, måtte oppstanden slås ned, samtidig som det betydde at tropper, nødvendige for å møte flaverne, ble gjort utilgjengelige. Løsningen ble at Vitellius' bror, Lucius ble sendt sørover for å slå ned oppstanden.

I mellomtiden hadde flaverne marsjert sørover helt til Carsulae i nærheten av Narnia hvor den vitelliske hovedstyrken var stasjonert, uten å møte motstand.³²⁷ Trefninger i nærheten av vitellerenes hovedforlegning spredde nyheten om at en stor hær nærmet seg, og de som slapp unna til hovedleiren, spredde panikk ved å overdrive fiendens styrke og størrelsesorden:

”...In the Vitellian camp all offences went unpunished: desertions met with sue reward. Their loyalty soon gave way and a competition in treachery began. Tribunes and centurions deserted daily, but not the common soldiers, who had grown stubbornly faithful to Vitellius...”³²⁸

At befalet synes å hatt lav terskel for å desertere er kanskje ikke så overraskende, sett i lys av hvordan offiserer hadde blitt behandlet i etterkant av firekeiserårets forutgående oppgjør. Samtidig var denne gruppen den økonomisk mest velhavende, og dermed mer interessant å bemektige seg på. I tillegg gikk legionærenes raseri heller ut over autoritetspersoner, enn medsoldater. De vitelliske troppenes trofasthet mot keiseren i en tilsynelatende håpløs situasjon er kanskje mer bemerkelsesverdig. Det kan bero på at legionærene ikke var like godt informert som befalet, at Vitellius var populær blant de menige soldatene, eller at korps og æresfølelse fremdeles stod sterkt.

Forlengelsen av det siste kan igjen fortelle oss noe om profesjonaliteten blant soldatene i den romerske hær - om enn med visse forbehold: i vår periode, den tidlige fasen av *Pax Romana* [”romerfreden”], var det med stor sannsynlighet tropper som aldri kom i strid i løpet av tjenestetiden.³²⁹ Dette var avhengig av tjenestested. Men vi må regne med at Vitellius' germanske legioner i stor grad bestod av krigsvante menn, ettersom grensene langs Rhinen, Donau og Levanten stort sett var de urolige hjørnene av imperiet under romerfreden. Krig var en naturlig del av soldatenes virke, det var dette de var lært opp til - i motsetning til legionenes legater og tribuner, som ikke hadde formell opplæring og trening på samme måte som legionærene.³³⁰

³²⁷ Carsulae er i dag et arkeologisk utgravningsfelt i nærheten av byen Terni. Narnia er dagens Narni.

³²⁸ Tacitus; *Histories*, bok 3, 61.

³²⁹ *Pax Romana* blir tradisjonelt regnet som perioden mellom år 27 f. Kr. til år 180.

³³⁰ Goldsworthy 2003, 10.

Imidlertid la følgende hendelse en solid demper på soldatenes moral og motstansvilje: mennene, uvitende om Valens' arrestasjon trodde - eller håpet - at han var i Germania for å reise nye tropper. Det uomtvistelige beviset på at dette var langt i fra tilfellet ble nå vist frem for vitellerne. Synet av generalens hode knuste alt håp og ble etterfulgt av en ubetinget overgivelse uten at det kom til slag.³³¹ Kort tid etter nådde nyheten om kapitulasjonen Roma. Til tross for Lucius' nylige suksess i Misenum forsøkte Vitellius å abdisere fra tronen, men uten hell. Han ble forhindret av sine støttespillere, pretorianerne og byens befolkning, som må ha sett tronefrasingelsen som uhørt. At en romersk keiser nedla embetet hadde aldri skjedd før. Flavius Sabinus satt seg fore å reservere keiserembetet på sin brors vegne. Dette medførte imidlertid at Vitellius' pretorianere tok saken i egne hender. Sabinus og hans nevø, Domitian, måtte sammen med sine tilhengere søke tilflukt på Kapitolhøyden, som ble beleiret av livvaktene og andre vitelliske støttespillere - med det resultat at Sabinus ble myrdet og Jupitertemplet satt i brann.³³²

Uvitende om disse hendelsene, og i påvente av Mucianus og hans hær, hadde Antonius i mellomtiden slått leir ved Ocrinum.³³³ På etterretning om den siste utviklingen rykket han mot hovedstaden, hvor hans tropper møtte hard motstand i slaget om Roma, den 20. desember år 69. Spesielt innbitt var kamphandlingene i og rundt pretorianerforlegningen, da soldatene som Vitellius avsatte her kjempet mot hans germanske livvakt. Keiseren forsøkte via vestalinnene³³⁴ å inngå i forhandlinger med flaverne, men fikk til svar at mordet på Sabinus og Jupitertempels ødeleggelse hadde terminert alt håp om mulig overenskomst. Hans nesten ettårige regjeringstid fikk dermed en skånselløs avslutning.³³⁵ Dagen etter anerkjente senatet Vespasians kandidatur, hvorpå hans sønn, Domitian, ble hyllet som *Caesar* av de flaviske troppene.

Tre ganger på fjorten måneder hadde Roma sett ankomsten av armeer, ledet av menn som ønsket å lede verden. Vitellius' død endte borgerkrigene, men vant ikke umiddelbart freden. I hovedstaden var stemningen anspent, ettersom seierherrene ikke forhastet seg med å legge ned våpnene etter maktovertakelsen. Byen var fremdeles i alarmberedskap grunnet flavernes opprydningsaksjoner, som blant annet medførte henrettelsen av den avsatte

³³¹ Tacitus; *Histories*, bok 3, 62, 63.

³³² Romas største helligdom. Tempels lange historie kan føres helt tilbake til kongetiden, da det etter tradisjonen ble påbegynt av Tarquinius Superbus, Romas siste konge, og innviet av den nye republikkens første konsul i år 509 f. Kr. Med sin gedigne størrelse, rundt 64 meter langt, 55 meter bredt, og med en estimert høyde på 40 meter, var bygget et av middelhavsverdens største templer i arkaisk tid.

³³³ Dagens Otricoli.

³³⁴ Tacitus; *Histories*, bok 3, 82. Vestalinnene var prestinner i Vesta-kulten. Vesta var gudinnen for *Custos Flammae* [”ildstedet”].

³³⁵ Mer om Vitellius' endelikt i kapitlet om den visuelle delen av firekeiseråret, side 118 i denne oppgaven.

keiserens sønn og hans bror, Lucius. Orden ble foranstaltet ved Mucianus' ankomst i månedsskiftet desember-januar, men for riket som helhet lot freden vente på seg. Jerusalem falt først i august år 70, mens Civilis' opprør pågikk med uforminsket styrke til slutten av september samme år. Vespasians inntog i hovedstaden kan ikke fastsettes mer presist enn at det må ha funnet sted en gang mellom september og november år 70.³³⁶ Det vi kan slå fast, er at keiseren ankom Roma i god tid før Titus og feiringen av deres felles triumf i juni, år 71.³³⁷ Vespasian, den siste av firekeiserårets utfordrere, den endelige seierherren i borgerkrigene, og imperiets nye førstemann, klarte deretter å holde på makten i ti år, noe som var lenge nok til å etablere et nytt dynasti, det flaviske, oppkalt etter hans familienavn, Flavius.

Synopsis

Vi avslutter kapittelet om soldatenes lojalitet med en kort gjenfortelling av hvilke forhold og motiv som lå til grunn for at soldatene stilte seg bak firekeiserårets to siste utfordrere, Vitellius og Vespasian.

Til tross for et elendig ettermæle, var Vitellius tilsynelatende populær blant sine soldater - kanskje mer på grunn av at han nettopp var deres keiser, enn noe annet. I følge kildene fikk Vitellius' legionærer gjøre som de ønsket, da generalen ikke evnet, eller brydde seg med å kontrollere sine menn. Uavhengig av realitetene i dette ble resultatet her, som i tilfellet Otho, lojale, men lite disiplinerte tropper. Selv om Vespasian var soldatenes mann, og hans nestkommanderende, Mucianus, evnet å oppildne legionærene med sin retorikk, var den store personligheten, i den forstand at han hadde alle nødvendige begavelser for å lykkes, Antonius Primus. Tacitus' beskrivelse om at soldatene anså Antonius som "villig til å dele både nederlagets skam og seierens ære med sine tropper", synes å være en fortellende karakteristikk, all den tid legionærene identifiserte seg med ham og nesten ufravikelig respekterte hans befalingsmakt.

Kombinasjonen av korpsfølelse og rivalisering mellom de ulike provinsarmeene, kommer til uttrykk gjennom at legionene etter hvert begynte å gjøre opp status på styrkeforholdet seg i mellom. At en betydelig grad av æresfølelse i tillegg påvirket motivasjonen, ser vi i tankegangen til armeene ved Rhinen og Levanten: hvis rikets øvrige tropper kunne fostre sin egen keiser, var det ingen grunn for at de ikke skulle gjøre det samme. Dette må sees i sammenheng med soldatenes frykt for å gå glipp av krigens vinningsmuligheter. Igjen opptrer økonomiske incitamentene som blant de viktigste faktorene i

³³⁶ Morgan 2006, 258.

³³⁷ Som er utførelig beskrevet av Josefus. (Josefus; *Den jødiske krig*, bok 7, kapittel. 5, 4 - 7 i Lassens oversettelse).

forhold til lojalitetsspørsmålet. Dette betyr ikke at soldatene skiftet side fordi en tronpretendent tillot mer plyndring enn en annen, men heller at muligheten til å bemektige seg synes å ha vært avgjørende i forhold til troppenes motivasjon. Mye taler for at legionærene så på borgerkrigene som en gyllen sjanse til å berike seg økonomisk, og at dette var en anledning de ikke ville la gå i fra seg.

DEN VISUELLE DELEN AV FIREKEISERÅRET.

Vi har i det forutgående undersøkt periodens litterære kilder for å redegjøre for hvilke forhold og motiv som lå til grunn for at de ulike legionene stilte seg bak de respektive keiserkandidatene i år 68 og 69. Jeg vil i det følgende presentere en annen innfallsvinkel til emnet. Denne omhandler hvorvidt tronpretendentenes forsøk på å knytte til seg soldatenes lojalitet kan observeres i andre levninger enn periodens litterære kilder. I et samfunn som manglet vår tids form for massemedia og kommunikasjon, var produksjon av informasjons- og meningsbærende gjenstander helt avgjørende for å spre et budskap. Noen av disse gjenstandene anerkjenner vi i dag som periodens kunstneriske uttrykk. Politisk bruk av kunstgjenstander kan i moderne sammenheng ses på som en form for propaganda. Til tross for at ordet propaganda er et latinsk begrep, og til tross for at politisk bruk av slike gjenstander har sine røtter langt tilbake i den republikanske perioden, fantes ikke begrepet i det romerske vokabularet. Det hadde sitt opphav i den katolske mot-reformasjonen på begynnelsen av det 1700 århundre.³³⁸ I en moderne kontekst har propaganda blitt definert som ”aktiv manipulering av mening og forvrengning av sannhet”. Anvendt i en antikkhistorisk kontekst, blir begrepet gjerne delt inn i agiterende og integrerende propaganda, der det første innebærer å forandre holdninger, det siste å forsterke dem.³³⁹

Romerne etterlot seg mengder av mynter og statuer som i mer eller mindre bevart form har overlevd frem til våre dager. Min teori er at deler av det arkeologiske materialet fra vår periode, står tilbake som et vitnesbyrd på keiserens forsøk på å konsolidere sin makt gjennom å tekkes hærstyrkene. Spørsmålet er om, og eventuelt hvordan, dette kommer til uttrykk i de nevnte gjenstander. Denne delen av oppgaven vil ta sikte på å granske den visuelle delen av firekeiseråret, slik det kommer til syne i form av mynter og statuer. Jeg vil i det følgende redegjøre kort for problematikk tilknyttet kombinasjonen av arkeologiske og litterære kilder, før jeg går over til det numismatiske materialet. Kapittelet avsluttes med en analyse av periodens statueportretter.

Arkeologi og historie - metodiske utfordringer.

Et problem med å kombinere arkeologisk og litterært kildemateriale er at disse tilnærmingene gir svar på svært ulike typer spørsmål. Dette skyldes at de to formene for data representerer to ulike realiteter, som følgelig må fortolkes i henhold til sine respektive, metodiske fremgangsmåter. Det som anses som et arkeologisk faktum er ofte en kompleks blanding av

³³⁸ Hannestad 1988, 9.

³³⁹ OCD 2003, 1257.

primærdata og sekundær fortolkning. Det er derfor viktig å vise stor varsomhet når man argumenterer for at aspekter ved den litterære tradisjonen kan bekreftes av arkeologiske bevis. Ofte er saksforholdet snudd på hodet, det vil si at den litterære tradisjonen kan brukes til å fortolke arkeologiske funn og data.³⁴⁰ For å illustrere dette, kan det nevnes at ingen av de statuer som er beskrevet i eksisterende litterære kilder fra senrepublikken, er identifisert med sikkerhet. Og hvis en kopi av en statue kan identifiseres, vet vi ikke hvilken relasjon denne har til statuer det finnes litterære vitnesbyrd om. For eksempel er alle bevarte statuer av Pompeius kopier fra keisertiden. Disse er identifisert på grunnlag av myntene hans sønner fikk slått. Men hvilken relasjon disse har til den spesielt berømte Pompeius-statuen som skildres i de skriftelige kildene, kan ikke vites med sikkerhet. Det finnes flere litterære beskrivelser av hendelsen³⁴¹ som er knyttet til statuen. Men ingen av dem beskriver selve monumentet.³⁴²

Hva kan så arkeologiske kilder fortelle oss som de litterære ikke kan? Arkeologi frembringer levninger fra fortidige samfunn, og setter oss i direkte kontakt med materielle realiteter fra en tapt kultur. Realistisk sett representerer også profesjonen den eneste fremgangsmåten der vi med stor grad av sannsynlighet kan forvente at genuint ny informasjon vil bli brakt for dagen.³⁴³ Samtidig er det slik at hvis arkeologiske funn ikke ledsages av skriftelige kilder, kan de si at noe har skjedd, men ikke hvorfor dette skjedde. Fagets natur er dermed av en slik karakter at det først og fremst kan fortelle oss noe om historiens lange linjer og strukturelle nivå, heller enn for eksempel politikkenes omskiftelighet.³⁴⁴

Det numismatiske materialet.

Første instans i en numismatisk studie er innsamling av det relevante materialet. Deretter må dette kartlegges etter bestemte kriterier. Dette gjøres først gjennom en undersøkelse av hver enkelt gjenstand, deretter gjennom en gruppering. Til slutt granskes alt materialet i sin helhet. I et grunnstudium må hver enkelt mynt kartlegges etter følgende kriterier: beskrivelse, innskrift, vekt, stempelstilling, metall, diameter, nominal og proveniens.³⁴⁵ Jeg vil i det

³⁴⁰ Cornell 1995, 29.

³⁴¹ Mordet på Julius Caesar.

³⁴² Hannestad 1976, 32.

³⁴³ Cornell 1995, 26.

³⁴⁴ Faget eger seg dermed mindre til forklaring av punktuell historie, som for eksempel om berømte personer, politiske begivenheter, store slag, og så videre.

³⁴⁵ Ingvaldsen 2000, 140. Artikkel i *Ad fontes*.

følgende benytte meg av beskrivelse, innskrift, nominal og proveniens, da disse kriteriene syns mest relevante for denne undersøkelsen.³⁴⁶

Et numismatisk materiale er, som vi har vært inne på, en arkeologisk kilde. Og disse er ikke selvforklarende på samme måte som litterære kilder kan være. Alle mynter er sin egen samtids primærkilder, samtidig som de var masseproduserte, offisielle produkter.³⁴⁷

Opplysningene som myntene gir er kanskje fordreide, men kan til tross for dette, hvis de brukes med forsiktighet, fungere som en autoritet i og med at de uttrykker en makthavers offisielt formulerte synspunkter. Mynter studeres bare unntaksvis som enkeltobjekter med dette som et mål i seg selv. Vanligvis er numismatiske forskningsresultater fundert på kvantitative studier. Det er imidlertid ingen nødvendig motsetning mellom disse tilnæringsmåtene. Grunnlaget for å etablere en materialkronologi er basert på en grundig undersøkelse av enkeltgjenstander, nettopp for å rekonstruere myntseriene som opprinnelig hørte sammen.

Det romerske myntmaterialet skiller seg fra, for eksempel det greske, ved at myntsted og datering i mange tilfeller kan stedfestes gjennom myntinnskriftene. Myntportretter fra keisertiden er også relativt ofte akkompagnert av innskrifter som forteller oss navnet på den avbildede person. Noen ganger refererer de også til handlingen som førte til at mynten ble slått. I tillegg ledsages romersk mynt i mye høyere grad av skriftlige kilder, enn det som er tilfellet med deres greske motparter.³⁴⁸

Siden slutten på 1800-tallet har forskere gjort bruk av numismatiske portretter for å etablere kronologi på andre gjengivelser av en gitt imperial person. Den første som avbildet seg selv i levende live på mynter var Julius Caesar. Alle romerske keisere som etterfulgte ham skulle komme til å gjøre det samme. Det store myntmaterialet som har overlevd frem til våre dager, gir oss en nesten komplett serie med numismatiske portrett av de romerske keiserne. Gjennom å sammenligne ansiktstrekk, hårfrisyre og andre stilistiske kriterier på myntmaterialet med det som finnes av andre portrett-typer, har forskere identifisert nesten alle romerske keisere med en høy grad av sikkerhet.³⁴⁹

³⁴⁶ Henholdsvis myntenenes visuelle karakter, innskrift, verdimål og opphavsted. Det sistnevnte vil bli gjort rede for der det lar seg gjøre.

³⁴⁷ Ingvaldsen 2000, 148. Artikkel i *Ad fontes*.

³⁴⁸ Ingvaldsen 2000, 139. Artikkel i *Ad fontes*.

³⁴⁹ Kleiner 1992, 8.

Den romerske mynt - utvikling og bruk.

Det romerske imperiets mynter var et resultat av en lang utvikling som hadde sitt opphav i republikken.³⁵⁰ I likhet med andre samfunn i det sentrale Italia, klarte romerne seg uten et myntsystem gjennom kongetiden og den tidlige republikk.³⁵¹ Som mange andre kulturelle institusjoner kom slåing av mynt i stand som en følge av inspirasjon fra den greske verden. Sent i det fjerde århundre f. Kr. ble det utstedt bronsemynt i Neapolis, dagens Napoli.³⁵² Romernes utsteding og bruk av mynt forble, i forhold til for eksempel Kathago og de greske byene i Italia, på et lavt nivå frem til utbruddet av den andre puniske krig i 218 f. Kr. Denne perioden med høy militær aktivitet var mest sannsynlig fasen der romersk mynt spredde seg til omkringliggende samfunn på den italiske halvøy. Krigen mot Hannibal medførte både en kollaps av det gamle myntsystemet og innføring av et nytt, sannsynligvis rundt 211 f. Kr. Etter krigen opphørte de andre italiske samfunnenes utsteding av egen mynt, samtidig som disse forsvant hurtig ut av sirkulasjon. Tiden etter den andre puniske krig markerte også starten på prosessen som medførte at romernes myntsystem ble hele middelhavsverdenens valuta. Denne utviklingsgangen kan sees på som slutført etter slaget ved Actium i 31 f. Kr.³⁵³

I det andre århundret f. Kr. ser vi starten på trenden som for alvor skulle omforme den romerske mynt til et propagandamedium. I denne perioden begynte myntpregerne å slå symboler på baksiden som inneholdt allusjoner til hendelser knyttet til deres familiehistorie. Opprinnelig, og i teorien, ble mynter frem til slutten av republikken produsert av et tremanns-kollegium på vegne av senatets autoritet. I republikkens siste århundre startet imidlertid fremgangsrike generaler i felten å slå sin egen mynt, i kraft av deres *Imperium*.³⁵⁴ I tiden fra 110 f. Kr. og fremover, i perioden mellom Gaius Marius og Julius Caesar, ble hovedtemaet en hyllest til de ledende slekters militære og politiske bedrifter. Mulighetene som lå i myntens egenskap som et fremkomstmiddel for personlig vinning kom nå for dagen.³⁵⁵ Under Sullas kampanjer mot Mithridates VI av Pontus og i de påfølgende årene, ble det preget mynter som bar hans navn og tittel som imperator (figur 1).³⁵⁶ Etter dette bar den romerske mynt hentydninger til staten i mindre grad enn tidligere, og vi ser en økende tendens til referanser

³⁵⁰ Carson 1962, 126.

³⁵¹ Med et periodisk unntak av noen etruskiske byer.

³⁵² Etter dette går det nesten en generasjon før vi igjen ser utstedelse av romersk mynt, nemlig under krigen mot Pyrrhos i 280-275 f. Kr.

³⁵³ OCD 2003, 358 f.

³⁵⁴ Den øverste befalingsmakt: Innebar kommando i krig og fortolkning, samt iverksetting av loven. I praktisk betydning kan *Imperium* anses som myndighet til å gi ordre og krav om at ordrene ble iverksatt.

³⁵⁵ Mynter kunne dermed være instrumentelle i å fremme en persons politiske, militære og sosiale omdømme.

³⁵⁶ Bakside av denarius (sølvmynt). Myntsted: mest sannsynlig Athen. Slått i år 82 eller 81 f. Kr. i forbindelse med krigen mot Mithridates VI av Pontus.

mot enkeltpersoner og hendelser som lå nærmere samtiden. Spesielt fremtredende ble dette i tiden mellom 49 og 44 f. Kr., og striden mellom Julius Caesar og Pompeius. (Figur 2).³⁵⁷ Denne perioden banet vei mot det første myntportrettet som avbildet en levende person. Etter at Julius Caesar hadde tilrevet seg all makt og blitt utropt til diktator på livstid, besluttet senatet at han, som den første levende romer, skulle få sitt portrett slått på myntene. (Figur 3).³⁵⁸ Under det andre triumviratet ble denne arven fra romerrikets siste diktator nærmest en regel. Selv en av hans mordere, Brutus, fikk slått mynt med eget portrett. (Figur 4).³⁵⁹

Etter slaget ved Actium brukte Octavian sin seier flittig som propaganda, til tross for at den var et resultat av et borgerkrigsoppgjør, og dermed ikke kunne feires med en triumf.³⁶⁰ Krigens avslutning og den påfølgende annekteringen av Egypt ble i 28 f. Kr. markert med utstedelse av mynt som bar Octavians portrett på forsiden og en krokodille, samt innskriften AEGYPTO CAPTA [”Egypt beseiret.”] på baksiden (figur 5).³⁶¹ Som den endelige seierherren i senrepublikkens borgerkriger, stod Octavian, eller Augustus, tilbake som enehersker og arving til et pengesystem som var både velprøvd og velutviklet. Den romerske mynt bar nå tegn, som gjennom gradvis transformering over lang tid, ble brukt til å reflektere den nye og suverene imperators status og bedrifter.³⁶²

Slik var forholdene ved Augustus’ død i år 14. Hans etterfølger, Tiberius, forholdt seg tro mot sin forgjengers politikk, også når det kom til hvordan myntpolitikken ble praktisert. Under Gaius’ regime ser vi en monarkisering av de herskerattributter som ble innført av Augustus på myntmaterialet. Dette, sammen med en økende tendens til å avbilde både levende og avdøde familiemedlemmer, peker frem mot hans etterfølger, Claudius’ principat. Perioden er både en fortsettelse og en fornyelse av den utvikling som ble påbegynt under Gaius.³⁶³ Denne stilendringen kommer klarere frem i statuematerialet, og vil bli nærmere diskutert herunder.

I og med at senatet ønsket å gjeninnføre republikken etter attentatet på Gaius, og at Claudius som den første keiser kom til makten ved hjelp av pretorianerne, måtte imperiets nye

³⁵⁷ Forside av denarius med posthumt portrett av Pompeius. Myntsted: Sicilia. Slått i årene 42-38 f. Kr. da Pompeius’ sønn Sextus okkuperte øya.

³⁵⁸ Forside av denarius med portrett av Julius Caesar. Myntsted: Roma, må på bakgrunn av innskriften CAESAR DICT QUART være slått i år 44 f. Kr., da Caesar dette året var diktator for fjerde gang (og på livstid). Alle oversettelser av myntinskrripsjoner er mine egne, der ikke annet er nevnt.

³⁵⁹ Forside av denarius, med portrett av Marcus Junius Brutus. Myntsted: ukjent, men må være slått enten i år 43 eller 42 f. Kr. Dette er den berømte EID MAR - mynten. (Se også side 93 f. i dette kapittelet).

³⁶⁰ Triumf ble det feiret likevel, da striden rent formelt ble ansett som en krig mot Kleopatra, dronningen av Egypt.

³⁶¹ Forside og bakside av denarius. Myntsted: ukjent. Må på bakgrunn av innskriften CAESAR DIVI F COS VI være slått i år 28 f. Kr, da Octavian var konsul for sjette gang.

³⁶² Hannestad 1976, 63. Sutherland 1971, 13.

³⁶³ Hannestad 1976, 100.

førstemann føre en balansegang mellom de to fraksjonene. Dette kommer også til uttrykk i keiserens myntmateriale. Spesielt interessant for denne undersøkelsen, er myntene som ble slått i årene etter hans maktovertakelse. Disse viser Claudius som veksler håndtrykk med en pretorianer i full militærutrustning. Innskriften lyder PRAETOR(ianus - eller - iani) RECEPT(us - eller - i in fidem). [”(Keiseren) har mottatt pretorianernes troskapsed”]. (Figur 6).³⁶⁴ En annen myntserie viser pretorianerleiren og bærer innskriften IMPER(ator) RECEPT(us). [”Keiseren er blitt beskyttet”] (Figur 7).³⁶⁵ For først gang ser vi tydelige vitnesbyrd på trenden som startet under Tiberius, nemlig at en keisers maktgrunnlag var prisgitt pretorianergarden og deres kommandanter.

Nero var bare sytten år da han kom til makten, og styrte kun i navnet de første årene av sin regjeringstid. Denne perioden bærer preg av Agrippinas unike posisjon og innflytelse, der hun opptrer sammen med sin sønn på myntportrettene. (Figur 8).³⁶⁶ En høyere grad av kunstnerisk kvalitet kan skues i materialet etter år 64, spesielt med tanke på portrettene utførelse og avbildinger av nyoppført arkitektur. (Figur 9).³⁶⁷ Dette har en sammenheng med den første myntreformen siden Augustus og etableringen av principatet. Reformen ble gjennomført som en konsekvens av statlige utgifter i forbindelse med den store brannen i år 64, som i følge Tacitus la ti av Romas fjorten bydeler i ruiner.³⁶⁸ Til dette fulgte utgifter knyttet til planene om å bygge en kanal mellom Ostia og Avernussjøen, og ikke minst Neros private forbruk.³⁶⁹ Etterhånden fant keiseren også rom for å fremme sine personlige interesser på myntmaterialet. Mynten avbildet (figur 10)³⁷⁰ viser Neros portrett med forklarende innskrift. Baksiden viser Nero som Apollon, iført flagrende gevanter, spillende på lyre.³⁷¹

Myntene hadde dermed i tidlig keisertid fått et langt mer direkte meningsinnhold enn hva som var tilfellet under republikken. Keiserens mynter ble nå benyttet til å proklamere hans bedrifter, og for å gjøre den imperiale familien kjent for publikum. Fremtiden ble

³⁶⁴ Forside og bakside av aureus (gullmynt). Myntsted: Roma. Mynten må på bakgrunn av innskriften TI CLAUD CAESAR AVG PM TR P IIII være slått i år 44-45. Se nedenfor for standardinnskrifsjoner på mynt i tidlig keisertid.

³⁶⁵ Samme som fotnote 364. Hannestads oversettelser. Hannestad 1976, 103.

³⁶⁶ Forside og bakside av denarius. Myntsted: Lugdunum. Mynten må på bakgrunn av innskriften NERONI CLAUD DIVI F CAES AVG GERM IMP TR P være slått etter år 54, da den bekjentgjør at Claudius er guddommeliggjort. Han døde i år 54.

³⁶⁷ Forside og bakside av sestertius (sølvmynt som var verd ¼ denarius). Myntsted: Lugdunum. Mynten er mest sannsynlig slått i årene 64-66.

³⁶⁸ Tacitus; *Annales*, bok 15, 40. (Mørlands oversettelse).

³⁶⁹ Kanalen skulle altså strekke seg mellom Romas havneby Ostia og Avernussjøen, som ligger i Campaniaregionen, cirka fire kilometer nordvest for dagens Pozzuoli.

³⁷⁰ Forside og bakside av as. Myntsted: Roma, år 64. (As var en bronsemynt. I vår periode var 18 as verd det samme som en denarius).

³⁷¹ Sveton nevner denne eller en lignende myntserie eksplisitt: ”...He [Nero] set up several statues of himself playing the lyre. He also had a coin struck with the same device...” (Sveton; *Nero*, 25).

vanligvis forbeholdt keiserens navn og portrett, med påfølgende titler. Baksiden var i likhet med fremsiden sentrert rundt keiserens person, ofte ved å belyse hans omsorg for staten, eller gjennom å hentyde til hans meritter, dyder, utmerkelser og planlagte etterfølgere. Dette ble gjerne, hvis ikke uttrykket gjennom inskripsjoner, alludert gjennom personifiseringer og referanser til formålstjenlige dyder og guddommer. Vi ser dermed en større vektlegging av keiserens kvaliteter og hans guddommelige tilknytning til de metafysiske krefter.

Alt det forutgående, samt politiske henvendelser, intensjoner og propaganda var på dette tidspunktet en integrert del av det budskapet som ble presentert på myntene, som egnet seg glimrende til formålet, ettersom det var gjenstander som nådde ut til en bred del av befolkningen, både i Italia og i provinsene.

Den romerske mynt - standardkonvensjoner i tidlig keisertid.

Så langt har myntenes avbildninger og inskripsjoner, samt påfølgende oversettelser blitt presentert og forklart underveis. Dette vil også bli gjort i resten av oppgaven. Men da jeg i det følgende vil gå dypere inn i myntenes visuelle karakter, kan det synes hensiktsmessig med en gjennomgang av generelle forhold som kan betegnes som mer eller mindre standardiserte. Herunder følger inskripsjoner i form av titler og navn, samt keiserens distinksjoner på portrettene.

Med hensyn til å betegne keiserens navn på myntene, ble *praenomen* gitt, bortsett fra når det ble erstattet med *Imperator* [”hersker”] (forkortet som IMP). *Nomen* ble vanligvis utelatt, *cognomen* gitt.³⁷² Tiberius ble for eksempel Ti(berius) (Claudius) Caesar - Galba; Ser(vius) (Sulpicius) Galba - Otho; M(arcus) (Salvius) Otho, og så videre.

Ærestitler ble som regel inkorporert i keiserens navn. *Imperator* er vanlig i denne forbindelse. Under republikken ble benevnelsen brukt som tilnavn for å karakterisere seiersrike generaler. Denne måten å bruke navnet på finner vi igjen under principatet, men da som tittel på keiseren som øverste hærfører for rikets tropper. Under Tiberius monopoliseres navnet helt av keisermakten. Den siste privatperson som ble tilkjent tittelen var i følge Tacitus, Quintus Iunius Blaesus. Dette skjedde i forbindelse med krigen mot Tacfarinas i år 22.³⁷³

Betegnelsen *Germanicus* (forkortet som GERM), var opprinnelig et familienavn, arvbart i slekten til Nero Claudius Drusus.³⁷⁴ Det ble båret av Gaius, Claudius og Nero som en

³⁷² Praenomen; førstnavn. Nomen; familienavn. Cognomen; tredjenavn.

³⁷³ Tacfarinas var en tidligere auxilia som stod i spissen for et militæropprør i Afrika.

³⁷⁴ Tiberius' bror, også kalt Drusus den eldre. Fikk tittelen Germanicus etter sine seire med legionene i Germania. Hans sønn, Nero Claudius Drusus Germanicus, omtales bare som Germanicus.

familietittel. Vitellius' adopsjon av navnet skal vi komme tilbake til senere. Andre rent militære ærestitler, vanlige som de ble i senere epoker, figurerer ikke jevnlig i vår periode.

Caesars og Augustus' navn (forkortet som henholdsvis CAES og AVG) ble etter deres død i praksis ærestitler. *Augustus* [”den opphøyde”] var i utgangspunktet en ærestittel, tilkjent Gaius Julius Caesar Octavianus av senatet i 27 f. Kr.³⁷⁵ Samtlige keisere av julisk-claudisk ætt inkorporerte et eller begge navnene i sitt eget, en praksis som ble fulgt av alle deres etterfølgere.

Consul (forkortet som COS) var det høyeste embetet i den romerske republikk og fungerte den gang som et tomannskollegium på årsbasis. Fra og med principatets innførsel kom tittelen keiseren til del, enten gjennom hans utnevning av kandidater, eller ved at han holdt vervet selv. Konsulen hadde i kraft av sitt embete *Imperium*.

Det høyeste vervet innen romersk religion var *Pontifex Maximus* [”ypperste prest”] (forkortet som PM). Det ble tatt i bruk av Augustus i 12 f. Kr., etter at den daværende innehaveren, triumviren Lepidus gikk bort. Vervet, som innebar stor verdighet, ble etter denne tid forbeholdt keisermakten.

Tribunica Potestate, [”tribun makt”], eller [”tribun autoritet”] (forkortet som TRP), var nok en institusjon fra republikken, tatt i bruk av Augustus som et ledd i hans reorganisering av staten. Tribunenes hovedoppgave var å beskytte den vanlige befolkningen mot overgrep. Denne oppgaven tilfalt keiseren etter innføringen av principatet, og ble med tiden en viktig distinksjon på hans autoritet.

Pater Patriae [”fedrelandets far”] (forkortet som PP), var den høyeste ære staten kunne overdra en person. Tittelen ble tildelt Augustus i 2 f. Kr., som så den som kronen på sitt livsverk. Til og med keisere som vanligvis ikke var beskjedne ovenfor smiger, følte motvilje ved å betro seg verdigheten ved tiltredelse. Alle keisere bortsett fra Tiberius, som nektet å vedkjenne seg æren, tok imidlertid til slutt tittelen, hvis de fikk leve lenge nok.³⁷⁶

Keiserne er på sine myntportretter avbildet enten barhodet, med laurbærkrans, eikekrans, eller i enkelte tilfeller med strålekrans. Det sistnevnte var et attributt lånt fra solguden, og ble vanligvis forbeholdt guddommeliggjorte keisere.³⁷⁷ Den vanligste hodepyrden var laurbærkransen. Denne ble først tilkjent Caesar av senatet, senere til

³⁷⁵ Navnet Augustus er avledet i fra *auguratio* [”sannsiger”]. Augustus blir dermed ”han som ser”.

³⁷⁶ Mattingly 1965, ixvi ff.

³⁷⁷ Unntaket i vår periode er av noen av Neros mynter. Gaius har også mynter der keiseren er prydet med strålekrans, men trekkene på disse portrettene bærer større likhet med Augustus og Tiberius (til tross for at den sistnevnte aldri ble guddommeliggjort), enn Gaius.

Augustus. Etter Augustus ble distinksjonen adoptert av de fleste keiserne. Laurbær var intimt forbundet med Apollon, og ble assosiert med seier og triumf.³⁷⁸

Eikekransen, eller *Corona Civita* [”borgerkransen”] var opprinnelig en militær utmerkelse, tilkjent soldater som hadde reddet en medborgers liv. Augustus tok denne hedersbevisningen i bruk på sine mynter etter senrepublikkens borgerkriger, som et symbol på at han hadde reddet imperiets borgere ved å avslutte stridighetene og innføre *Pax Romana*, eller *Pax Augusta* [”Augustus’ fred”].

Den barhodete fremstillingen er vanlig på Augustus’ mynter fra før 12 f. Kr, samt Gaius’ og Neros tidlige serier. Galba og Vitellius er i likhet med disse barhodet på tidlige serier, mens Otho alltid er barhodet i det bevarte materialet. Det virker på bakgrunn av dette sannsynlig at keiserne ikke ble tilkjent noen form for hodepryd på sine mynter før en eller annen form for offentlig godkjennelse hadde funnet sted.³⁷⁹

Augustus’ bemerkelsesverdige innflytelse på ettertiden gjenspeiles i at nær sagt alle de forhold vi her har gått gjennom, finnes i hans etterfølgeres myntmateriale. Det ideologiske og konstitusjonelle rammeverket som ble til under hans principat, ble med visse modifikasjoner bestående frem til slutten av det tredje århundret etter vår tidsregning.³⁸⁰ Ingen kunne overgå Augustus’ *auctoritas* [”autoritet”] i form av personlig makt tuftet på moral, dyder og velgjerninger for fellesskapet. Ingen kunne overgå hans *dignitas* [”verdighet” eller ”ære”]. Augustus var den første og den største - både i samtiden og ettertidens øyne - og dermed den som alle ville identifisere seg med.

Propaganda i firekeiserårets myntmateriale.

Alvoret i Vindexs galliske opprør gikk først opp for Nero etter en lang rekke med fornærmelser mot hans person, sendt i brevts form fra provinsens stattholder.³⁸¹ Etter Neros død den 9. juni, år 68, tyder både de litterære kildene og periodens myntmateriale på at ideen om å gjeninnføre republikken atter en gang vekkes til live.³⁸² Hvorvidt noen faktisk virkelig trodde at republikken kunne gjeninnføres på dette tidspunktet skal være usagt, men i maktkampene etter keiserens død, dukket det uansett opp mynter med et umiskjennelig republikansk preg. Det beste eksempelet på denne typen er en denarius slått i Spania (figur

³⁷⁸ Sveton; *Tiberius*, 17.

³⁷⁹ Mattingly 1965, ixiv.

³⁸⁰ Nærmere bestemt frem til år 284 og Diocletians regjeringstid.

³⁸¹ Av disse fornærmelsene sved visstnok anklagene om at keiseren var en elendig sittersanger ekstra hardt. (Sveton; *Nero*, 41).

³⁸² Sveton; *Galba*, 10. Sveton; *Otho*, 12.

11).³⁸³ Myntens forside viser en byste av Libertas, frihetsgudinnen, og innskriften LIBERTAS [”frihet”]. Baksiden viser frihetsluen mellom to dolker, et velkjent motiv fra 43 f. Kr. Den gang bar mynten inskripsjonen EID(ibus) MAR(tiis) [”midten av mars”].³⁸⁴ Ett hundre og elleve år senere lyder innskriften P(ublicia) R(es) RESTITVTA. [”Republikken gjeninnført”].³⁸⁵ Libertas-tematikken ble senere gjenopptatt av Galba, som hadde den som et av hovedbudskapene på sine myntserier.

De tre keiserne som etterfulgte Nero satt med makten i så kort tid at de ikke fikk tid til å igangsette større prosjekter av offentlig eller privat art. Det er imidlertid bevart et til dels rikelig utvalg av myntene keiserne fikk slått. For eksempel fikk Galba gitt ut et imponerende antall mynter i de vel seks månedene han regjerte. Dette kan forklares med at han, som en hvilken som helst ny keiser, ønsket å spre nyheten om sin makttiltredelse, gjøre soldater og øvrig publikum kjent med hans portrett, og presentere sin ideologi og mål som statens overhode.

Et generelt trekk ved en ny keisers tidlige myntmateriale, er at han på portrettene har en tendens til å ligne sin forgjenger med hensyn til utseende og attributter. Årsaken til denne måten å kommunisere en maktovertakelse på, var mest sannsynlig et ønske om å skape en følelse av kontinuitet ovenfor rikets borgere. Det er også mulig at myntslåerne utenfor Roma ikke kunne vite hvordan en nylig tiltrådt keiser så ut, og dermed måtte gjøre det beste ut av saken. Slik er det også til en viss grad med firekeiserårets hovedpersoner. Bruddet fra denne normen består her i at keiserne ikke nødvendigvis bare ligner sin umiddelbare etterfølger, men også den det ble funnet mest hensiktsmessig å assosiere seg med.

I borgerkrigenes senere myntmateriale, ser vi tronpretendentenes ulike forsøk på å knytte til seg, eller distansere seg fra det julisk-claudiske keiserhuset tre tydelig frem. Det klareste visuelle bruddet med tidligere fremstillinger ser vi i Galbas myntmateriale (figur 12).³⁸⁶ Her fremstilles ikke keiseren som ung og idealisert, men som en barsk og aldrene militærkommandør, gjennomført i realistisk stil. Det er formodentlig flere årsaker til at Galba ønsket å fremstille seg selv på denne måten. For det første er det en videreføring av det realistiske portrettidealet påbegynt under Claudius og Nero.³⁸⁷ Keiserens fremstilling er likevel helt ulik Neros, og kan dermed hentyde et ønske om å vise avstand til den siste juli-

³⁸³ Forside og bakside av to denarii. Myntsted: Spania, år 68.

³⁸⁴ 15. mars er datoen for mordet på Julius Caesar.

³⁸⁵ Hannestads oversettelse. Hannestad 1976, 121f.

³⁸⁶ Forside og bakside av sestertius. Myntsted: Roma, år 68.

³⁸⁷ Se kapittelet om statuematerialet, side 108 f. i denne oppgaven.

clauder. For det andre avspeiles Galbas harde og militære stil i myntportrettene - som også vektlegges i de litterære kildene.³⁸⁸

Dette ønsket om å formidle militær handlekraft kan også ligge til grunn for myntserien eksemplifisert i figur 13.³⁸⁹ Forsiden bærer Galbas portrett med inskripsjonen IMP(erator) SER(vius) GALBA CAESAR AUG(ustus) P(ontifex) M(maximus). Baksiden viser keiseren til hest, i full militærbekledning, mens han hever høyre hånd, som for å henvende seg til tilhørerne - i dette tilfellet troppene. Under hesten ser vi inskripsjonen IMP nok en gang, noe som understreker at det nettopp er soldatene som adresseres av deres imperator. Alt dette kan fortolkes som et signal til troppene om at en av deres egne var kommet til makten, og som en opposisjon til den bløtaktige, militært sett uerfarne og nå avdøde forgjengeren. Keiseren ønsket tilsynelatende å kommunisere til imperiets militære styrker at han på ingen måte var en ny Nero.³⁹⁰

På en annen side vet vi at Galba hadde nære relasjoner til juli-clauderne. Allerede fra ung alder synes han å ha beveget seg i kretsen rundt keiserfamilien. I følge Sveton møtte han Augustus som barn, og ble gjennom dette en av Livias favoritter. Han nøt godt av keiserinnens innflytelse, og ble sågar nevnt i hennes testamente.³⁹¹ Videre utmerket han seg som hærfører i Gallia under Gaius, og vant Claudius' velvilje i tiden etter attentatet på den førstnevnte. Av dette kan vi slutte at Galba, til tross for opposisjonen mot Nero, både hadde foranledning og beveggrunn for å understreke sin forbindelse til det forrige keiserhuset. Belegg på at dette også fant sted ser vi gjennom utstedelsen av mynter der Livia er avbildet. (Figur 14).³⁹²

En annen måte å knytte forbindelse, og dermed kontinuitet - og i siste instans legitimitet - var å gjenbruke kjente myntmotiv fra tidligere keisere, fortrinnsvis en det følte hensiktsmessig å identifisere seg med. I så måte endte valget ofte på Augustus. Figur 15³⁹³ er et eksempel på dette. Vi ser her en Augustusmynt der baksiden er preget av innskriften OB CIVES SERVATOS [“For frelse av medborgerne”], kringsatt av *Civita Corona*, eikekransen. Galba fikk slått myntserier som nærmest var en tro kopi av Augustusvarianten. (Figur 16).³⁹⁴

³⁸⁸ Tacitus; *Histories*, bok 1, 4. Plutark; *Galba*, 15. Vi skal ha i mente at myntportrettene kan overfortolkes. Muligheten for at Galba faktisk hadde et slikt utseende må ikke underkjennes.

³⁸⁹ Forside og bakside av denarius. Myntsted: Roma, år 68.

³⁹⁰ Slik det også går frem av Galbas ankomst til Roma etter Neros død. Se side 45 i kapittelet om soldatenes lojalitet i denne oppgaven.

³⁹¹ Sveton; *Galba*, 5.

³⁹² Forside og bakside av denarius. Myntsted: Roma, år 68.

³⁹³ Forside og bakside av denarius. Myntsted: Colonia Patricia (dagens Cordoba, Spania), slått i år 20 eller 19 f. Kr. Vitellius og Vespasian tok også dette motivet i bruk.

³⁹⁴ Forside og bakside av sestertius. Myntsted: Roma, år 68.

Eneste synbare forskjell er at Galba i tillegg har fått med at hans mynt var slått på vegne av senatet: EX S(enatus) C(onsulto) [”etter senatets beslutning”].³⁹⁵ Dermed fikk Galba vist at han respekterte senatet som institusjon, samtidig som han - i likhet med Augustus - hadde reddet rikets borgere fra nød og elendighet: Augustus ved å få en ende på borgerkrigene, Galba ved å befri folket fra despoten Nero.

Otho er den av firekeiserårets rivaler som det er bevart desidert færrest mynter av, noe som enten kan skyldes hans kortvarige principat, at myntene ble nedsmeltet, eller at de rett og slett ikke er funnet.³⁹⁶ Hans myntportretter, som visuelt er helt ulike forgjengerens, bærer en umiskjennelig likhet med Nero. Keiseren fremstilles på portrettene som en ung aristokrat, modellert etter sin ungdomsvenn.³⁹⁷ Dette ble sannsynligvis gjennomført for å imøtekomme de provinser og lag av befolkningen som hadde nytt godt av Neros styre. I følge de skriftlige kildene, var en av Othos første handlinger etter at han kom til makten å inkludere Neros navn i sitt eget, og beordre en gjenreisning av de statuer av Nero som Galba hadde fått revet ned.³⁹⁸ Han fikk også igangsatt en gjeninnsettelse av Neros prokuratorer og frigitte.³⁹⁹ Othos rehabilitering av Nero kan tas til inntekt for at keiseren - i motsetning til Galba - forsøkte å assosiere seg direkte med Nero og dermed det julisk-claudiske keiserhus, for å på denne måten knytte til seg legionenes lojalitet. Det var tross alt disse som hadde kontrollert hæren i de nittifem årene som hadde gått siden principatet kom i stand.

Som vi har vært inne på, ble Otho i starten av sin regjeringstid møtt med stor mistro. Både senatet, byens elite og den øvrige befolkningen viste engstelse på grunn av måten han kom til makten på. Han var når alt kom til alt den første princeps som ikledde seg keiserverdigheten etter et åpent blodbad i Romas gater. Det var kanskje for å bøte på dette dårlige førsteinntrykket han fikk slått mynter som vist på figur 17.⁴⁰⁰ Her ser vi en forside som bærer Othos portrett, akkompagnert av inskripsjonen IMP(erator) M(arcus) OTHO CAESAR AVG(ustus) TR(ibunica) P(otestae). På baksiden står det SECVRITAS P(opuli) R(omani)

³⁹⁵ EX SC og SC ble ofte brukt om hverandre, men er åpenbart ikke det samme. Mattingly fremholder at forskjellen ligger i at det første foreslår, mens det andre beordrer en utstedelse av mynt. Se Mattingly 1965, xvi ff. for inngående diskusjon på emnet.

³⁹⁶ En eventuell nedsmelting skyldes i så fall ikke etterfølgeren. I følge Cassius Dio hadde Vitellius ingen motforestillinger med hensyn til at Nero, Galba og Othos mynter var i sirkulasjon etter deres bortgang (Cassius Dio; *Roman History*, bok 64, 6).

³⁹⁷ Se figur 17 i forhold til figur 9.

³⁹⁸ En moderne ekvivalent i forhold til navneadopsjon for å skape en følelse av legitimitet og kontinuitet, er prins Carl av Danmarks adopsjon av det gamle norske kongnavnet Haakon. Prins Christian Fredrik Carl Georg Valdemar Aksel av Danmark ble dermed Haakon VII av Norge.

³⁹⁹ Sveton; *Otho*, 7. Plutark; *Otho*, 3.

⁴⁰⁰ Forside og bakside av aureus. Myntsted: Roma, år 69.

[”det romerske folks sikkerhet”]. Figuren som er avbildet forestiller *Securitas*, gudinnen for sikkerhet, men også en dyd, eller en ønskelig tilstand, personifisert gjennom keiseren eller staten. *Securitas* ble gjerne påberopt når en overhengende fare eller trussel var avverget, i dette tilfellet Galbas principat. Mynttypen ble først introdusert av Nero, som en feiring av at han hadde unnsloppet Calpurnius Pisos sammensvergelse i år 65. Othos gjenopptagelse av temaet kan dermed sees som nok en referanse til hans ungdomsvenn.

Andre mynter som ble satt i sirkulasjon under Otho bærer et heller optimistisk budskap, periodens rådende forhold tatt i betraktning. Innskrifter som PAX ORBIS TERRARVM [”fred i verden”] (Figur 18)⁴⁰¹ og VICTORIA OTHONIS [”Othos seier”]⁴⁰² (figur 19)⁴⁰³ vitner om dette. De litterære kildene er samstemte i at Othos regjeringstid kun varte litt over tre måneder. En interessant detalj med hensyn til myntseriene som ble tilvirket under hans principat, er at de ofte er usentrerte, hvilket kan tyde på at myntene ble produsert under stort tidspress.⁴⁰⁴ Også det faktum at Otho aldri er avbildet med laurbærkrans, triumfatorens verdighetstegn, kan vitne om hans korte periode som keiser, i den forstand at han aldri fikk regjert lenge nok til at han fikk feiret en triumf.

Utrykket i Vitellius’ myntportretter er de mest komplekse av tronepretendentenes balansegang mellom forsøkene på å knytte til seg, eller ta avstand fra det forrige keiserhuset. Det kan synes som om at keiserens myntslåere bestrebet seg etter å fremstille det beste fra begge verdener. Samtlige litterære kilder beskriver Vitellius som en mann med umettelig appetitt, som en fråtser, mer opptatt av å underholde seg selv og sine nærmeste omgivelser gjennom drikkelag og daglige banketter, enn statens ve og vel. På myntmaterialet ser vi keiseren avbildet med trekk som minner om Neros ekstravagante livsstil. Som på Neros eldre mynter ser vi Vitellius fremstilt realistisk og tydelig overvektig, noe som reflekterer de litterære kildenes beskrivelser av hans outrerte levesett. På en annen side lot han seg, i likhet med Galba, avbilde med en kort, militær hårfrisyrer, som for å understreke at han var hærfører i spissen for sine tropper i felten. Også i likhet med Galba, kan det synes som at Vitellius så det som hensiktsmessig og la seg fremstille som en mann i sin reelle alder (figur 20).⁴⁰⁵

Et av motivene som dukker hyppigst opp på Vitellius’ mynter, er avbildninger av *Concordia*, samholdets gudinne. *Concordia* kan også sees på som en personifisering av den

⁴⁰¹ Forside og bakside av denarius. Myntsted: Roma, år 69.

⁴⁰² Denne ble slått i forbindelse med en mindre militær seier over roxolanerne. Se kapittelet om soldatenes lojalitet, side 58 og 68 i denne oppgaven.

⁴⁰³ Forside og bakside av denarius. Myntsted: Roma, år 69.

⁴⁰⁴ Se for eksempel figur 18.

⁴⁰⁵ Forside av sestertius. Myntsted: Roma, år 69.

harmoniske enighet. Et slikt uttrykk gir rom for ulike tolkninger, alt etter hvilken kontekst vi ser det i sammenheng med. I tilfellet Vitellius og denne mynten, er det rimelig å tro at det dreier seg om en bred, politisk appell til imperiets innbyggere; et forsøk på å tydeliggjøre eksistensen av indre harmoni i mellom keiseren, soldatene, senatet og rikets borgere.

Andre deler av Vitellius' myntmateriale viser med all tydelighet hva som lå til grunn for hans maktposisjon. På en mynt som stammer fra begynnelsen av hans principat, (figur 21)⁴⁰⁶ viser forsiden keiserens portrett med innskriften A(ulus) VITELLIUS IMP(erator) GERMAN(icus). Baksiden anskueliggjør to hender forent i et håndtrykk, innskriften lyder: FIDES EXERCITVVM [”troppenes lojalitet”]. Håndtrykket, hvis hender tilhører henholdsvis keiseren og hæren, skal altså symbolisere soldatenes trofasthet ovenfor keiseren. Dette er et signal innad til legionene om at de er forent om en felles sak, keiseren, samtidig som det er et signal utad, til rivalene, om at deres motstander har hærens lojalitet i ryggen.

Vitellius tok tittelen *Germanicus* etter at legionene i Germania utropte ham til keiser i begynnelsen av januar, år 69. Tituleringen kan fortolkes på ulikt vis. For det første var Vitellius rent fysisk til stede i Germania under utnevnelsen. Det var her, i Colonia Agrippinensis, dagens Köln, at provinstrøppene utropte ham til keiser. For det andre kan navneadopsjonen være et gjenbruk av familienavnet til Drusus den eldre og hans slekt. Navnet, eller tittelen, ble dermed stående som en hentydning til Gaius, Claudius og Nero, altså det forrige keiserhusets tre siste keisere, i tillegg til Drusus og hans sønn, Germanicus, en av det julisk-claudiske dynastiets mest populære figurer.

En interessant detalj er at Vitellius etter hvert endret på tittelformen. På tidlige serier står det IMP(erator) GERMAN(icus), de senere GERMAN(icus) IMP(erator). Det første arrangementet er uvanlig og minner om måten tittelen ble brukt på i republikkens dager.⁴⁰⁷ Som en allusjon til fortiden kan dette ha vært et poeng i seg selv. I vår periode forteller imidlertid en slik titulering oss at Vitellius er imperator, altså hersker - men samtidig også keiser i Germania, valgt etter Germanias vilje, eller rettere sagt etter viljen til den romerske hærens provinstrøpper.⁴⁰⁸ En alternativ forklaring på den første og noe arrogante tituleringsformen kan formodentlig søkes i en historisk foranledning; blant legionene ved Rhinen var I *Germanica* først ute med å deklare Vitellius som keiser.⁴⁰⁹ Men I *Germanica* hadde ikke alltid vært legionenes tilnavn. Etter å ha tjenestegjort under Octavian fra år 41 f.

⁴⁰⁶ Forside og bakside av denarius. Myntsted: Lugdunum, år 69.

⁴⁰⁷ Som for eksempel IMPERATOR AFRICANUS eller IMPERATOR CRETICUS.

⁴⁰⁸ Mattingly 1965, ccxxiii.

⁴⁰⁹ Tacitus; *Histories*, bok 1, 57.

Kr., mistet den sin opprinnelige ærestittel, *Augusta*, i Spania i år 19 f. Kr.⁴¹⁰ Hærvadlingen må ha gjort seg fortjent til sitt nye navn en gang etter år 16 f. Kr, da den ble forflyttet til Germania. I år 14 var legionen sterkt delaktig under opprøret ved Rhinen. Tacitus lar i sin beskrivelse av oppstanden mennenes felles stemme komme til uttrykk:

”...”The Roman world,” they said, ”was in their hands; their victories aggrandised the State; it was from them that emperors received their titles” ...”⁴¹¹

Drusus den eldre ble offisielt tilkjent ærestittelen *Germanicus* etter sin død i år 9 f. Kr. Men Tacitus’ fremstilling insinuerer at det var nettopp I *Germanica* som opprinnelig gav ham tilnavnet. Hvis så var tilfelle, er det ikke utenkelig, med tanke på den kraft og betydning tittelen fremdels hadde i år 69, at legionen følte den kunne gjenta en tidligere bedrift, og titulerte Vitellius’ *Germanicus* - med det resultat at myntene fikk den noe kuriøse ordlyden IMP(erator) GERMAN(icus).

Den andre og senere formen Vitellius brukte tittelen på, GERMAN(icus) IMP(erator), er mer konstitusjonell og innebærer en mindre faretruende bruk av epitetet, da det henspiller på det tradisjonelle [”Germanias hersker”] - i betydning av at Vitellius hadde overvunnet og beseiret fienden, altså germanerne - selv om han aldri gjorde nettopp dette. Da vi vet at endringen i formbruken på myntinskrripsjonene fant sted etter Vitellius’ principat var anerkjent av senatet, kan vi anta at keiseren og hans myntslåere fant den første og mer utfordrende formen upassende etter at han faktisk og rent formelt hadde tiltrådt embetet.⁴¹²

Som vi har sett forsøkte firekeiserårets tre første tronpretendenter å henvende seg til omverdenen på sitt myntmateriale. Soldater, senat og borgere var alle i målgruppen for propagandaen som kom til uttrykk. Generalene forsøkte seg på samme balansegang, i betydning av å vekselvis understreke eller nedtone sin tilknytning til juli-clauderne, vektlegge de rent militære aspektene, eller vise smidighet med hensyn til rådende konvensjoner for myntenens ordlyd.

Samtidig ser vi, selv om intensjonen var den samme, visse ulikheter i keiserens hovedappeller til rikets borgere: Galba lovet *Libertas*, frihet, Otho *Securitas*, sikkerhet, mens Vitellius tilbød *Concordia* - samhold og harmoni. Til tross for det forskjellige uttrykket, har

⁴¹⁰ OCD 2003, 839.

⁴¹¹ Tacitus; *Annales*, bok 1, 31. (Church og Brodribbs oversettelse).

⁴¹² Mattingly 1965, ccxxiii.

petisjonene dette til felles: ingen av dem kan på noen måte påstås å være dårlige tilbud i en tid preget av politisk kaos, usikkerhet og borgerkrig.

Propaganda i det flaviske myntmaterialet.

Vespasian, firekeiserårets siste utfordrer og endelige seierherre, satt med makten i ti år. Den nye keiserens ambisjon om å etablere et nytt dynasti var aldri en skjult agenda.⁴¹³ Og med dette for øye hadde han et, for ikke å si to avgjørende triumfkort i forhold til sine rivaler, sønnene Titus og Domitian.⁴¹⁴

Nettopp det faktum at Vespasian hadde to potensielle arvtakere ble brukt for alt det var verd. Kombinasjonen av dette og seieren i Judea resulterte blant annet i myntmaterialet som vist på figur 22.⁴¹⁵ Her ser vi en forside preget av keiserens portrett, gjennomført i en svært realistisk stil. Innskriften forteller oss at dette er: IMP(erator) CAES(ar) VESPASIAN(us) AVG(ustus) P(ontifex) M(aximus) TR(ibunica) P(otestate) P(ater) P(atriciae) CO(n)S(ul) III. Myntens bakside viser Titus i full militærutrustning. Han støtter seg på et spyd mens han trækker en hjelm under foten. På hans høyre side ser vi det sørgende Judea, personifisert gjennom en kvinneskikkelse som sitter under et palmetre, symbolet på det overvunne land. Dette, sammen med innskriften IVDAEA CAPTA [”Judea beseiret”] forteller oss at det jødiske opprøret nå var definitivt knust.⁴¹⁶ Samtidig kan mynten være en referanse til Augustus og hans myntserier i forbindelse med seieren ved Actium, lik som den er i sin formulering. Gjenopplivingen av gamle tema på myntene var en del av tidsånden og kan, som vi har sett, sees på som et utslag av bevisst konservatisme hos en regjering som ønsket å knytte seg til en verdig og gloriøs fortid.⁴¹⁷

Andre mynter fra samme periode viser fremstillinger av begge de påtenkte arvtakerne. Myntreversen på figur 23⁴¹⁸ forestiller Titus og Domitian, begge i militærutrustning, stående vendt mot hverandre. Skikkelsen på høyre side er identifisert som Domitian. Han holder et spyd i høyre hånd og en *parazonium* i venstre.⁴¹⁹ På motsatt side ser vi Titus, som i likhet med sin bror holder et spyd i høyre hånd. Innskriften lyder: CAES(ar) AUG(usti) F(ilius) DES(ignatus) IMP(erator) AUG(usti) F(ilius) CO(n)S(ul) DES(ignatus) IT(erum) S(enatus)

⁴¹³ Cassius Dio; *Roman History*, bok 65, 12, Sveton; *Vespasian*, 25.

⁴¹⁴ Vitellius hadde riktignok en sønn, men denne var bare seks år. Han ble, som vi har sett, tatt av dage i tiden etter slaget om Roma i slutten av desember, år 69.

⁴¹⁵ Forside og bakside av sestertius. Myntsted: Ukjent. Vespasian er konsul for tredje gang, hvilket skulle tilsi at mynten ble slått i år 71.

⁴¹⁶ Helt definitivt var det imidlertid ikke, da festningen Masada utholdt ytterligere tre år med beleiring.

⁴¹⁷ Det skal i denne sammenhengen ikke underslås at gjenbruken også kan forklares som en form for naturlig konservatisme hos et folk som var lidenskaplig opptatt av egen historie og tradisjon.

⁴¹⁸ Forside og bakside av as. Myntsted: Tarraco, Spania. Slått i år 71.

⁴¹⁹ En dolk i skjefte, et av offiserenes verdighetstegn.

C(onsulto). [“Caesar (Titus), Augustus’ (Vespasian) sønn, utpekt til imperator, Augustus’ (Vespasian) sønn (Domitian), utpekt til konsul igjen, (mynten er slått) på vegne av det romerske senat”].⁴²⁰ *Designatus* betydde at man var valgt eller utpekt til et embete, men uten at man rent formelt hadde tiltrådt. Innskriften forteller oss at den ene av sønnene ble tilkjent en triumf. At han tituleres som *Caesar* vil i denne sammenhengen si at han er tronfølger. Vi kan av dette slutte at det dreier seg om den eldste, Titus. Den triumfen det er tale om kan settes i sammenheng med seieren over jødene. Dette virker rimelig av den grunn at denne mynten, i likhet med den ovenfor, er i fra Vespasians tredje konsulat, altså år 71. Vespasians yngste sønn, Domitian, har tilsynelatende allerede fungert som konsul ved en tidligere anledning, og er utpekt til embetet en gang til, sannsynligvis for andre gang.⁴²¹

I likhet med sine forgjengere, kom heller ikke Vespasian utenom rent militaristisk pregede myntserier, der henvendelser til troppene stod frem som det sentrale budskapet. Myntreversen avbildet på figur 24⁴²² er et godt eksempel i så måte, samtidig som den inneholder flere andre konnotasjoner. Vi ser to hender forent i et håndtrykk, normalt fortolket som et symbol på den eksisterende harmoni mellom keiser og hærstyrker, som tidligere sett hos Vitellius. Hånden er også et maktsymbol.⁴²³ Standarden med en legionsørn på toppen understreker det militære aspektet i budskapet, sammen med innskriften FIDES EXERCITVVM. S(enatus) C(onsulto) besørger anerkjennelsen av senatets autoritet. Standarden er plassert loddrett på en forstavn, eller baug, tilhørende et krigsskip. Dette kan være en allusjon til Vespasians sjøreise fra Egypt til Roma, i forbindelse med hans hjemreise og påfølgende maktovertakelse, høsten år 70.

Som Tiberius i sin tid forholdt seg til Augustus, fulgte Titus sin fars politiske fotspor på en samvittighetsfull måte i sitt korte principat, også med hensyn til myntmaterialet. Vi ser imidlertid en viss endring i myntportrettenes visuelle karakter. På tidlige avbildninger er hans portretter fysiognomisk knapt til å skille fra hans faderlige opphav. Etter hvert ser vi at Titus avbildninger forandrer seg ved at han fremstilles som stadig yngre og penere, jo lengre vi beveger oss ut i hans regjeringstid. Dette kan ha vært en del av prosessen med å gjøre seg uavhengig fra sin far, en tydeliggjøring av at han nå var *Princeps*, og ikke lenger bare

⁴²⁰ Takk til professor Erik Østby ved Universitetet i Bergen for hjelp med denne oversettelsen.

⁴²¹ Domitian holdt syv konsulater i perioden mellom år 70 og 80, og la muligens allerede på dette tidspunktet et grunnlag for det autokratiske uttrykket som senere skulle gjøre han så forhatt hos senatorstanden.

⁴²² Forside og bakside av sestertius. Myntsted: Tarraco, Spania. Mynten er slått i Vespasians tredje konsulat, år 71.

⁴²³ “...a stray dog picked up a human hand at the cross-roads, which it brought into the room where Vespasian was breakfasting and dropped under the table; a hand being the emblem of power...” (Sveton; *Vespasian*, 5).

Princeps Iuventutis [”kronprins”]. Gjennom denne selvstendigjøringsprosessen, tok Titus i bruk virkemidler og grep vi kjenner igjen fra kunstuttrykket under imperiets første keiser, i den forstand at vi er vitne til en augusteisk idealisering i billeduttrykket. (Figur 25⁴²⁴ sammenlignet med figur 26⁴²⁵).

Et annet trekk ved myntene under Titus’ principat er de såkalte gjenopprettelsesseriene.⁴²⁶ Disse tjente et dobbelt formål. For det første preserverte de minnet om berømte mynter fra imperiets første tid, som på dette tidspunktet må ha vært sjeldne, om ikke helt gått ut av sirkulasjon. For det andre påminnet myntene den offentlige bevisstheten om kontinuiteten mellom imperiets første og andre dynasti. Gjenbruk av tidligere motiv og meningsinnhold forekom også under Vespasian og hans forgjengere, men under Titus taler vi om direkte kopier av gamle typer. Keiseren annonserer i tillegg at han fornyer gamle serier ved å innskrivere *RESTITVIT* [”restituert”] på myntene. Listen av personer hvis mynter ble fornyet var etter alt å dømme valgt med omhu. Av tidligere keisere finner vi Augustus, Tiberius, Claudius, Galba og selvsagt Vespasian.⁴²⁷ Gaius, Nero, Otho og Vitellius er utelatt. Listen står i så måte tilbake som et vitnesbyrd på hvem det flaviske dynastiet under Titus mente fortjente en slik heder. Av disse gjenopprettelsesseriene var kanskje *Divvs Augustus* [”den guddommelige Augustus”] spesielt passende, sett i lys av Vespasians guddommeliggjøring (figur 27).⁴²⁸ Selv om Vespasian tilsynelatende fant ideen om guddommeliggjøring underholdende rent personlig, var det aldri noe spørsmål om det nye dynastiet skulle forsake denne formen for evigvarende ære.⁴²⁹

Domitians mynter ble i den umiddelbare tiden etter hans maktovertakelse slått over samme lest som hans bror og forgjenger. Utover i hans principat ser vi imidlertid en frigjøring av uttrykket, da stilen utvikles i retning av en mer ledig og selvstendig fremstillingsform. Vi får også et høyere artistisk nivå i myntmaterialet mot slutten av hans principat.⁴³⁰ Som den første keiser siden Vitellius, tok Domitian tittelen *Germanicus* etter å ha beseiret chatterne, en mektig germansk stamme i år 83.⁴³¹ Seieren over chatterne var ingen liten bedrift, da deres militære og sosiale organisering var nådd et høyere utviklingsnivå enn hva som var tilfellet

⁴²⁴ Forside av sestertius. Myntsted: Roma. Slått under Titus’ åttende konsulat, år 80-81.

⁴²⁵ Forside av denarius. Myntsted: Lugdunum, år 13 eller 14.

⁴²⁶ Mattingly 1966. ixxvii.

⁴²⁷ Om rehabiliteringen av Galbas minne, se side 114 f. i denne oppgaven.

⁴²⁸ Forside av As med posthumt portrett av Augustus. Myntsted: ukjent. Slått mellom år 79 og 81.

⁴²⁹ Vespasians siste spøk på dødsleiet var i følge Sveton: ”...Dear me! I must be turning into a god...” (Sveton; *Vespasian*, 25).

⁴³⁰ Mattingly 1966, ixxxiii, xcvi.

⁴³¹ Sveton; *Domitian*, 13.

med andre, samtidige stammer av germansk opprinnelse.⁴³² Så i motsetning til Vitellius' fabulering og ønsketenkning med hensyn til tittelbruken, var dette en høyst reell seier. At chatterne var blant stammene Drusus den eldre beseiret i år 12 f. Kr., og hans sønn førte kampanjer mot i år 15, gjorde navneadopsjonen enda mer passende. Samtidig forteller dette oss at valget med å etablere en forbindelse til romerfolkets store kjæledegge, Germanicus, fremdeles var hensiktsmessig.

Mynter i forbindelse med keiserens seier og påfølgende triumf over germanerne ser vi et eksempel på i figur 28.⁴³³ Forsiden viser Domitians portrett i profil, prydet med laurbærkrans. Innskriften erklærer at dette er IMP(erator) CAES(ar) DOMITIAN AVG(ustus) GERMA(nicus) CO(n)S(ul) XI. Myntens bakside viser en overvunnet Germaner med hendene bundet på ryggen. Et skjold ligger ved hans føtter. Han ser seg over skulderen, som om han skuer ned på kvinnen, symbolet på det beseirede Germania, som sitter bak han. Bak og over begge figurene ser vi en seierstrobe bestående av en kappe, en hjelm og to skjold med kryssede spyd i bakkant. Innskriften lyder som seg hør og bør GERMANIA CAPTA, og er i så måte modellert etter Vespasians IUDAEA CAPTA. Forskjellen ligger hovedsakelig i vektleggingen av det germanske elementet, slik det fremtrer i form av de avlange skjoldene og figurenes påkledning, herunder mannen og seierstrobeets kappe.

Domitan var den første regjerende keiseren siden Claudius som dro ut i felten i egen person. Dette, sammen med hans dyktighet som hærfører og en solid økning av legionærenes sold, gjorde sitt til at han ble umåtelig populær blant troppene, hvilket gjenspeiles i det store antallet militaristiske myntserier som ble slått under hans principat.⁴³⁴

Synopsis.

Før vi går over på statuematerialet, synes det hensiktsmessig med en kort sammenfatning av hvilke funn det numismatiske materialet har frembrakt, i forhold til oppgavens problemstilling.

Vi har sett at firekeiserårets tre første tronpretendenter forsøkte å henvende seg til omverdenen med sitt myntmateriale, og at soldater, senat og borgere alle var i målgruppen for propagandaen som ble uttrykt. Generalene forsøkte seg på samme balansegang, gjennom vekselvis å understreke, eller nedtone sin tilknytning til juli-clauderne. Samtidig ble symbolikk med klare militære konnotasjoner aksentuert på materialet som ligger til grunn. Hadde romerrikets andre keiserdynasti etterfulgt det første på en fredelig måte, ville muligens

⁴³² OCD 2003, 320.

⁴³³ Forside og bakside av sestertius. Myntsted: Roma. Slått i Domitians ellevte konsulat, år 85.

⁴³⁴ Sveton; *Domitian*, 7.

en stillferdig fortsettelse av den eksisterende imperiale tradisjon, vært det mest naturlige å forvente. Slik gikk det imidlertid ikke. Det flaviske keiserhuset ble født av krig, kaos og forvirring. Som resultat fikk Vespasian en rekke prekære oppgaver i fanget etter sin maktovertakelse. Skulle den imperiale konstitusjonen overleve, fornyes og videreføres, var det tvingende nødvendig å pasifisere imperiet, rehabilitere økonomien og gjenoppbygge landet. Keiserens bedrifter, intensjoner og familie måtte presenteres. Og budskapet formidles gjennom tilgjengelige informasjonskanaler, på en måte som ikke levnet noen tvil om hvem som forsørget imperiets nyvunne stabilitet. Samtidig var et skinn av kontinuitet en nødvendighet. Uttrykksformen måtte dermed på en og samme tid opptre som trygt forankret i det augusteiske rammeverket, samtidig som den fremstod som selvstendig, uavhengig og distinkt.

I forhold til det numismatiske materialet, ble løsningen på problemet en subtil balansegang mellom ulike referanserammer. Disse bestod av flaviske proklamasjoner, intensjoner og bedrifter, pakket inn i et visuelt uttrykk med klare republikanske røtter. I kombinasjon med Augustus' ideologiske skjema, fremstår dette som et tilsynelatende nytt idiom. Slik var det imidlertid ikke, da det flaviske myntuttrykket visuelt sprang ut fra borgerkrigene, som en videreføring av den galbanske fremstillingsformen. Rent konseptuelt inneholdt myntenens ordlyd lite nytt, flaverne beholdt det meningsbærende apparatet som Augustus hadde lagt for dagen. Vi kan i så måte ikke tale om noen radikal endring med hensyn til det flaviske myntuttrykket. Formelen var fremdeles, til tross for enkelte grep, både tradisjonstro, gjenkjennelig, og velfungerende.

Det samme må kunne sies om det nye herskerdynastiets militaristiske myntserier. Det går en rød tråd fra Octavians AEGYPTO CAPTA til Domitians GERMANIA CAPTA. Begge formidlet, til tross for avstanden i tid mellom dem, militær triumf og handlekraft. Mynter med inskripsjoner lydende FIDES EXERCITVVM og militær symbolikk, som hender forent i håndtrykk, standarder og legionsørn, må vurderes som rettet mot soldatene. Vi kan konkludere med at flaverne, i likhet med sine forgjengere, ikke kom utenom mynter der appeller til troppene stod frem som det sentrale budskapet.

Statuematerialet.

Opprinnelig var hensikten med en analyse av keiserportretter, i form av statuer, å påvise et stilbrudd med hensyn til hvordan firekeiserårets tronepretendenter ønsket og fremstille seg selv i forhold til sine forgjengere. Tanken var å undersøke om dette stilbruddet kunne være en del av prosessen med og knytte til seg legionenes troskap, gjennom og ta avstand fra visse

del, samtidig som en forsøkte å assosiere seg med andre deler av det julisk-claudiske keiserhuset. Oppdagelsen av at det eksisterer svært få eksemplarer av de tre første tronpretendentenes statueportretter, medfører imidlertid at en pålitelig indre komparasjon mellom Galba, Otho og Vitellius blir umuliggjort. Den rent visuelle sammenligningen vil av den grunn bli begrenset til en komparasjon mellom det julisk-claudiske og det flaviske statueuttrykket. Dette gjøres med henblikk på å undersøke hvordan og hvorfor det nyetablerte dynastiet brøt med den etablerte herskerideologien, slik den kom til uttrykk i det julisk-claudiske statuematerialet. En redegjørelse for hvilke statuer av de tre første tronpretendentene som faktisk eksisterer, gjennom å skille mellom hva som er originaler, og hva som er ettertidens kopier, synes allikevel å være på sin plass i denne fremstillingen, dels for å klargjøre uenigheter i forskningsdebatten, dels for å redegjøre for den romerske sedvanen *damnatio memoriae*.

I forlengelsen av arbeidet med statuematerialet, har en interessant og megetsigende innfallsvinkel å bruke denne formen for uttrykk på, åpenbart seg. Det viser seg at keiserens statuer i enkelte tilfeller var intimt knyttet sammen med deres fall. Ved å se nærmere på de litterære kildenes beskrivelser av episoder der keiserens avbildninger er knyttet sammen med omstendigheter som omhandler legionærenes lojalitetsforhold, håper jeg at relasjonene keiser - soldat - lojalitet kan belyses nærmere.

Det romerske statueportrettet.

Det romerske portrettet hadde sitt opphav i skikker fra den tidlige republikkens dager. Den gang ble voksmasker av avdøde og fremtrede familiemedlemmer oppbevart sammen med elitens helligdommer i deres hushold, og vist frem ved spesielle anledninger.⁴³⁵ Dette kom sannsynligvis i stand som en inspirasjon fra den etruskiske og hellenistiske fortiden. Senere trådte portrettet frem som en form for offentlig hukommelse. Denne typen uttrykk ble fremvist på viktige steder i det offentlige rom, som for eksempel på Forum Romanum. Å reise en statue, enten av seg selv, eller av berømte forfedre, var i likhet med myntene et viktig propagandaredskap for datidens mektige personer. Romerne synes dermed å ha vært mer liberale med hensyn til statuer som fremstilte egen person, enn selvportrett på mynter i republikkens dager.⁴³⁶

Det som særlig kjennetegner det senrepublikanske portrettet er dets realisme. Dette ønsket om å fremstille en person mest mulig realistisk, har blitt forklart gjennom romernes tro

⁴³⁵ Brilliant 1974, 166.

⁴³⁶ Hannestad 1988, 32.

på at det individuelle hos en person lå i vedkommendes ansiktstrekk. Dette står i en sterk kontrast til det klassiske, greske idealet, hvor en persons essens var ment å finnes i både kropp og hode, der disse formet en uatskillelig helhet.⁴³⁷ Et godt eksempel, både på den senrepublikanske portrettstilen, og på ønsket om å formidle et budskap, finner vi i to bevarte marmorhoder av Pompeius. På det første (figur 29)⁴³⁸ er Pompeius, som fikk tilnavnet *Magnus* [”den store”] etter sitt forbilde Alexander den store i år 81 f. Kr, fremstilt med en hårfrisyrer som etterligner portretter av den makedoniske hærføreren. At Pompeius identifiserte seg selv med Alexander, støttes av Plutark i hans *Livsskildringer*.⁴³⁹ Det andre bevarte portrettet av Pompeius viser ham også med trekk som etterligner, og kan identifiseres med hans store forbilde. Gjengivelsen, som er sterkt restaurert, fremstiller den romerske generalen med hodet vendt til ene siden, samtidig som han skakker til høyre og fester blikket oppover (figur 30).⁴⁴⁰ Alexander hadde, igjen i følge Plutark, en forsiktig vridning av hodet til den ene siden, og statuer skildrer han gjerne med blikket fiksert oppad.⁴⁴¹ (Figur 31).⁴⁴² Disse portrettene av Pompeius markerer for alvor starten på en trend der statuer av egen person ble brukt som politisk propaganda.⁴⁴³

Andre portrett som gjenspeiler det senrepublikanske ideal, er fremstillinger av Julius Caesar. På figur 32⁴⁴⁴ beskrives alle ansiktstrekk ned til minste detalj. Gjengivelsen utlyser intensitet, viljestyrke og personlighet. Men til tross for at H. P. L’Orange fremhever at Caesars portrett kun viser den personen som alle så,⁴⁴⁵ og i så måte fullt ut kan assosieres med datidens ideal, aner vi likevel en forskjønning i fremstillingen, da Caesar fremstilles med intakt hår. Vi vet fra Sveton at Caesar var skallet, og at dette var noe som han tok seg nær av.⁴⁴⁶ Figur 33⁴⁴⁷ viser Caesar i en mer usminket utgave, da portrettet her er tilvirket med

⁴³⁷ Kleiner 1992, 31.

⁴³⁸ Marmorportrett av Pompeius, kopi fra tidlig keisertid (clauderne). Funnsted: Licinernes grav (en familie beslektet med Pompeius), Via Salaria, Roma i 1885. Utstilt i Ny Carlsberg Glyptotek, København.

⁴³⁹ Plutark; *Pompeius*, 2.

⁴⁴⁰ Marmorportrett av Pompeius, kopi fra tidlig keisertid (clauderne). Utstilt i Museo Archeologico, Venezia.

⁴⁴¹ Plutark; *Alexander*, 4.

⁴⁴² Marmorportrett av Alexander den store, antakelig en original fra rundt år 330 f. Kr. Utstilt i Akropolis-museet, Athen.

⁴⁴³ Kleiner 1992, 42.

⁴⁴⁴ Posthumt marmorportrett av Julius Caesar. Utstilt i Pisa, Campo Santo. Tyske arkeologiske institutt, Roma.

⁴⁴⁵ L’Orange 1969, 13.

⁴⁴⁶ ”...His baldness was a disfigurement which his enemies harped upon, much to his exasperation; but he used to comb the thin strands of hair forward from his poll, and of all the honours voted him by the Senate and People, none pleased him so much as the privilege of wearing a laurel wreath on all occasions - he constantly took advantage of it ...” (Sveton; *Julius Caesar*, 45).

⁴⁴⁷ Marmorportrett av Julius Caesar. Funnsted: Tusculum (dagens Frascati). Utstilt i Castello di Aglie, Torino.

mindre hårprakt. Denne fremstillingen er antatt å være samtidig med diktatoren, og er datert til ca. 44 f. Kr.⁴⁴⁸

Det julisk-claudiske keiserportrettet.

Keiserportrettet var i julisk-claudisk tid allesteds nærværende. Vi må huske at den jevne borger i det romerske imperium aldri så keiseren i egen person. Betydningen av hvordan den herskende princeps ble fremstilt på sine portretter må dermed ha vært av stor interesse for ham. Som et symbol på, og som en personifisering av systemet og mannen som besørget stabilitet og orden, kunne statuer av den regjerende keiser skues over hele det romerske imperium. I og med at keiseren stod i et spesielt forhold til gudene, ble hans bilde oppstilt rundt om i rikets templer. Av samme årsak ble bildet også båret i prosesjoner på lokale helligdager, for å feire de goder keiseren brakte til imperiet og dets borgere. Dette var tilfelle allerede under Augustus, selv om han ikke tillot denne praksisen i selve Roma.⁴⁴⁹ Augustus er det romerske statsoverhode hvis portrett det er bevart flest eksemplarer av.⁴⁵⁰ Som Romas første keiser benyttet han seg til det fulle av de mulighetene som lå i kunst som politisk propaganda. Hans portretter er spesielt interessante i et kunsthistorisk perspektiv, da de bryter fullstendig med republikkens realistiske ideal. Den augusteiske kunst startet imidlertid ikke i et vakuum, men hentet inspirasjon fra det idealistiske billeduttrykket som var dominant i klassisk, gresk tid. Ved å forene dette med historie, lov, sosialpolitikk, religion, kunst, litteratur og arkitektur, bygde Augustus en hel ideologi rundt sin egen person. Denne ideologien ble omhyggelig ivaretatt av hans etterfølger Tiberius, endret under Gaius og Claudius - og til slutt pervertet og ødslet bort av Nero.

Samtlige bevarte portretter av Augustus fra keisertiden viser en mild, men samtidig ærverdig og viljesterk mann i sin beste alder.⁴⁵¹ Det er et poeng at keiseren fremstilles som ung, idealisert og livskraftig. Augustus fikk aldri bli gammel på de gjengivelser som er bevart av ham. Det passet ikke inn i den augusteiske ideologi å la herskeren eldes. Evig ungdom ble på denne måten en garanti for stabilitet, kraft og vitalitet. (Figur 34).⁴⁵²

Portrettutviklingen i etterfølgeres statuemateriale forløper på lignende vis som myntmaterialet. Tiberius, som ønsket å understreke sine bånd til Augustus, ser i likhet med sin

⁴⁴⁸ Kleiner 1992, 45.

⁴⁴⁹ Sveton; *Augustus*, 52.

⁴⁵⁰ Med Hadrian som en god nummer to.

⁴⁵¹ Portrettene av triumviren Octavian forholder seg noe annerledes. Den kommende keiseren er på disse avbildet som mer intens og temperamentsfull.

⁴⁵² Marmorportrett av Augustus fra mellom år 4-14 Funnsted: amfiteateret i Fayum, Egypt. Utstilt i Ny Carlsberg Glyptotek, København.

forgjenger svært ungdommelig ut, til tross for at han var femtiseks år da han kom til makten. Et godt eksempel er statuen på figur 35.⁴⁵³ En sterkt idealisert tilvirkning, med skarpe linjer, klare trekk, og detaljløs overflate preger portrettet, som viser Tiberius i midten av førtiårene.

Også Gaius' portretter (figur 36)⁴⁵⁴ viser en ung, idealisert juli-claudier.⁴⁵⁵ Men i motsetning til sin forgjenger, var Gaius en ung mann i midten av tjuårene da han kom til makten. Få portretter av keiseren er bevart, dels på grunn av hans korte regime, dels på grunn av hans særdeles dårlige ettermæle. Til tross for at mange av hans statuer ble ødelagt eller omarbeidet etter at han ble tatt av dage, ble han takket være etterfølgeren, Claudius, ikke offisielt gjenstand for *damnatio memoriae* etter sin død.

Claudius hadde en dyp respekt for både Augustus og Tiberius. Ønsket om å knytte seg til sine forgjengere er reflektert i de mange dynastiske gruppeportrettene som ble tilvirket under hans regime. To interessante utviklinger kan observeres i det claudiske statuematerialet, hvorav begge skues i den såkalte Lanuviumstatuen (figur 37).⁴⁵⁶ For det første er Claudius fremstilt med en guddoms attributter mens han fremdeles var i live, da septeret og ørnen er symboler som assosieres med Jupiter. Riktignok kan de litterære kildene fortelle oss at Gaius fikk statuer av greske guder omarbeidet til ligner ham selv, men ingen av disse har overlevd frem til våre dager.⁴⁵⁷ For det andre ser vi for første gang et tydelig brudd med det augusteiske idealet, der keiseren fremstilles som evig ung. Claudius er på Lanuviumstatuen gjengitt som middelaldrene, rettnok med idealisert kropp. Tilbakevendingen til det realistiske idealet henger sammen med en fornyet interesse for republikkens kunstuttrykk. Denne gjenopplivingen av det republikanske symbolspråket kan ha sammenheng med keiserens forsøk på å balansere mellom statens ulike maktfraksjoner. Senatet var, som vi allerede har vært inne på, for en restaurering av republikken etter Gaius' død. I motsetning til sin forgjenger respekterte Claudius senatet som institusjon. Men til tross for dette nøyte han ingen høy grad av popularitet blant senatorene, mellom annet på grunn av måten han kom til makten på. Gjenopplivingen av det republikanske idealet kan dermed ha vært en allusjon til

⁴⁵³ Marmorportrett av Tiberius fra mellom år 4-14. Funnsted: amfiteateret i Fayum, Egypt. Ble funnet sammen med Augustusportrettet avbildet på figur 33. Utstilt i Ny Carlsberg Glyptotek, København.

⁴⁵⁴ Marmorportrett av Gaius fra år 37 eller 38. Funnsted: Istanbul. Utstilt i Ny Carlsberg Glyptotek, København.

⁴⁵⁵ Idealisert i den forstand at Gaius ifølge Sveton var skallet (Sveton; *Gaius*, 50). Keiseren avbildes på samtlige bevarte portrett med inntakt hår.

⁴⁵⁶ Marmorstatue av Claudius fra år 42-43. Dateringen er fastslått på bakgrunn av en inskripsjon på statuens base. Funnsted: Lanuvium (dagens Lanuvio). Utstilt i Sala Rotonda, Vatikan-museet, Roma.

⁴⁵⁷ Gaius skal blant annet ha ønsket å flytte Phidias' Zeus-statue fra Olympia til Roma for omhugging. (Sveton; *Gaius*, 22. Cassius Dio; *Roman History*, bok 59, 28). Denne kolossalstatuen var svært berømt i sin samtid. Erttertiden har kanonisert den som et av antikkens syv underverk.

republikken, en hentydning til senatets fordums makt, og et signal til eliten om keiserens respekt for de senatoriske verdier.

I likhet med Gaius eksisterer det få portretter av Nero (figur 38).⁴⁵⁸ Den sistnevnte ble som den første keiser offisielt erklært for *damnatio memoriae* etter sin død. Dette, sammen med at en del portretter av Nero er omarbeidinger av tidligere keisere, gjør etableringen av en typologisk og kronologisk sekvensrekke problematisk. Til tross for at Nero aldri nådde en alder der han kunne avbildes som gammel, ser vi en videreføring av den realistiske trenden som startet under Claudius, i den forstand at vi kan observere en aldringsprosess i hans bevarte portretter. Han fremstilles først som en ung julisk-claudisk prins, deretter som en moden ungdom, for å til sist bli portrettert som korpulent og utsvevende.

Vi ser av dette at keiserens portrett var blitt et ganske annet under Nero enn hva som var tilfellet under Augustus. I tidlig julisk-claudisk tid ble keiseren preservert i Augustus' klassiske tradisjon. Denne praksisen skulle senere bli gjenopptatt under keisere som Trajan, Hadrian og Konstantin den store.⁴⁵⁹ Forandringene i kunstuttrykket som ble introdusert av Claudius og videreført av Nero, kom til å danne basisen for hvordan firekeiserårets tronepretendenter og det påfølgende flaviske dynastiet ønsket å fremstille seg selv. Denne trenden ble vel et hundre og seksti år etter firekeiserårets borgerkriger gjenopptatt av de såkalte soldatkeiserne.

Det flaviske bruddet med juli-claudernes statueuttrykk.

Som vi har sett, konstruerte flaverne et egenartet og distinkt formspråk på sitt myntmateriale gjennom å kombinere flaviske bekjentgjørelser med det augusteiske ideal, innsvøpt i et visuelt uttrykk med klare republikanske røtter. På de flaviske statueportrettene ser vi en noe annerledes tendens. Forskjellen ligger i at det kunstneriske uttrykket får stå friere og mer uavhengig av den augusteiske konvensjonen. Vespasians statueportretter markerer et skarpt stilbrudd med hvordan de første juli-clauderne valgte å fremstille seg selv.⁴⁶⁰ Under Vespasian var det republikkens realisme som ble rettesnoren. Og keiseren er gjerne tilvirket som en sterk og handlekraftig leder, hvis bilde gir militære assosiasjoner. Men i likhet med det augusteiske, startet heller ikke det flaviske kunstuttrykket i et vakuum. Visuelt var

⁴⁵⁸ Marmorportrett av Nero fra omtrent år 59. Funnsted: Palatinhøyden, Roma. Utstilt i Museo Nazionale delle Terme, Roma.

⁴⁵⁹ Med den forskjell at disse keiserne fremstår som evig middelaldrene, fremfor evig unge på sine portretter.

⁴⁶⁰ Kleiner 1992, 172.

fremstillingsformen en fortsettelse av trenden som Claudius påbegynte, Nero videreførte og Galba fullførte - i alle fall slik den sistnevnte fremstår på det numismatiske materialet.

Periodens rådende paradigme kommer tydelig frem i portrettet av Vespasian vist på figur 39.⁴⁶¹ Her fremstilles keiseren som den sekstiåringen han var, som en mann merket etter et langt liv i felten. Ansiktet er eldet, hårfestet høyt, de smale leppene syns å skjule et tannløst smil. Borte er den sterkt idealiserte tilvirkingen. Borte er fremstillingen av keiseren som evig ung. De detaljløse overflater, klare trekk og skarpe linjer som preget de første julisk-claudiske keiserens tilvirkninger, er nå erstattet med en nesten ubarmhjertig realisme. Vi kan kanskje hevde at Svetons beskrivelser av keiseren som handlekraftig, jordnær og nøktern i sin væremåte, stemmer godt overens med de assosiasjoner portrettet gir iaktakeren.⁴⁶²

På figur 40⁴⁶³ ser vi en statue av Titus, fremstilt som hærfører iført militærutrustning og *paludamentum*.⁴⁶⁴ Høyre arm er hevet i en gest, som om han adresserer sine tropper. Statuen ble funnet i Herculaneum og må derfor stamme fra tiden før Vesuvs utbrudd den 24. august, år 79. Den kan dermed være et av de første portrett av Titus som keiser, da han overtok etter sin far i juni samme år. Rustningens utsmykning er hevdet å være av ren dekorativt karakter og inneholder trolig ingen politiske konnotasjoner.⁴⁶⁵ Rent utseendemessig ser keiseren ut som en yngre utgave av sin far. Hårfrisuren og ansiktets tilsynelatende polerte tilvirkning skulle tilsi et augusteisk forbilde. Men her er ingen lange lokker i nakken som hos juliclauderne. Håret er kortklippet, slik det seg hør og bør for en soldat i felten.⁴⁶⁶ De forfinede ansiktstrekkene er erstattet med et maskulint og kraftfullt uttrykk. Og ser vi nøye etter, kan fine linjer i pannen skues, hvilket tilfører portrettet den nødvendige modenhet og erfaring. Som på myntmaterialet følger Titus sin fars fotspor. Da keiseren kun fikk regjere i vel to år før han døde av naturlige årsaker, må spørsmålet om han ville fulgt sin fars eksempel med å eldes i sine avbildinger stå åpent.

I likhet med Vespasian er mange bevarte statueportretter av Domitian bearbeidelser av Neros gjengivelser. Men i motsetning til sin far, er Domitian ofte avbildet med en hårfrisyrer som er

⁴⁶¹ Marmorportrett av Vespasian, mest sannsynlig tilvirket under keiserens regjeringstid. Funnsted: Napoli. Utstilt i Ny Carlsberg Glyptotek, København.

⁴⁶² Sveton; *Vespasian*, 8, 12.

⁴⁶³ Marmorstatue av Titus. Funnsted: Herculaneum. Utstilt i Museo Nazionale, Napoli.

⁴⁶⁴ En slags kappe brukt av soldater generelt og generaler spesielt.

⁴⁶⁵ Kleiner 1992, 173.

⁴⁶⁶ For å unngå luseplager.

umiskjennelig julisk-claudisk. På samme måte som det var mulig å omarbeide ansiktstrekk, skulle det la seg gjøre for tidens portrettører å forandre en statues hårfrisyre. Da dette ikke ble gjort, kan vi anta at Domitian, i alle fall på sine statueportretter, ønsket å identifisere seg med juli-clauderne i sterkere grad enn det hans to forgjengere var villige til å gjøre. Svetons hentydning om at Domitian var fascinert av Tiberius underbygger dette.⁴⁶⁷ De litterære kildene fremhever gjerne Domitians egenrådige og autokratiske fremtreden. Domitian ville være mer enn bare *princeps*.⁴⁶⁸ Med ham kommer betegnelsen *dominus et deus* [”herre og gud”] for første gang inn i den romerske keisers titulatur.⁴⁶⁹ Som vi har vært inne på, var Domitian en dyktig hærfører. Kanskje det er kombinasjonen av disse forholdene som kommer til uttrykk i keiserens sene avbildninger. Figur 41⁴⁷⁰ er i motsetning til mange av Domitians portretter ikke en bearbeiding av Neros, og kan dermed tjene som et passende eksempel.⁴⁷¹ Med hodet vendt skarpt til venstre gir bildet en gjenklang av Alexander, hvilket er passende nok for en general som personlig ledet sine tropper i felten. Måten håret er modellert på, er også hevdet å illudere Alexander og de hellenistiske konger.⁴⁷² På en annen side kan keiserens intakte hårmanke antyde en forskjønnelse av hans utseende. I følge Sveton var ikke Domitian bare skallet, han var også svært sensitiv i forhold til egen fysiognomi, som beskrives i mindre panegyriske vendinger. Domitians skallethet forhindret han imidlertid ikke å skrive en manual om hårpleiens kunst.⁴⁷³ På samme måte som Sveton beskrev Gaius og Nero i heller uvennlig ordlag, kan hans karakteristikker av Domitians lite attraktive utseende vel gjerne være en oppkonstruert og negativ refleksjon av det som forfatteren oppfattet som tvilsomme aspekter ved keiserens moralske karakter.

Likeledes som det nye dynastiet hadde et behov for å skape sin egen identitet på myntmaterialet, var det nødvendig å kreere et rom for seg selv på de keiserlige statueportretter. Og det republikanske idealets renessanse, slik det fremstår i det flaviske portrettets skarpt artikulerte realisme, kan vanskelig tenkes å ha vært noe annet enn en reaksjon på den retningen principatet som institusjon hadde tatt under den siste juli-clauder.

⁴⁶⁷ ”...No longer bothering with either history or poetry...he [Domitian] now read nothing but Tiberius’ notebooks and official memoirs...” (Sveton; *Domitian*, 20). I likhet med myntportretter, kan statueportretter overfortolkes. Det kan tenkes at Domitian faktisk hadde en slik frisyre.

⁴⁶⁸ *Princeps* er her ment i betydningen [”statens førstemann”]. Se OCD 2003, 1246 f.

⁴⁶⁹ Sveton; *Domitian*, 13.

⁴⁷⁰ Marmorportrett av Domitian, tilvirket rundt år 88. Utstilt i Museo del Palazzo dei Conservatori, Campidoglio, Roma.

⁴⁷¹ Kleiner 1992, 177.

⁴⁷² L’orange 1967, 41.

⁴⁷³ Sveton; *Domitian*, 18.

Kimen til flavernes uttrykksform finner vi i stilendringen Claudius introduserte på det keiserlige statueportrettet. Flavernes gjengivelser hadde med andre ord røtter tilbake til det forrige keiserhuset. Men det var Galba, med sitt definitive brudd med den augusteiske tradisjon, som fremstod som den tydeligste inspirasjonskilden til det uttrykket flaverne valgte å kultivere på sine statueportretter. Denne mer militaristiske fremstillingsformen kan godt tenkes å ha appellert i større grad til imperiets soldater enn uttrykket som ble kommunisert under juli-clauderne, og passet dermed utmerket inn i det nye dynastiets herskerideologi.

Statuer av firekeiserårets tre første tronpretendenter.

D. Kleiner hevder i sin monografi *Roman Portraiture* at det ikke eksisterer noen statuer av firekeiserårets to første utfordrere, Galba og Otho, som med sikkerhet kan identifiseres på bakgrunn av kronologi, utviklet ved hjelp av numismatiske portretter.⁴⁷⁴ Det finnes en hel del avbildninger som uriktig fremstiller tronpretendentene, i tillegg til en rekke kopier fra renessansen og barokken. (Figur 42, 43, 44, 45, 46 og 47).⁴⁷⁵ Disse portrettene ble i sin tid tilvirket for å fylle lakuner i keiserkronologiene, og er i så måte et produkt av sin tids interesse for alt som gav smak av antikk tilhørighet. Kopiene kan godt tenkes å være basert på tapte originaler, men eventuelle forhold rundt dette kan ikke vites med sikkerhet.⁴⁷⁶ Kleiners påstand utfordres imidlertid av nyere forskning, representert ved E. Varner. Han fremholder i *Mutilation and Transformation. Damnatio Memoriae and Roman Imperial Portraiture*, at det finnes to statuer, en av Galba og en av Otho, som er bekreftet å være av de to keiserne.⁴⁷⁷

Et viktig moment relatert til det sparsomme antallet bevarte statuer av firekeiserårets første tronpretendenter, er en romersk sedvane kalt *damnatio memoriae* [”minnets forbannelse”].⁴⁷⁸ Utrykket dekker et vidt spekter av post mortem bannlysinger mot et individs minne og monumenter. Vi kan skille mellom offisielle, utstedet av senatet eller en keiser, og uoffisielle, som innebar ødeleggelse iverksatt av hæren, privatpersoner, eller lignende. Under principatet bestod *damnatio memoriae* rent fysisk i at en styrtet keisers portretter ble systematisk ødelagt eller omarbeidet til å ligne andre keisere. Det er i denne sammenheng blitt

⁴⁷⁴ Kleiner 1992, 168 f.

⁴⁷⁵ Figur 41: ”Galba”. (Utstilt i Museo del Palazzo dei Conservatori, Campidoglio, Roma). Figur 42: ”Galba”. (Utstilt i Museo del Palazzo dei Conservatori, Campidoglio, Roma). Figur 43: ”Otho”. (Utstilt i Palazzo Nuovo, Kapitelmuseet, Campidoglio, Roma.) Figur 44: ”Otho”. (Usikkert hvor denne er utstilt pr. i dag). Figur 45: ”Vitellius”. (Utstilt i Museo Palazzo Nuovo, Campidoglio, Roma.) Figur 46: ”Vitellius”. (Utstilt i Museo Nazionale della Civita romana, Roma).

⁴⁷⁶ Takk til professor Niels Hannestad ved universitetet i Aarhus for hjelp med å skille kopier fra originaler.

⁴⁷⁷ Varner 2004, 106 f. Niels Hannestad er også av den oppfatning at det eksisterer en original Otho. Hannestad 1988, 327, figur 5 og 6.

⁴⁷⁸ Utrykket *damnatio memoriae* har ingen antikk autoritet, men dukket først opp på slutten av 1600-tallet. Uansett reflekterer betegnelsen godt romernes opptatthet av konseptene minne og berømmelse. Se Varner 2004, 2 ff. for utførlig beskrivelse av fenomenet.

fremholdt at poenget med utstedelse av denne typen edikt ikke nødvendigvis var at offeret skulle glemmes i ordets rette forstand, men at det skulle tydeliggjøres for omverdenen at vedkommende var uverdigg en sosial eksistens.⁴⁷⁹

I tillegg til dette har et bestemt trekk ved flavisk kunst skapt forvirring med hensyn til periodens portretter, og da spesielt de galbanske. Fremstillinger av eldre mannspersoner i utførlig realistisk stil var svært populære i denne perioden, hvilket har medført at en rekke antikke portretter som tidligere har blitt tatt for å være Galba, i ettertid har vist seg å være fremstillinger av samtidens private borgere. Dette, sammen med det faktum at ingen av de tre første keiserne av år 68 og 69 fikk regjere spesielt lenge, ligger til grunn for det heller beskjedne utvalget av portretter i form av statuer.

Som nevnt har det hersket en viss uenighet blant forskerne angående eksistensen av originale statueportrett av Galba og Otho. Følgende eksempel kan tjene som en illustrasjon på kontroversen vedrørende generalenes avbildninger. Figur 48⁴⁸⁰ viser det som er hevdet å være den eneste godt bevarte statuen som eksisterer av Galba. Dette portrettet, utstilt i Vatikanmuseet i Roma, har vært gjenstand for en lang faglig debatt med hensyn til hvem det egentlig forestiller. R. R. R. Smith har identifisert statuen som en hellenistisk hersker omarbeidet til Nerva.⁴⁸¹ E. Fabbricotti og N. Hannestad er av den oppfatning at det er Galba,⁴⁸² mens C. C. Vermeule fremholder Nerva.⁴⁸³ Varner, som er den siste som har beskjeftiget seg med spørsmålet, er av den oppfatning at vi her har å gjøre med et portrett opprinnelig ment å forestille Domitian, som ble gjenstand for *damnatio memoriae* etter sin død. Etter Domitians bortgang ble statuen omarbeidet til hans etterfølger, Nerva. Varner argumenterer for sin påstand gjennom å påpeke at portrettet bærer deler av Nervas karakteristiske fysiognomi, samtidig som Domitians distinkte hårfrisyrer fremdeles kan skues på venstre side av hodets øvre nakkeparti. Statuen ble oppdaget under pave Benedict XIV sitt pontifikat i 1767. Den ble funnet ved Lateranet i Roma, i nærheten av Aurelians mur. Kort tid etter ble den gjenstand for en omfattende restaurering, noe som har bidratt til en ytterligere komplisering av identifikasjonen.⁴⁸⁴

Hva sier dette om statuens forestillingsforhold? Størrelsen og fremstillingen som Jupiter tilsier at det er et keiserportrett. Men hvilken keiser? Sammenligner vi statuen med

⁴⁷⁹ Stewart 2003, 279.

⁴⁸⁰ Marmorstatue av romersk keiser som sittende Jupiter. Utstilt i Sala Rotonda, Vatikanmuseet, Roma.

⁴⁸¹ Smith 1988, 174 f. og plansje 61.

⁴⁸² Fabbricotti 1976, TAV. ix. Hannestad: se fotnote 476.

⁴⁸³ Vermeule 1989, *American Journal of Archaeology*, volume 93, no. 4, side 619.

⁴⁸⁴ Varner 2004, 266.

andre portretter av Nerva, bærer den få likhetstrekk med ham. Jevnført med numismatisk materiale og de statuer som ligger til grunn for Domitian, ligner den heller ikke spesielt på denne keiseren. Varners bevisførsel for at vi her har med Domitian å gjøre synes noe mager, da det kun er et lite felt i bakkant av statuens venstre øre som bærer keiserens hårfrisyrer. Ut i fra det numismatiske materialet stemmer portrettets utseende utvilsomt med Galba - spørsmålet er om det ligner nok. Statuens bearbeiding har medført en asymmetri i mellom kropp og hode, med det resultat at hodet fremstår som lite i forhold til torso. Dette innebærer at betydelige mengder materiale må ha blitt hugget bort, etter min mening så mye at statuen kan ha blitt omarbeidet til å ligne hvem som helst. Portrettet kan like gjerne være en Nero bearbeidet til å se ut som Galba, som en Domitian omhugget til Nerva. Resultatet synes dermed å bli at vi ender opp i en sirkulær forklaringsmodell som ikke bringer statuens identifikasjon noe nærmere.

Det eksisterer et portrett, utstilt i Paul J. Getty Museum i Los Angeles, som med overveiende stor grad av sannsynlighet kan identifiseres med Galba. (Figur 49). Avbildningen, som tilsynelatende er utsatt for hard medfart, har formentlig vært en del av et større relieff, noe som underbygges av merker etter meiselslag på hodets bakre del. Funnstedet fremstår som ukjent, men marmoren det er laget av indikerer at det en gang har hatt tilholdssted i Lilleasia, såfremt det ikke ble tilvirket av importert marmor i Roma eller andre steder. Portrettet er preget av et hull i hodets forpart, noe som tyder på at det på et tidspunkt har vært utsmykket med en metallkrans. Dette understøtter at vi her har med et keiserportrett å gjøre. I tillegg bærer hodet stor likhet med Galbas fysiognomiske trekk, slik de fremstår på hans numismatiske materiale. Portrettet ble etter alt å dømme fjernet fra monumentet det tilhørte som en respons på keiserens *damnatio memoriae*.⁴⁸⁵

Galbas statuer ble formentlig ikke omarbeidet til flaviske portretter. Dette kan skyldes at hans minne ble rehabilitert under det nye dynastiet. Det numismatiske materialet er klart på dette forholdet, da keiseren figurerer på gjenopprettelsesseriene som ble slått under Titus. De litterære kildene er imidlertid noe mer tvetydige. Tacitus skriver at Antonius Primus beordret en gjenoppreisning av Galbas falne statuer.⁴⁸⁶ Men omstendighetene rundt handlingen tyder på at dette var et rent selvisk foretak fra generalens side, hvis motiv var å øke egen oppslutning hos troppene.⁴⁸⁷ Sveton er av den formening at senatet stemte for å reise en statue av Galba på det stedet han hadde falt. Vespasian la imidlertid ned veto mot forslaget, da han

⁴⁸⁵ Varner 2004, 106.

⁴⁸⁶ Tacitus; *Histories*, bok 3, 7.

⁴⁸⁷ Som vi tidligere har sett var Antonius kommandant over VII *Galbiana*. Gjenoppreisningen av statuene kan ha sammenheng med at Antonius ville kjøpe seg godvilje hos Galbas gamle soldater.

var overbevist om at forgjengeren hadde sendt agenter til Judea med ordre om å ta livet av ham.⁴⁸⁸ Keiserens minne ble tilslutt rehabilitert, men i følge de litterære kildene finner dette endelig og utvetydig sted først under Domitian.⁴⁸⁹

Forklaringen på Galbas oppreisning kan søkes i at hans kandidatur først ble anerkjent av flaverne. I følge Sveton sendte Vespasian sin sønn Titus vestover fra Judea til Roma for å gratulere keiseren med hans tiltredelse. Det ble i denne forbindelse spekulert i om Titus var en aktuell kandidat i forhold til Galbas adopsjon.⁴⁹⁰ Videre kan Galbas rehabilitering bero på at det var ham som fullførte Vindexs opprør mot Nero. Han var dessuten på papiret en god keiserkandidat, med riktig familiebakgrunn og solid administrativ og militær erfaring.

Otho er representert ved et sterkt fragmentert kolossalhode i marmor, funnet i kloakken nær templet for Hercules i Ostia i 1938. (Figur 50). Størrelsen tilsier at vi har med et keiserportrett å gjøre. R. Calza har foreslått at hodet opprinnelig tilhørte en nå fragmentert kolossalstatue av Domitian, funnet ved templet for Hercules i Ostia.⁴⁹¹ Hodet, som har tilholdssted i Ostia Magazzini, bærer imidlertid en umiskjennelig likhet med Othos myntportretter. I følge Varner er Nero og Domitian alene om å bli avbildet med lignende hårfrisyre. Men Ostiahodet er ikke en del av de etablerte sekvensrekkene tilhørende disse keiserne.⁴⁹² Varner og Hannestads identifikasjon av hodet som Otho, synes dermed overbevisende.⁴⁹³ Statuen, som antakeligvis forestilte keiseren som Hercules, ble etter alt å dømme ødelagt, hvorpå hodet ble kastet i kloakken etter keiserens selvmord og senatets påfølgende anerkjennelse av Vitellius' kandidatur i april, år 69.

Av Vitellius eksisterer det et hode, en del av et marmorportrett i kolossalformat, utstilt i Ny Carlsberg Glyptotek, København, som med sikkerhet er identifisert som ham (figur 51).⁴⁹⁴ Statuen er sterkt medtatt, men bærer til tross for dette ingen tegn på å ha vært mishandlet av menneskehender på noe vis. Størrelsen, en overbevisende likhet med Vitellius' myntportretter, sammen med de litterære kildenes beskrivelser av keiserens utseende, taler for at avbildningen virkelig er av firekeiserårets tredje utfordrer. Statuehodet ble angivelig funnet i nærheten av Piazza Colonna i Roma. Dette, sammen med tidspunktet det ble funnet på,

⁴⁸⁸ Sveton; *Galba*, 22.

⁴⁸⁹ Tacitus; *Histories*, bok 4, 40.

⁴⁹⁰ Sveton; *Titus*, 5. Tacitus; *Histories*, bok 2, 1.

⁴⁹¹ Calza 1964, 47 og TAV xxxvii, figur 65.

⁴⁹² Varner 2004, 107, fornote 29.

⁴⁹³ Varner 2004, 107 f. Hannestad 1988, 327, figur 5 og 6.

⁴⁹⁴ Poulsen 1974, 38.

fremstår som uklart.⁴⁹⁵ Sannsynligvis ble statuehodet skilt fra kroppen og fjernet fra offentlig åsyn da Vespasians legioner inntok byen i slutten av desember, år 69. I og med at portrettet ikke er ødelagt med vitende og vilje, er det rimelig å anta at det ble fjernet av keiserens støttespillere, for å deretter bli gravd ned, eller gjemt bort på annet vis.

Ut i fra dette kan vi fastslå at det eksisterer tre statueportretter som med stor grad av sikkerhet kan identifiseres som firekeiserårets tre første utfordrere. Det heller beskjedne utvalget skyldes som tidligere nevnt keisernes korte regjeringstid, etterfølgernes ødeleggelser av deres bilder, misforståelser, feiltolkninger, og endelig det faktum at det var først i 1300-tallets Italia at det kom i stand en systematisk innsamling av skriftelige og materielle levninger fra antikkens verden.

Keisernes statuer satt i forbindelse med deres fall.

Vi har sett at keiserstatuen tjenestegjorde som en stedfortreder for hans person. Et portrett kunne dermed fungere som et senter for kultaktiviteter, tjene som garantist for diplomatiske arrangementer, eller være et fristed for undertrykte.⁴⁹⁶ Keiserens bilde kunne også fungere som vitne til en ed.

Tacitus skriver følgende om Augustus' utnevning av Tiberius:

“... he [Tiberius] was adopted as a son, as a colleague in empire and a partner in the tribunician power, and paraded through all the armies...”⁴⁹⁷

Det er ingen grunn til å tro at det var Tiberius i egen person som ble vist frem for alle toppene, men derimot et portrett av den kommende keiseren. Vi ser dermed at det allerede under juliaclauderne var nødvendig å distribuere portrettet av den påtroppende prinsps til hærstyrkene ved hans tiltredelse, slik at rikets soldater kunne sverge lojalitetseden ovenfor den nye keiserens bilde. Enhver permanent stasjon i en romersk militærenhet hadde et slags kapell der bilder av guddommer, keiseren og legionenes standarder ble oppbevart. Disse var senter for religiøs tilbedelse.⁴⁹⁸ Under principatet ble bilder av regjerende og guddommeliggjorte keisere, de såkalte *imagines*, båret sammen med legionenes standarder. Dette tjente som en påminnelse til soldatene om deres lojalitetsed. Illojale tropper, spesielt de som støttet sin egen

⁴⁹⁵ Varner 2004, 109.

⁴⁹⁶ Se for eksempel Tacitus; *Annales*, bok 3, 36. (Mørlands oversettelse).

⁴⁹⁷ Tacitus; *Annales*, bok 1, 3. (Church og Jackson Brodribbs oversettelse).

⁴⁹⁸ OCD 2003, 1437 f.

kommandør i et kuppforsøk, startet gjerne sitt opprør med å rive ned den regjerende keiserens portretter.

Galba var upopulær blant deler av hærstyrkene fra første stund. Til tross for at han i starten hadde pretorianernes støtte, tiltok misnøyen etter hans ankomst til Roma. Livvaktens gryende motvilje til det nye principatet spredde seg snart til legionene i Germania. Her ble bildene som figurerte av Galba involvert i militæropprøret, som førte frem mot utnevnelsen av Vitellius. Som nevnt var tropenes nedringing av en keisers portrett gjerne den første fysiske demonstrasjonen av illojalitet ovenfor makthaveren.

Tacitus skriver om nettopp en slik episode i forbindelse med legionærenes besvergelse av lojalitetseden ovenfor Galba:

“...in lower Germany, however, the legions on 1. January swore the usual oath of allegiance to Galba, though with much hesitation...the First and the Fifth⁴⁹⁹ were already so mutinous that some soldiers threw stones at Galba’s statues...in upper Germany...on the very same day, the Fourth and the Twenty-Second legions,⁵⁰⁰ who were quartered together, smashed their statues of Galba...”⁵⁰¹

Galbas portretter fortsatte også etter denne hendelsen å være intimt knyttet sammen med begivenhetene rundt hans fall. Tacitus kan fortelle om følgende episode rett før pretorianernes kavaleri angrep og hugget ned keiseren og hans følge på forum:

“...seeing the armed ranks now close at hand, the standard-bearer of the cohort on guard over Galba - the tradition says his name was Atilius Vercilio - tore off the effigy⁵⁰² of Galba and flung it to the ground. This signal clearly showed that all the troops were for Otho...”⁵⁰³

Og endelig, etter at Galba var tatt av dage:

“...Meanwhile, in Otho’s camp there was no longer any doubt of the soldiers’ unanimity. Such was their enthusiasm that they were not content with carrying Otho shoulder-high in procession; they placed him among the standards on the platform, where shortly before a gilt statue of Galba had stood, and made a ring round him with their colors...”⁵⁰⁴

⁴⁹⁹ I *Germanica* og V *Alaudae*.

⁵⁰⁰ IV *Macedonia* og XXII *Primigenia*.

⁵⁰¹ Tacitus; *Histories*, bok 1, 55.

⁵⁰² Bildet av keiseren som var festet på standarden.

⁵⁰³ Tacitus; *Histories*, bok 1, 41.

⁵⁰⁴ Tacitus; *Histories*, bok 1, 36.

Troppene har her ryddet Galbas statue av veien for at personen Otho skal kunne ta dens plass. Denne plasseringen av kupplederens person på det stedet der keiserens gjengivelse hadde stått, tjener som et bilde på hva han i pretorianernes øyne nå var blitt: deres keiser. Eller i det minste kan det synes som at det var Tacitus' intensjon å anskueliggjøre nettopp dette, da det er her i *Histories* at Otho holder sin tale til pretorianerne inne i forlegningen.⁵⁰⁵ De litterære kildene poengterer ikke ødeleggelse av Othos statuer på samme måte som avbildningene av Galba. Men om Vitellius' endelige fall og skjebne den 20. desember år 69 forteller Tacitus følgende:

“...With the point of their swords they forced Vitellius to hold up his head and face their insults, then to watch his own statues hurtling down, but above all to look at the Rostra and the site of Galba's murder. At last he was thrust down the Gemonian steps, where the body of Flavius Sabinus had lain...”⁵⁰⁶

En keisers portrett var som vi allerede har vært inne på allesteds nærværende. Offisielt sanksjonerte *damnatio memoriae* av keiserens avbildninger, inskripsjoner og lignende kan med stor grad av sannsynlighet tenkes å ha foregått i alle deler av det romerske imperiet. Ødeleggelse av keiserstatuer på offentlige plasser må ha gjort et stort inntrykk, der de ble revet ned, mishandlet og dratt gjennom gatene.⁵⁰⁷

En slik type vold ble også enkelte keisere til del. Vitellius er et slående eksempel på nettopp dette. Svetons versjon av keiserens siste time forteller oss at:

“...They pulled his head back by the hair, as done with criminals, and stuck a sword-point under his chin, to force him to expose his face and not lower it...The soldiers put him to the torture of the little cuts before finally killing him by the Stairs of Mourning. Then they dragged his body to the Tiber with a hook and threw it in...”⁵⁰⁸

Vitellius fikk dermed den samme behandlingen som vanligvis rammet forrædere, storforbrytere og ofre fra arenaene. Men hvordan kan de samtidige ødeleggelsene av keiserens statuer forklare? En viktig faktor som godt kan tenkes å ligge til grunn for denne typen atferd er at det bare var et lik, i motsetning til det store antallet statuer som må ha eksistert. Tilintetgjørelse av statuene gav dermed større eksponering av keiserens tilintetgjørelse, og kan således fortolkes som en tilbakeliggende motivasjon for ødeleggelsene.

⁵⁰⁵ Se denne talen på side 51 i kapittelet om soldatenes lojalitet i denne oppgaven.

⁵⁰⁶ Tacitus; *Histories*, bok 3, 85.

⁵⁰⁷ For eksempel ble Neros statuer dratt rundt på forum etter hans fall. (Plutark; *Galba*, 8).

⁵⁰⁸ Sveton; *Vitellius*, 17.

En annen innfallsvinkel kan være å se på slike handlinger som et reversert ritual.⁵⁰⁹ Normal praksis var, som tidligere nevnt, å paradere keisers bilde i prosesjoner for å feire de goder herskeren brakte imperiet og dets borgere. Mishandling av statuer ble dermed det motsatte av den ære og beundring som opprinnelig var avbildningenes intensjon. For soldatene var ødeleggelse og mishandling av keiserens bilder en svært talende handling for å uttrykke misnøye, sinne og dertil skiftene lojalitetsforhold. For den øvrige befolkningen kan statuens destruering ha fungert som en situasjonsavklaring i tider preget av kaos og politisk usikkerhet. Ødeleggelsene kan dermed tjene som en illustrasjon på dynamikken i et statskupp, da handlingene med all tydelighet signaliserte at store politiske omveltninger var i emning. Dette forteller oss noe om den kraft og betydning en keisers portretter hadde i forhold til omgivelsene generelt - og rikets soldater spesielt.

Synopsis.

Før vi går over på oppgavens konklusjon, skal vi avrunde analysen av statuematerialet med en kort gjenfortelling av hvilke funn denne delen av undersøkelsen har frembrakt, i forhold til oppgavens problemstilling.

Vi har sett at keiserportrettet var blitt ganske annerledes under Nero enn hva som var tilfellet på Augustus' tid. Gjennom å sammenligne det julisk-claudiske og det flaviske statueuttrykket, har vi demonstrert at det nyetablerte dynastiet brøt med den etablerte herskerideologien. Dette bruddet kan relateres til det nye dynastiets behov for å skape sin egen identitet på de keiserlige statueportrettene. Det republikanske idealets renessanse, slik det fremstår i det flaviske portrettets skarpt formulerte realisme, kan også fortolkes som en reaksjon på den retningen principatet som institusjon hadde tatt under den siste juli-clauder. Det nye dynastiets mer militaristiske fremstillingsform kan godt tenkes å ha appellert i større grad til imperiets soldater, enn uttrykket som ble kommunisert under juli-clauderne.

Vi har gjennom en redegjørelse for hvilke statuer av de tre første tronpretendentene som faktisk eksisterer, gjennom å skille mellom hva som er originaler, og hva som er ettertidens kopier, konstatert at det finnes tre statueportretter som med stor grad av sikkerhet kan identifiseres som Galba, Otho og Vitellius. Som en forlengelse av denne tematikken, har vi sett nærmere på den romerske sedvanen *damnatio memoriae* og de litterære kildenes beskrivelser av episoder der keiserens avbildninger er knyttet sammen med deres fall. Soldatenes ødeleggelse og mishandling av keiserens bilder kan sees som et uttrykk for misnøye, sinne og skiftene lojalitetsforhold. Statuene ble utsatt for det motsatte av den ære og

⁵⁰⁹ Om reverserte normer i forbindelse med *damnatio memoriae*, se Stewart. 2003, 276 ff.

beundring som opprinnelig var avbildningens intensjon. En større eksponering av keiserens tilintetgjørelse må fortolkes som den tilbakeliggende motivasjonen for ødeleggelsene, som med all tydelighet bebudet store politiske omveltninger.

KONKLUSJON.

Denne oppgavens siktemål har vært å granske firekeiserårets litterære kildemateriale, med henblikk på hva som styrte legionærenes lojalitet i borgerkrigene som etterfulgte det julisk-claudiske keiserhusets undergang. I forlengelsen av dette, har deler av periodens arkeologiske materiale blitt analysert, for å oppklare hvordan firekeiserårets tronpretendenter forsøkte å konsolidere sin makt, og hvordan dette gjenspeiles i gjenstander som mynter og statuer. Etersom periodens litterære og arkeologiske kilder ikke tidligere har blitt gransket med dette for øye, har oppgavens målsetting også vært å samle eksisterende kunnskap på emnet så langt det har latt seg gjøre, innenfor fremstillingens rammeverk.

Så hvilke forhold og motiver lå til grunn for at de ulike legionene stilte seg bak de respektive keiserkandidatene i år 68 og 69? Det synes opplagt at det var langt flere beveggrunner for legionærenes lojalitet enn kriteriene som ble lagt til grunn i oppgavens innledning. Den romerske hær var en kompleks institusjon, hvis individuelle komponenter selvsagt kunne motiveres av mange ulike faktorer på et gitt tidspunkt. Jeg mener likevel å ha demonstrert at økonomiske incentiver, karismatisk lederskap, plikt-, korps-, og æresfølelse, var viktige drivkrefter med hensyn til legionærenes lojalitetsforhold. Vi har også sett at lojaliteten endret seg med hvilken part som i et gitt øyeblikk utviste størst styrke - og dermed levnet soldatene størst mulighet for å komme helskinnet fra krigshandlingene. Til dette kom tilfeldigheter og tronpretendentenes feilbeslutninger i kraft av deres manglende forståelse av omstendighetene.

Det sistnevnte er utvilsomt lettere å påpeke for ettertidens skribenter, undertegnede inkludert, enn det var for aktørene som tok del i hendelsene. Borgerkrig var - og er - en uoversiktlig, uforutsigbar og komplisert situasjon, hvis foreteelser vanskelig kan kontrolleres og forutsees, spesielt på en så omfattende geografisk og bemanningsmessig skala som firekeiseråret viste seg å bli.

Et interessant spørsmål er hvorfor det til slutt ble nettopp flaverne som gikk av med den endelige seieren. Noe må kunne tilskrives vilkårligheter og hell, uten at dette i seg selv er tilfredsstillende forklaringer. Vi kommer ikke utenom Vespasians politiske skarpsinn og militære kompetanse. Generalens karriere forut for firekeiseråret tilsier at det ikke var tilfeldig at han ble tilkjent overkommandoen i krigen mot jødene. Men nå var det ikke Vespasian som ledet an den flaviske invasjonen og det avgjørende slaget ved Bedriacum. Keiseren dro i stedet til Egypt, tok kontroll over Italias kornforsyninger og avventet hjemreisen til Roma inntil imperiet var pasifisert. At han kunne tillate seg dette, tilsier at han hadde kompetente

folk rundt seg, også egne familiemedlemmer, hvorav spesielt Titus var anerkjent for sine begavelser.⁵¹⁰ Nettopp betydningen av at keiseren hadde potensielle arvinger har vi sett demonstrert i to av de mange myntseriene som presenterer hans sønner.

Endelig hadde Vespasian, i motsetning til sine rivaler, en ytre fiende å bekjempe gjennom det germanske opprøret, anført av romernes tidligere allierte, Civilis. Dermed fikk imperiets nye førstemann etablert felles front og forent kreftene mot en trussel som angikk hele imperiet i den første og kanskje mest kritiske perioden av hans regjeringstid.

Som vi har vært inne på, medførte firekeiseråret store og varige endringer for det romerske imperiet. Men kan vi tale om brudd eller kontinuitet? Begge deler synes å være tilfellet.

Det mest åpenbare bruddet ligger i at det ble etablert et nytt keiserdynasti. Ettersom Vespasian ikke var knyttet til juli-clauderne gjennom familie, arv eller adopsjon, kunne han heller ikke overta deres konstitusjonelle rettigheter uten videre. Et omdiskutert dokument, innskrevet på en bronsetavle som ble oppdaget i Roma rundt år 1345, kaster lys over hvordan keiseren befestet de imperiale prerogativer. Dokumentet, det såkalte *Lex de imperio Vespasiani* [”lov om Vespasians imperium”], gav blant annet Vespasian *imperium* og tribunmakt, de mest tungtveiende av statens konstitusjonelle særretter og privilegier. *Lex de imperio Vespasiani* reduserte også muligheten for obstruksjoner fra senatorstanden, ved at loven styrket keiserens kontroll over hvem som kunne bli valgt til statens embeter.⁵¹¹ Videre ble Vespasian tilkjent retten til å gjøre alt han anså som i interesse for staten, eller i samsvar med offentlig, privat, sekulær og religiøs verdighet.⁵¹² Dette var temmelig vide fullmakter, som betydde at keiserens makt vokste på bekostning av senatet. Vi skal ikke her gå nærmere inn på ordskiftet rundt dokumentet, men kun slå fast at hovedpoenget, i tillegg til det som allerede er nevnt, synes å ha vært at loven formaliserte overdragelsen av de julisk-claudiske keiserens autoritet til Vespasian.⁵¹³

Med det nye keiserdynastiet fulgte også en gradvis endring i herskerideologien, anskueliggjort gjennom periodens mer militaristiske keiserportretter. Noe senere, under Domitian, ser vi en tiltagende opphøyelse av regentens person. Fra og med ham er ikke keiseren lenger bare *princeps*, men *dominus et deus*. Flavernes regjeringstid initierer også et omslag i imperiets sikkerhetspolitikk. Vi får en tydeligere manifestering av rikets

⁵¹⁰ ”...He [Titus] had a phenomenal memory, and displayed a natural aptitude alike for almost all the arts of war and peace; handled arms and rode a horse with great skill; could compose speeches and verses in Greek or Latin, and actually extemporized them on occasion...” (Sveton; *Titus*, 3).

⁵¹¹ Levick 2005, 86.

⁵¹² Griffin 2000, *The Cambridge Ancient History*, volume XI, side 11 ff.

⁵¹³ For en diskusjon på *Lex imperio Vespasiani*, se Brunt 1977, *Journal of Roman Studies*, volume 67, side 95 ff.

demarkasjonslinjer gjennom påbegynnelsen av de såkalte *limes*, de permanente og sterkt befestede forsvarsgrensene som fikk sin endelige utforming under Hadrian og hans etterfølgere.⁵¹⁴ Videre endret firekeiseråret, eller kanskje mer korrekt, Civilis' opprør, forvaltningen av imperiets militære styrker, ved at flaverne reformerte praksisen hva angår bruk av hjelpetropper.

Det var åpenbare fordeler med å bruke lokalrekrutterte kontingenter i strid på deres eget territorium, ettersom disse kjente regionale fiender og topografi godt. Det bataviske opprøret demonstrerte imidlertid at anvendelse av *auxilia* nær deres egne lokaliteter kunne få svært uheldige konsekvenser. Fra 70-tallet og utover ser vi en tendens til at hjelpetroppene i mindre grad tjenestegjorde på eget territorium. Dette medførte en utviskning av regimentenes etniske identitet, som igjen reduserte faren for nye nasjonale oppstander med utspring i hjelpetroppene.⁵¹⁵ Hjelpetroppene, antallet tatt i betraktning, var utvilsomt et viktig moment i firekeiserårets krigshandlinger. Til tross for dette, står deres beveggrunner, valg og handlinger frem som det momentet avhandlingen minst har evnet å forklare. De litterære kildene sier lite om grupperingen utover å poengtere deres uregjerlighet og konfliktfylte relasjoner til legionærene. Mer forskning på feltet er dermed nødvendig for en dypere forståelse av deres lojalitetsforhold, eller mangel på sådan.

Kontinuiteten mellom periodene før og etter firekeiseråret er så ekstensiv at vi her skal nøye oss med å slå fast at selv om det ble etablert et nytt keiserdynasti, med påfølgende endring i herskerideologi og prerogativer, så bestod Augustus' konstitusjonelle rammeverk. Etter firekeiseråret var det ikke lenger noe spørsmål om å gjeninnføre republikken. Principatets første borgerkriger var i større grad en krise for imperiet, enn for den augusteiske forfatning. Vi kan kanskje hevde at det motsatte var tilfellet under militæropprøret i år 14, da systemets grunnlegger gikk bort på et tidspunkt da keiserdømmet ennå var ungt. Da det julisk-claudiske dynastiet døde ut i år 68, var spørsmålet formentlig heller hvor lenge imperiet måtte utstå fire rivaliserende generalers kamp om keiserverdigheten, enn om hvorvidt republikken skulle gjeninnføres.

Riktignok ble det slått mynter med et tydelig republikansk innhold i tiden før borgerkrigene brøt ut for fullt, men et eller annet budskap måtte jo myntene formidle. De republikanske allusjonene som kommer til uttrykk på disse seriene, kan i større grad være et resultat av manglende ideologisk fundament hos opphavsmennene, enn et egentlig ønske om å

⁵¹⁴ Luttwak 1976, 57 ff.

⁵¹⁵ Holder 1980, 142 f. Henderson 1908, 329 ff.

gjeninnføre den gamle statsforfatningen. Sett fra en annen synsvinkel, er det mulig å forklare hentydningene til republikken som et propagandafremstøt fra personene som stod bak utstedelsene. Det kan tenkes at den republikanske symbolbruken var et forsøk på å få anerkjennelse fra senatet. Dette kan også ha virket betryggende ovenfor legionærene. Ikke fordi soldatene brydde seg om senatet - men fordi senatet tross alt var en viktig kilde til legitimitet.

Hva så med Tacitus' velbevarte hemmelighet? Forfatteren fortalte oss innledningsvis at Neros død avslørte at keiser kunne skapes andre steder enn i Roma. Jeg sluttet av dette at herredømmet over den romerske verden i prinsippet ble noe enhver militærkommandør med tilstrekkelige ambisjoner, ressurser og lojale soldater kunne kjempe om - og at dette forandret måten det var mulig å nå maktens tinder på. Det er imidlertid en kjensgjerning at firekeiserårets atten intense måneder ikke førte principatet tilbake til senrepublikkens kaotiske tilstander på permanent basis.⁵¹⁶ Tvert i mot opplevde imperiet igjen stabilitet, vekst og fredelige forhold etter at stormen stilnet, først under flaverne, deretter under de såkalte fem gode keiseres styre.⁵¹⁷ Av denne grunn er det kanskje mer hensiktsmessig og anse firekeiseråret som et forvarsel på kaoset som brøt ut etter at Pertinax utåndet i år 193.

Firekeiseråret gir oss således en klar fornemmelse av hvilke destruktive krefter "Tacitus' hemmelighet" representerte. En ting er imidlertid viktig å ha i mente: selv om det faktum at en keiser kunne utnevnes andre steder enn i Roma fra og med år 68 kan øke vår forståelse av de destruktive mekanismene som igjen kom til syne i år 193, så er det ingen direkte sammenheng mellom begivenhetene. De er tilsynelatende heller ingen kontinuerlig utvikling innen militærvesenet, som gjør at vi igjen ser lignende forhold råde et hundre og tjuetre år etter firekeiseråret.

Dermed må vi nøye oss med å konstatere at selv om "Tacitus' hemmelighet" utvilsomt opprettet en ny vei til maktens tinder, var det ingen automatikk i at denne ble tatt i bruk. I alle fall ikke før Avidius Cassius utropte seg selv til keiser i Syria etter et falskt rykte om Marcus Aurelius' død i år 175, og borgerkriger igjen rammet imperiet fra år 193, gjennom

⁵¹⁶ Den første keiser utnevnt utenfor Roma etter Vespasian var Trajan. Hans forgjenger, Nerva, lyktes på mange måter med sin adopsjon der Galba i sin tid feilet. Galba lanserte Piso Licinianus, en ung aristokrat av god familie, men uten militær erfaring, Nerva utnevnte, Trajan, kommandanten over Germanias legioner. Dette var en populær avgjørelse, og til tross for at Trajan var i Germania på det tidspunktet han ble utnevnt til keiser, forløp maktoverføringen uproblematisk.

⁵¹⁷ Keiserne Nerva, Trajan, Hadrian, Antonius Pius og Marcus Aurelius. Fra Nerva ble principatet igjen et adoptivkeiserdømme.

utnevnelserne av Septimus Severus, Pescennius Niger og Clodius Albinus i henholdsvis Pannonia, Antiokia og Britannia.⁵¹⁸

En ting kan vi derimot slå fast: firekeiseråret demonstrerte med all tydelighet at imperiets armeer ikke kunne neglisjeres. Flaverne tok konsekvensen av dette og gav hæren større oppmerksomhet og bedre betingelser. Dette kan tyde på at principatet som institusjon hadde fått en leksjon i forhold til at legionene potensielt kunne være en svært farlig ting. Alle de tre flaviske keisere hadde solid militær erfaring, hvilket formentlig satte dem i bedre stand til å forstå den jevne soldats hverdag, livssituasjon og behov - enn hva for eksempel Nero hadde gjort.

Men en keisers maktgrunnlag hvilte fremdeles på hærens lojalitet ovenfor principatet og keiserens personlige forhold til de væpnede styrker og deres kommandanter. Om imperiets førstemann var en kriger, som Trajan, en kultivert mann, som Hadrian, eller en filosof, som Marcus Aurelius, spilte ingen rolle. Firekeiseråret demonstrerte nødvendigheten av at en keiser kjente sine tropper, og at troppene kjente sin keiser. Denne erkjennelsen var etter alt å dømme en av forutsetningene for at romerriket fikk sin virkelige gullalder fra flavernes regjeringstid og fremover.

⁵¹⁸ Grant 2002, 90, 108, 113, 116.

BILLEMATERIALET.

Figur 1: Sulla.

Bakside av denarius, mest sannsynlig slått i Athen i år 82-81 f. Kr.

Figur 2: Pompeius.

Forside av denarius med posthumt portrett av Pompeius. Slått på Sicilia i årene 42-38 f. Kr.

Figur 3: Julius Caesar.

Forside av denarius med portrett av Julius Caesar. Slått i Roma, år 44 f. Kr.

Figur 4: Brutus.

Forside av denarius, med portrett av Marcus Junius Brutus. Slått på ukjent myntsted i år 43 eller 42 f. Kr.

Figur 5: Octavian.

Forside og bakside av denarius. Slått på ukjent myntsted i år 28 f. Kr.

Courtesy: Numismatica Ars Classica

Figur 6: Claudius.

Forside og bakside av aureus. Slått i Roma i år 44-45.

Courtesy: Numismatica Ars Classica

Figur 7: Claudius.

Forside og bakside av aureus. Slått i Roma i år 44-45.

Figur 8: Nero og Agrippina.

Forside og bakside av denarius. Slått i Lugdunum etter år 54.

Figur 9: Nero.

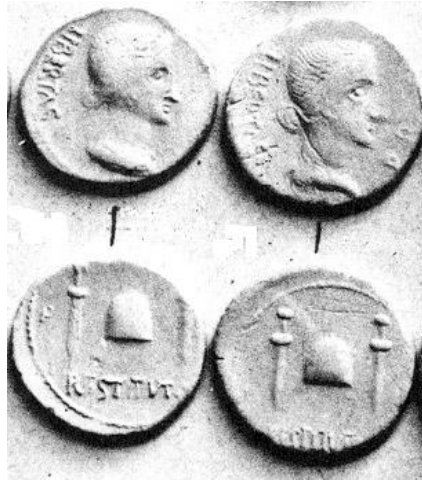
Forside og bakside av sestertius. Slått i Lugdunum i årene 64-66.

Courtesy: Numismatica Ars Classica

Figur 10: Nero.

Forside og bakside av as. Slått i Roma, år 64.

Figur 11: Borgerkrigs-denarii.
 Forside og bakside av to denarii. Slått i Spania, år 68.

Courtesy: Classical Numismatic Group, Inc.

Figur 12: Galba.
 Forside og bakside av sestertius. Slått i Roma, år 68.

Figur 13: Galba.
 Forside og bakside av denarius. Slått i Roma, år 68.

Figur 14: Galba.

Forside og bakside av denarius. Slått i Roma, år 68.

NAC C #1658 3.18g

Figur 15: Augustus.

Forside og bakside av denarius. Slått i Colonia Patricia i år 20 eller 19 f. Kr.

Figur 16: Galba.

Forside og bakside av sestertius. Slått i Roma, år 68.

Courtesy: Numismatica Ars Classica

Figur 17: Otho.

Forside og bakside av aureus. Slått i Roma, år 69.

Figur 18: Otho.

Forside og bakside av denarius. Myntsted: Roma, år 69.

Figur 19: Otho.

Forside og bakside av denarius. Myntsted: Roma, år 69.

Figur 20: Vitellius.

Forside av sestertius. Slått i Roma, år 69.

Figur 21: Vitellius.

Forside og bakside av denarius. Slått i Lugdunum, år 69.

Figur 22: Vespasian.

Forside og bakside av sestertius. Slått på ukjent myntsted i år 71.

Figur 23: Vespasian.

Forside og bakside av as. Slått i Tarraco, år 71.

Figur 24: Vespasian.
Forside og bakside av sestertius. Slått i Tarraco, år 71.

Figur 25: Titus.
Forside av sestertius. Slått i Roma, år 80-81.

Courtesy: Classical Numismatic Group, Inc

Figur 26: Augustus.
Forside av denarius. Slått i Lugdunum i år 13 eller 14.

Figur 27: Titus.

Forside av As med posthumt Portrett av Augustus. Slått på ukjent myntsted mellom år 79 og 81.

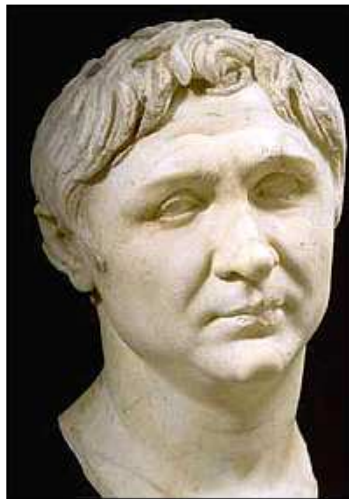
Figur 28: Domitian.

Forside og bakside av sestertius. Slått i Roma, år 85.

Figur 29: Pompeius.

Marmorportrett av Pompeius, kopi fra tidlig keisertid (clauderne).

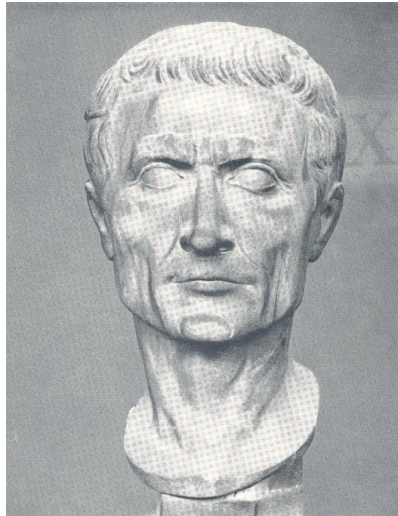
Figur 30: Pompeius.

Marmorportrett av Pompeius, kopi fra tidlig keisertid (clauderne).

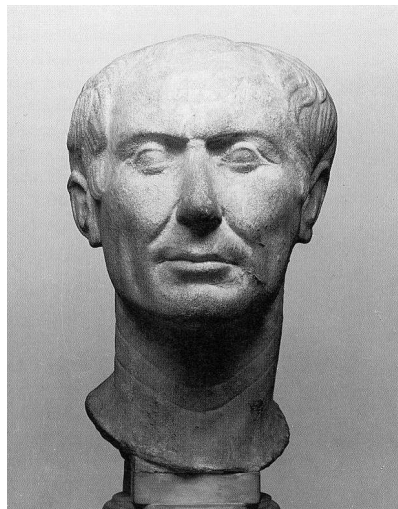

Figur 31: Alexander den store.

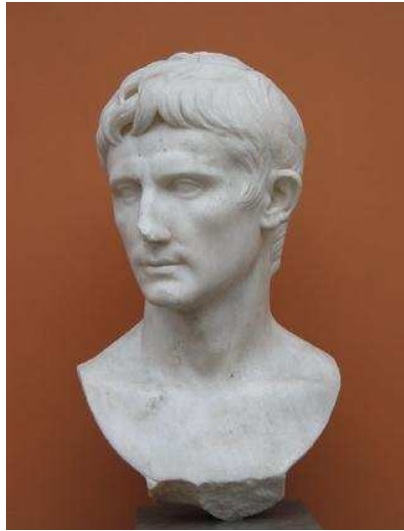
Marmorportrett av Alexander den store, mest sannsynlig en original fra rundt år 330 f. Kr.

Figur 32: Julius Caesar.
Posthumt marmorportrett av
Julius Caesar.

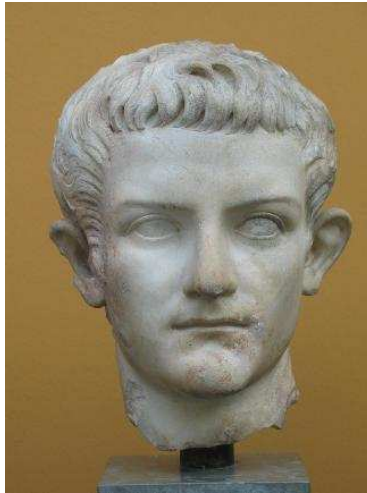
Figur 33: Julius Caesar.
Marmorportrett av Julius Caesar
fra cirka år 44 f. Kr.

Figur 34: Augustus.
Marmorportrett av Augustus
fra mellom år 4-14.

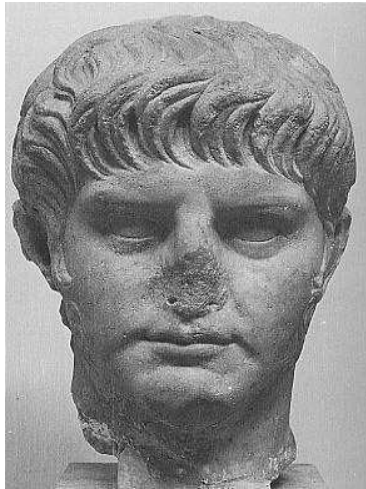
Figur 35: Tiberius.
Marmorportrett av Tiberius
fra mellom år 4-14.

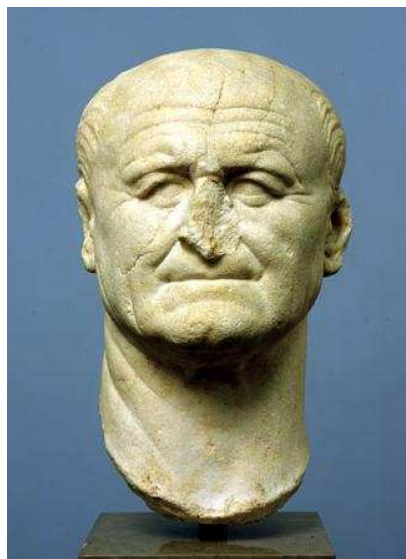
Figur 36: Gaius.
Marmorportrett av Gaius fra
år 37 eller 38.

Figur 37: Claudius.
Marmorstatue av Claudius fra år 42-43.

Figur 38: Nero.
Marmorportrett av Nero
fra omtrent år 59.

Figur 39: Vespasian.
Marmorportrett av Vespasian,
mest sannsynlig tilvirket
under keiserens regjeringstid.

Figur 40: Titus.
Marmorstatue av Titus fra år 79.

Figur 41: Domitian.
Marmorportrett av Domitian, tilvirket rundt år 88.

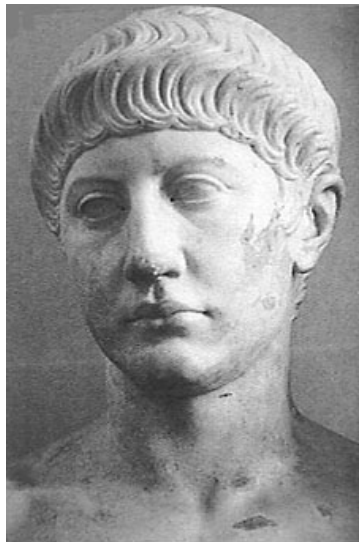
Figur 42: Quasi Galba.
Marmorportrett som uriktig fremstiller Galba.

Figur 43: Quasi Galba.
Marmorportrett som uriktig fremstiller Galba.

Figur 44: Quasi Otho.
Marmorportrett som uriktig fremstiller Otho.

Figur 45: Quasi Otho.
Marmorportrett som uriktig fremstiller Otho.

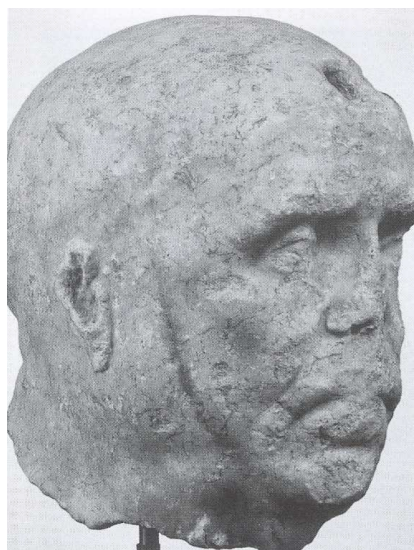
Figur 46: Quasi Vitellius.
Marmorportrett som uriktig fremstiller Vitellius.

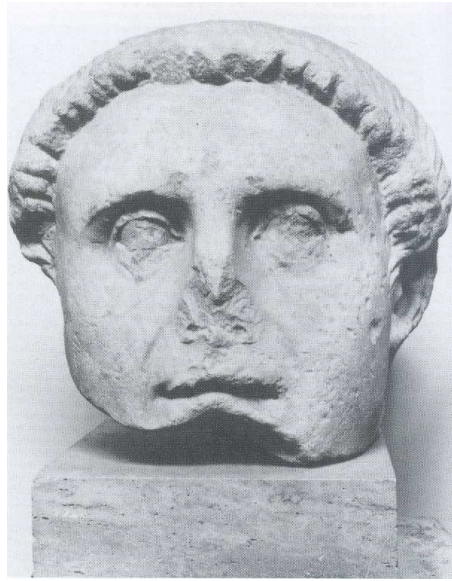
Figur 47: Quasi Vitellius.
Marmorportrett som uriktig fremstiller Vitellius.

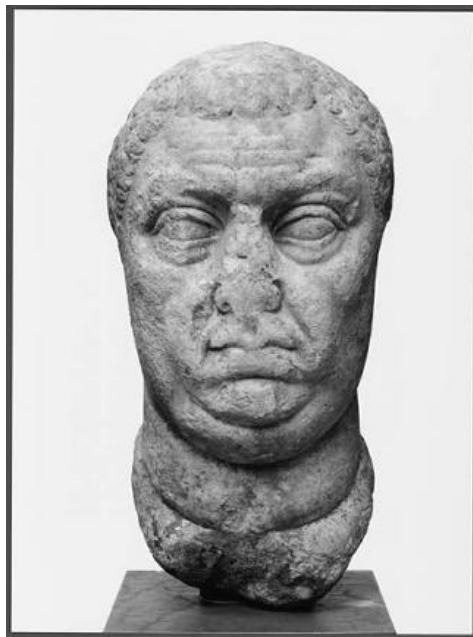
Figur 48:
Sittende keiser som Jupiter.

Figur 49: Original Galba.
Marmorhode av Galba, del av et større relieff, fra år 68.

Figur 50: Original Otho.
Del av kolossalstatue av Otho fra år 69.

Figur 51: Original Vitellius.
Del av kolossalstatue av Vitellius fra år 69.

BIBLIOGRAFI.

Kilder.

Cassius Dio. 1955. *Dio's Roman History*. Bind I (bok 1-11), bind VII (bok 56-60), bind VIII (bok 61-70) og bind IX (bok 71-80). The Loeb Classical Library. Engelsk oversettelse av Earnest Cary. Harvard University Press.

Homer. 2002. *Iliaden*. Norsk oversettelse av P. Østbye. Aschehoug & Co.

Josephus. 1984. *The Jewish War*. Engelsk oversettelse av G.A. Williamson. Penguin Books Ltd.

Josefus. 2002. *Den jødiske krig*. Norsk oversettelse av Bente Lassen. Aschehoug & Co.

Plutark. 1954. *Plutarch's lives: Aratus, Artaxerxes, Galba and Otho*. Engelsk oversettelse av Bernadotte Perrin. Harvard University Press.

Plutark. 1967. *Plutarchos: Livsskildringer med sammenligning, 1*. Norsk oversettelse av Henning Mørland. Oslo Forlagstrykkeri.

Plutark. 1967. *Plutarchos: Livsskildringer med sammenligning, 2*. Norsk oversettelse av Henning Mørland. Oslo Forlagstrykkeri.

Plutark. 1968. *Plutarchos: Livsskildringer med sammenligning, 3*. Norsk oversettelse av Henning Mørland. Oslo Forlagstrykkeri.

Suetonius. 2001. *DIVVS CLAVDIVS*. Engelsk oversettelse av Donna W. Hurley. Cambridge University Press.

Suetonius. 1979. *The Twelve Caesars*. Engelsk oversettelse av Robert Graves. Penguin Books.

Tacitus. 1988. *The Annales and the Histories*. Engelsk oversettelse av Alfred John Church og William Jackson Brodribb. The University of Chicago.

Tacitus. 1996. *The Annales of Imperial Rome*. Engelsk oversettelse av Michael Grant. Penguin Books.

Tacitus. 1964. *The Histories*. Engelsk oversettelse av Kenneth Wellesley. Cox and Wyman Ltd.

Tacitus. 1999. *The Histories*. Engelsk oversettelse av W.H. Fyfe. Oxford University Press.

Tacitus. 1988. *Årbøkene*. Norsk oversettelse av Henning Mørland. Østfold trykkeri A.s.

Litteratur.

Andresen, Øyvind. 2000. *Muntlighet, skriftlighet, retorikk*. Artikkel i *Ad fontes*. Norsk Klassisk forbund. GCSM AS.

Ando, Clifford. 2000. *Imperial ideology and provincial loyalty in the Roman Empire*. University of California Press, Ltd.

Ash, Rhiannon. 1999. *Ordering Anarchy. Armies and Leaders in Tacitus' Histories*. Redwood books Ltd.

Baldwin, Barry. 1983. *Suetonius*. Adolf M. Hakkert, Amsterdam.

Biers, William, R. 1996. *Art, Artefacts and Chronology in Classical Archaeology*. Routledge, New York.

Bilde, Per. 1988. *Flavius Josephus between Jerusalem and Rome*. Sheffield Academic Press.

Brilliant, Richard. 1974. *Roman art*. Phaidon Press Ltd.

Brunt, P. A. 1977. *Journal of Roman Studies, volume 67*.

<http://www.jstor.org/view/00754358/ap010073/01a00110/0>

Lest: 10.11.06.

Calza, Raissa. 1964. *Scavi di Ostia 5. I Ritratti parte 1*. Istituto poligrafico dello stato. Libreria dello stato. Ministero della pubblica istruzione. A cura della sovrintendenza agli scavi di Ostia Antica. Roma.

Campbell, J.B. 1984. *The emperor and the Roman army*. Oxford University Press.

Carson, R.A.G. 1962. *Coins*. The Anchor Press Ltd.

Champlin, Edward. 2003. *Nero*. The Belknap Press of Harvard University Press.

Chilver, G.E.F. 1979. *A historical commentary on Tacitus' Histories I and II*. Oxford University Press.

Cornell, T.J. 1995. *The beginnings of Rome*. Routledge.

Duff, Timothy E. 2003. *The Greek and Roman Historians*. Bristol Classical Press, Duckworth & Co. Ltd.

Elsner, Jas´ 1994. *Constructing decadence*. Artikkel i *Reflections of Nero*. The University of North Carolina Press.

Fabbricotti, Emanuela. 1976. *Galba*. Studia archeologica 16. L'erma di Bretschneider, Roma.

Garzetti, Albino. 1974. *From Tiberius to the Antonines. A History of the Roman Empire AD 14-192*. Butler & Tanner Ltd.

Goldsworthy, Adrian. 2003. *In the name of Rome - The men who won the Roman Empire*. Weidenfeld & Nicholson.

Goodyear, F. R. D. 1970. *Tacitus*. Oxford university press.

Grant, Michael. 2002. *The Roman Emperors - A Biographical Guide to the Rulers of Imperial Rome 31 BC - AD 476*. Phoenix Press, London.

Green, Anna & Troup, Katherine, 1999. *The houses of history*. Manchester University Press.

Greenhalgh, P.A.L. 1975. *The year of the four emperors*. Weidenfeld and Nicolson.

Griffin, Miriam. 2000. *The Flavians*. The Cambridge Ancient History, volume XI. Cambridge University Press. <http://assets.cambridge.org/052126/3352/sample/0521263352ws.pdf>

Hannestad, Niels. 1976. *Romersk kunst som propaganda*. Nørhaven Bogtrykkeri a/s.

Hannestad, Niels. 1988. *Roman art and imperial policy*. Aarhus University Press.

Hannestad, Niels. 1988. *Nero, or the Potentialities of the Emperor*. Estratto dalla collana. Quaderni de "La ricerca scientifica", n. 116. Ritratto ufficiale e ritratto privato. Roma.

Henderson, Bernard W. 1908. *Civil War and Rebellion in the Roman Empire A.D. 69-70*. Mac Millan and Co. Ltd.

Holder, Paul A. 1980. *The Auxilia from Augustus to Trajan*. B. A. R. International Series, Oxford.

Ingvaldsen, Håkon. 2000. *Med mynter som kilder*. Artikkel i *Ad fontes*. Norsk Klassisk forbund. GCSM AS.

Jones, C. P. 1972. *Plutarch and Rome*. Oxford University Press.

Keppie, Lawrence. 1987. *The making of the Roman Army - From Republic to Empire*. Anchor Brendon Ltd.

Kleiner, Diana. 1992. *Roman sculpture*. Yale University Press.

Krarup, Per. 1971. *Romersk politik i oldtiden*. Gyldendalske Bokhandel, Nordisk forlag a/s.

Levick, Barbara. 2005. *Vespasian*. Routledge.

- L'Orange, H. P. 1967. *Romerske Keisere i marmor og bronse*. Dreyers forlag.
- Luttwak, Edward N. 1976. *The Grand Strategy of the Roman Empire*. The Johns Hopkins University Press Ltd, London.
- Martin, Ronald. 1981. *Tacitus*. Billing & sons Ltd.
- Martin, Ronald. 1989. *Tacitus*. Billing & sons Ltd.
- Mattingly, Harold. 1965. *Coins of the Roman Empire in the British Museum, Volume I, Augustus to Vitellius*. The Trustees of the British Museum.
- Mattingly, Harold. 1966. *Coins of the Roman Empire in the British Museum, Volume II, Vespasian to Domitian*. The Trustees of the British Museum.
- Mellor, Ronald. 1993. *Tacitus*. Routledge.
- Meyer, Jørgen Christian og Mæhle, Ingvar. 2005. *Innføring i kildekritikk og metode for masterstudenter i antikk historie*. <http://www.hist.uib.no/antikk/antres/kildebehandling.htm>
Lest: 05.09.06.
- Millar, Fergus. 1964. *A study of Cassius Dio*. Oxford University Press.
- Morgan, Gwyn. 2006. *69 A.D. The Year of Four Emperors*. Oxford University Press.
- Murison, Charles Leslie. 1999. *An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 64 - 67 (A.D. 68 - 96)*. The American Philological Association.
- OCD; *The Oxford Classical dictionary*. 2003. Oxford Univesity Press.
- Poulsen, Vagn. 1974. *Les Portraits Romanis, Volume II*. F. Hendriksen's Eft.
- Rajak, Tessa. 1983. *Josephus*. Duckworth & Co. Ltd.

- Russel, Donald Andrew. 1973. *Plutarch*. Western printing service Ltd.
- Shakespeare, William. 1988. *Julius Caesar*. Cambridge University Press.
- Shotter, David. 1993. *Suetonius: Galba, Otho & Vitellius*. Artis & Phillips Ltd.
- Smith, R. R. R. 1988. *Hellenistic Royal Portraits*. Oxford University Press.
- Steward, Peter. 2003. *Statues in Roman Society - Representation and Responce*. Oxford University Press.
- Sutherland, C.H.V. 1971. *Coinage in Roman imperial policy 31 BC - AD 68*. Barnes & Noble/Methuen & Co. Ltd.
- Sutherland, C.H.V. 1987. *Roman history and coinage 44 BC - AD 69*. Oxford University Press.
- Syme, Ronald. 1963. *Tacitus Volume I*. Oxford University Press.
- Syme, Ronald. 1963. *Tacitus Volume II*. Oxford University Press.
- Varner, R. Eric. 2004. *Mutilation and Transformation. Damnatio Memoriae and Roman Imperial Portraiture*. Brill Leidon.
- Vermeule, C.C. 1989. *American Journal of Archaeology, volume 93, no. 4*.
<http://www.jstor.org/view/00029114/ap020382/02a00260/1?frame=noframe&userID=81b1ef90@uib.no/01cc993341118ce10dda3412d7&dpi=3&config=jstor>. Lest: 23.09.06.
- Viden, Gunhild. 2000. *Vad skrev forfatteren egentligen?* Artikkel i *Ad fontes*. Norsk Klassisk Forbund. GCSM AS.
- Wallace-Hadrill, Andrew. 1983. *Suetonius: the scholar and his Caesars*. Duckworth.
- Watson, Georg Ronald. 1969. *The Roman soldier*. Western printing service, Ltd.

Wellesley, Kenneth. 1975. *The long year AD 69*. Paul Elek Limited.

Wellesley, Kenneth. 2000. *The year of the four emperors*. Routledge.

Referanser til billedmaterialet.

Bildene er lastet ned i fra internett i perioden 5 - 22. januar og 25. mars - 6. april 2006.

Unntaket er:

Figur 11 og 16: skannet fra Mattingly, Harold. 1965. *Coins of the Roman Empire in the British Museum, Volume I, Augustus to Vitellius*. The Trustees of the British Museum.

Figur 23, 24, 25 og 28: skannet fra Mattingly, Harold. 1966. *Coins of the Roman Empire in the British Museum, Volume II, Vespasian to Domitian*. The Trustees of the British Museum.

Figur 31: skannet fra L'Orange, H. P. 1967. *Romerske Keisere i marmor og bronse*. Dreyers forlag.

Figur 32 og 40: skannet fra Kleiner, Diana. 1992. *Roman sculpture*. Yale University Press.

Figur 48 og 49: skannet fra Varner, R. Eric. 2004. *Mutilation and Transformation. Damnatio Memoriae and Roman Imperial Portraiture*. Brill Leiden.

Figur 1. Sulla, denarius:

http://www.ancientworlds.net/aworlds_media/ibase_1/00/03/20/00032080_000.jpg

Figur 2. Pompeius, denarius:

http://www.vroma.org/images/mcmanus_images/pompeycoin.jpg

Figur 3. Julius Caesar, denarius:

http://www.vroma.org/images/mcmanus_images/caesardictquart_boston.jpg

Figur 4. Brutus, denarius:

<http://www.romancoins.info/Brutus-Obverse.jpg>

Figur 5. Octavian, denarius:

http://www.wildwinds.com/coins/imp/octavian/RIC_0545.jpg

Figur 6. Claudius, aureus:

<http://www.dirtyoldcoins.com/natto/id/clau/clau016.jpg>

Figur 7. Claudius, aureus:

<http://www.dirtyoldcoins.com/natto/id/clau/clau033.jpg>

Figur 8. Nero, denarius:

<http://www.wildwinds.com/coins/sear5/s2043.html>

Figur 9. Nero, sestertius:

http://www.wildwinds.com/coins/ric/nero/RIC_0441.jpg

Figur 10. Nero, as :

<http://www.dirtyoldcoins.com/natto/id/nero/nero074.jpg>

Figur 11. Borgerkrigs-denarius:

Mattingly 1965. Side 290 og plansje 49, no 20 og 21.

Figur 12. Galba, sestertius:

<http://www.dirtyoldcoins.com/natto/id/galba/galba021.jpg>

Figur 13. Galba, denarius:

http://www.wildwinds.com/coins/ric/galba/RIC_0228.jpg

Figur 14. Galba, denarius:

<http://www.dirtyoldcoins.com/natto/id/galba/galba014.jpg>

Figur 15. Augustus, denarius:

<http://www.dirtyoldcoins.com/natto/id/aug/aug177.jpg>

Figur 16. Galba, sestertius:

Mattingly 1965. Side 318 og plansje 56, no 1.

Figur 17. Otho, aureus:

<http://www.dirtyoldcoins.com/natto/id/otho/otho013.jpg>

Figur 18. Otho, denarius:

<http://www.romancoins.info/12C-CivilWar69.HTML>

Figur 19. Otho, denarius:

<http://www.wildwinds.com/coins/sear5/s2164.html>

Figur 20. Vitellius, sestertius:

<http://www.wildwinds.com/coins/ric/vitellius/i.html>

Figur 21. Vitellius, denarius:

<http://www.wildwinds.com/coins/sear5/s2193.html>

Figur 22. Vespasian, sestertius:

<http://www.wildwinds.com/coins/sear5/s2327.html>

Figur 23. Vespasian, as:

Mattingly 1966. Side 183 og plansje 32, no. 3.

Figur 24. Vespasian, sestertius:

Mattingly 1966. Side 184 og plansje 32, no. 6.

Figur 25. Titus, sestertius:

Mattingly 1966. Side 260 og plansje 49, no. 5.

Figur 26. Augustus, denarius:

<http://www.dirtyoldcoins.com/natto/id/aug/aug089.jpg>

Figur 27. Titus, as:

http://www.wildwinds.com/coins/ric/augustus/RIC_0191%5Btitus%5D-o.jpg

Figur 28. Domitian, sestertius:

Mattingly 1966. Side 362 og plansje 70, no. 8.

Figur 29. Pompeius:

<http://www.glyptoteket.dk/>

Figur 30. Pompeius:

http://www.sulinet.hu/ikep/2005/04/pompeius_v.jpg

Figur 31. Alexander den store:

http://www.grisel.net/acropolis_museum.htm

Figur 32. Julius Caesar:

L' Orange 1967. Side 11.

Figur 33. Julius Caesar:

Kleiner 1992. Side 45, fig. 26.

Figur 34. Augustus:

<http://www.glyptoteket.dk/>

Figur 35. Tiberius:

<http://www.glyptoteket.dk/>

Figur 36. Gaius:

<http://www.glyptoteket.dk/>

Figur 37. Claudius:

<http://www.romancoins.info/p-claudius-vat.JPG>

Figur 38. Nero:

<http://www.beloit.edu/~classics/main/courses/history222/nero/>

Figur 39. Vespasian:

<http://www.glyptoteket.dk/>

Figur 40. Titus:

<http://www.paestum.de/jpg/ercolano/erc570617a.jpg>

Figur 41. Domitian:

Kleiner 1992. Side 177, fig. 145.

Figur 42. Quasi Galba I:

<http://sights.seindal.dk/photo/7800,s895.html>

Figur 43. Quasi Galba II:

<http://sights.seindal.dk/photo/7799,s859.html>

Figur 44. Quasi Otho I:

<http://sights.seindal.dk/photo/7635,s895.html>

Figur 45. Quasi Otho II:

<http://www.nndb.com/people/929/000087668/otho-2-sized.jpg>

Figur 46. Quasi Vitellius I:

<http://sights.seindal.dk/photo/7636,s849.html>

Figur 47. Quasi Vitellius II:

www.livius.org/ba-bd/batavians/revolt01.html

Figur 48. Sittende keiser som Jupiter:

<http://sights.seindal.dk/photo/8998,s845.html>

Figur 49. Original Galba:

Varner 2004. Fig. 102 i katalog.

Figur 50. Original Otho:

Varner 2004. Fig. 103 i katalog.

Figur 51. Original Vitellius:

<http://www.glyptoteket.dk/>